

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

STEP BY STEP

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

OBRAZOVANJE ZA PRAVIČNO DRUŠTVO ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ПРАВИЧНО ДРУШТВО

VODIČ KROZ PLANIRANJE

Nastavnici za nastavnike

Projekat podržali:

USAID – United States Agency for International Development
FOD – Fond otvoreno društvo BIH

Izdavač:

Centar za obrazovne inicijative Step by Step

Urednica:

Radmila Rangelov – Jusović
Elvira Ramčilo – Lakota
Ivana Zečević

Autorice i autori priručnika „Vodič kroz planiranje“:

Alma Balagija, OŠ „Mak Dizdar“, Zenica
Amela Numanović, OŠ „Mak Dizdar“, Zenica
Azra Kukavica, OŠ „Edhem Mulabdić“, Zenica
Mediha Hajdarević, Baručija, OŠ „Skender Kulenović“, Zenica
Jasmina Mehmedović, OŠ „Centar“, Tuzla
Meliha Alić-Spahić, Pedagoški zavod Mostar
Anesa Salihagić, OŠ „Suljo Čilić“, Jablanica
Aida Muratović, OŠ „Huso Hodžić“, Tešanj
Edina Borčilo, OŠ „Edhem Mulabdić“, Zenica
Amela Bajramović, OŠ „Edhem Mulabdić“, Zenica
Fahira Čevro, OŠ „Edhem Mulabdić“, Zenica
Jasmina Muhić, OŠ „Edhem Mulabdić“, Zenica
Žarmen Hamidović, OŠ „Sjenjak“, Tuzla
Amira Čejvan, OŠ „Edhem Mulabdić“, Opara, Novi Travnik
Azra Memija, OŠ „Muhsin Rizvić“, Fojnica
Vildana Mujakić, OŠ „Sjenjak“, Tuzla
Nataša Popović, OŠ „19.april“, Derventa
Rada Radonić, OŠ „Holandija“ Slatina kod Banja Luke
Ivana Bojanić, OŠ „Sveti Sava“, Foča
Mirjana Trivić, OŠ „Kozarska djeca“, Gradiška
Darko Kerkez, OŠ „19.april“, Derventa
Radmila Lauš, Zavod za školstvo, Mostar
Amira Idrizović, OŠ „Suljo Čilić“, Jablanica
Aida Čilić, OŠ „Suljo Čilić“, Jablanica
Amela Mešić, OŠ „Ruđera Boškovića“, Donja Mahala - Orašje
Mirna Zahirović, OŠ „Suljo Čilić“, Jablanica
Beba Šarkinović, OŠ „Džemaludin Čaušević“, Sarajevo
Nina Mrvoljak, OŠ „Džemaludin Čaušević“, Sarajevo
Eldina Dizdar, OŠ „Isak Samokovlija“, Sarajevo

Dizajn:

Mirnes Bešić

Štampa:

SaVart M d.o.o. Sarajevo

Tiraž:

1000 komada
Sarajevo, 2016

Sadržaj ove brošure ne odražava mišljenje Američke agencije za međunarodni razvoj
(USAID) ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

The content of this brochure do not reflect the opinion of the US Agency for International Development (USAID) or
the US Government.

SADRŽAJ

- 1. UVOD U PLANIRANJE 07**
Alma Balagija, Amela Numanović, Azra Kukavica,
Mediha Hajdarević - Baručija

- 2. PLANIRANJE NASTAVNOG PROCESA UTEMELJENO NA ISHODIMA UČENJA 23**
Jasmina Mehmedović, Meliha Alić - Spahić, Anesa Salihagić,
Aida Muratović

- 3. OKVIRNI SISTEM ZA POUČAVANJE I UČENJE 41**
EVOKACIJA, RAZUMIJEVANJE ZNAČENJA, REFLEKSIJA

- 3.1. EVOKACIJA 45**
Edina Borčilo, Amela Bajramović, Fahira Čevro, Jasmina Muhić

- 3.2. RAZUMIJEVANJE ZNAČENJA 59**
Edina Borčilo, Amela Bajramović, Fahira Čevro, Jasmina Muhić

- 3.3. REFLEKSIJA 73**
Žarmen Hamidović, Azra Memija, Vildana Mujakić, Amira Čejvan,
Nataša Popović

- 4. PRAĆENJE I OCJENJIVANJE UČENIKA 81**
Rada Radonić, Ivana Bojanić, Mirjana Trivić, Darko Kerkez

- 5. SOCIJALNO-EMOCIONALNO UČENJE 95**
Radmila Lauš, Amira Idrizović, Amela Mešić, Mirna Zahirović,
Aida Čilić

- 6. DOMAĆA ZADAĆA 121**
Beba Šarkinović, Eldina Dizdar, Nina Mrvoljak

O PROJEKTU

Projekat „Obrazovanje za pravično društvo - Budućnost počinje sa mnom“, realizovan je u periodu juli 2013. – decembar 2016. godine u 18 zajednica na području Bosne i Hercegovine, uz podršku Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) i Fonda otvoreno društvo BiH. Projekat je implementirao Centar za obrazovne inicijative Step by Step u suradnji sa organizacijom za socijalna istraživanja proMENTE.

Tokom trogodišnje implementacije, u različite aktivnosti i programe obuke bilo je uključeno više od 300 nastavnika i 1800 djece, sa ciljem da zajednički doprinesemo stvaranju obrazovnog sistema koji bi reflektovao viziju društva utemeljenog na principima društvene pravde i jednakopravnosti, društva koje promovise mir i pomirenje, i ohrabruje svu djecu da sanjaju, imaju viziju i izgrađuju svoju budućnost.

Uloga cjelokupnog društva i obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini je da omogući svakom djetetu da razvije sve svoje potencijale, i pomogne im da postanu odgovorni članovi svoje zajednice i društva, koji žive u skladu sa univerzalnim vrijednostima i koji pronalaze bogatstvo u svojoj i drugim kulturama. Obrazovanje treba stvarati uslove da djeca steknu sposobnost da se kritički odnose prema svijetu oko sebe, aktivno se suprostavljaju nepravdi, nasilju i diskriminaciji, argumentovano zastupaju svoje mišljenje, imaju izbor i donose odgovorne odluke za sebe i druge.

Sve imenice koje imaju rodno značenje, odnose se na oba roda.

O PRIRUČNIKU

U okviru trogodišnje implementacije projekta „Obrazovanje za pravično društvo“, više od 150 nastavnika i nastavnica uključenih u njegovu realizaciji, kao i 30 nastavnika/ca – spoljnih saradnika/ca je, u svom svakodnevnom radu, uvodilo inovativne pristupe i metode s ciljem unaprijeđenja kvaliteta učenja i poučavanja. Razvoj kritičkog mišljenja kod učenika, praćenje i procjenjivanje, stvaranje ugodne emocionalne klime u razredu, saradnja sa porodicom - samo su neki aspekti nastavnog procesa koje su ovi nastavnici uspjeli unaprijediti. Tokom ovog procesa, osim organizovane edukacije, nastavnici su imali kontinuiranu saradnju i podršku svojih kolega iz projektnih škola, i nastavnika - spoljnih saradnika. Web platforma www.inskola.com, koja je nastala kao mjesto za razmjenu ideja, nastavnih priprema i dobre prakse, doživjela je veliki upjeh, i potakla druge nastavnike da se uključe. Broj preuzetih priprema i radnih materijala je iz dana u dan rastao velikom brzinom, a interesovanje za sadržaje ove stranice još uvijek ne jenjava.

Ideja o nastanku ovog priručnika javila se kao potreba da se primjeri dobre prakse, realizovane ideje, te stečena znanja i vještine podijele sa drugim kolegama širom BiH, pa i van nje. Priručnik koji je pred vama, u ponuđenih šest poglavlja nudi veliki broj primjera prakse i ideja o tome na koje je sve načine moguće unaprijediti ili inovirati proces učenje i poučavanja u školama. Osim sadržaja koji se odnosi na glavnu temu, planiranje u nastavi, on nudi sveobuhvatan pristup u radu sa djecom kroz ostala poglavlja, među kojima su praćenje i procjenjivanje, metode za učenje i poučavanje, socijalno i emocionalno učenje, važnost domaće zadaće i dr. Poseban značaj ovog priručnika je u tome što ga je osmislilo i napisalo 30 nastavnika i nastavnica koji su svoje iskustvo, znanje i ekspertizu objedinili na stranicama koje su pred vama. Uvjereni smo da ćete upravo u ovom tekstu pronaći važne sadržaje, dobre ideje i inspiraciju za vaš dalji rad.

1. UVOD U PLANIRANJE

Pitanja koja želimo aktuelizirati ovim poglavljem su sljedeća:

Zašto je planiranje nastavnog procesa tako važno?

Šta sve treba uzeti u obzir prilikom planiranja nastavnog procesa?

Koji su koraci u planiranju koji vode ka kvalitetnim i funkcionalnim planovima?

Koja je veza između dobrog plana i kvalitetno realizovanog procesa učenja i poučavanja?

Kako procjenjujemo kvalitet svojih planova?

UMJESTO UVODA

Ušavši u učionicu i pozdravivši učenike, učitelj ih upita: „Šta želite učiti od mene?“ Odgovori stigoše: „Kako se brinuti za svoje tijelo?“, „Kako odgajati svoju djecu?“, „Kako raditi zajedno?“, „Kako živjeti s drugim ljudima?“, „Kako se igrati?“, „Koja je svrha života?“ A učitelj promisli o ovim riječima i tuga preplavi njegovo srce - jer njega nikad nisu učili takvim stvarima...

J.C. Chapman i G. Counts

Zamislite sljedeću situaciju:

Ponedjeljak je ujutru. Vrijeme za početak novog radnog dana i prvog školskog časa u sedmici. Krećete prema učionici svjesni činjenice da se za ovaj čas niste posebno pripremali, već ćete raditi prema staroj nastavnoj pripremi. „Pa, šta“ – kažete sami sebi. „Toliko sam samo puta govorila o temi „Moja porodica/obitelj“ da, kada bi me neko probudio u snu, mogla bih realizovati ne jedan, već tri časa. Tu je lekcija u knjizi i nema lutanja.“ Samouvjereno ulazite u razred, pozdravljate učenike i najavljujete temu časa „Moja obitelj/porodica“. Odjednom se sjetite da u razredu imate učenicu čiji su se roditelji razveli prije dva mjeseca, učenika koji živi sa mamom i njenim dječkom, djevojčicu koja nema brata ili sestru, kao i jednog dječaka koji živi u domu za nezbrinutu djecu. Ups! Sluti na nevolju! Već je puno izazova pred vama: kako govoriti o porodici, a pritom izbjeci stereotipno gledanje na porodicu koju vidimo na slikama, a koju uglavnom čine mama, tata, brat, sestra i često pas; kako govoriti o porodici ako u razredu imam dječaka koji živi u instituciji i nikada nije upoznao svoje roditelje, kako ovo, kako ono...? Ne znate kako početi. „Možda bi bilo najbolje da djeca otvore udžbenik na strani na kojoj se nalazi lekcija? Ali, ta lekcija nije prilagođena učenicima u mom razredu! Kako postići da djeca razumiju da se u današnjem vremenu u kojem oni odrastaju izgled porodice promijenio, kako im pomoći da izbjegnu gledati na porodicu na tradicionalan način, kako postići da djeca koja ne žive u takozvanoj „tipičnoj porodici“ jednako vole i cijene svoju porodicu onakva kakva je, itd.“ Na kraju dolaziti do zaključka da vam je za ovaj čas trebala dobra nastavna priprema koja bi vam pomogla prilikom razgovora o ovoj temi, trebale su vam dobro izabrane aktivnosti koji će voditi učenike ka razumijevanju savremene porodice, čak i bolje izabran tekst od onog koji se nalazi u udžbeniku.

Ovo je možda pomalo ekstreman primjer nastavnika koji ulazi u razred bez napisane nastavne pripreme i dobro isplaniranog toka časa. Iskusnom nastavniku/nastavnici se to vjerovatno neće dogoditi. Međutim, namjera ovog uvodnog teksta jeste da nanovo istakne važnost planiranja svakog detalja bitnog za uspješnu realizaciju neke teme, i u nastavku ponudi nastavnicima konkretne ideje koje će im pomoći prilikom planiranja svog rada.

O PLANIRANJU

Planiranje nastavnog procesa je poput planiranja u svakodnevnom životu. Svjesni smo da svaka ozbiljnija i važnija stvar koju želimo učiniti zahtijeva dobro planiranje. Ono nam pomaže da postignemo željeni cilj, izbjegnemo greške većih razmjera, uštedimo vrijeme i, na kraju, osjetimo zadovoljstvo urađenim.

*Planiranje je **izvršna funkcija mozga**, koja obuhvata neurološke procese koji su uključeni u definiranje, vrednovanje i odabir redoslijeda misli i radnji kako bi se postigao željeni cilj.*

Planiranje je proces **razmišljanja i organiziranja aktivnosti** potrebnih za postizanje željenog cilja.

Planiranje je proces koji uključuje **izbor zadataka i ciljeva** te akcija za njihovo ostvarivanje, i zahtijeva odlučivanje, odnosno **izbor** između alternativnih budućih smjerova djelovanja.

Bez obzira o kojoj vrsti planiranja je riječ, ono se može definirati kao proces koji nam omogućava da na sistematičan način promišljamo o željenim ciljevima, i načinima na koji to želimo postići. Neki od nas uživaju i veoma su uspješni u tome, dok druga grupa ljudi, naprosto, uživa u improvizaciji i „izbjegava“ planirati. U namjeri da vas postepeno uvedemo u planiranje nastavnog procesa krenut ćemo od primjera s kojim se susrećemo u svakodnevnom životu.

Vježba: Putovanje u Rim

Zamislite da ste dobili nagradno putovanje u Rim, grad u kojem dosad niste bili! Vašem oduševljenju nema kraja! Ali, istovremeno ste i zabrinuti jer ne znate šta vas tamo čeka. Ne gubite vrijeme, već odmah počinjete ozbiljno planirati svoje putovanje. Nakon jednočasovnog promišljanja napravili ste plan koji izgleda ovako:

PLAN PUTOVANJA U RIM:

E, sada kada ste gotovi i kada sa nestrpljenjem čekate dan polaska u Rim, ostaje samo da provjerite da li ste prilikom planiranja uzeli u obzir sljedeća pitanja:

- S kim putujete?
- Koliko dana traje vaša avantura?
- Koliko traje let od vašeg grada do Rima?
- Kakva je vremenska prognoza za period vašeg putovanja?
- Na kojem jeziku ćete komunicirati sa građanima Rima?
- Jeste li naučili bar nekoliko riječi na italijanskom jeziku?
- Koje ćete prevozno sredstvo koristiti prilikom boravka u tom gradu?
- Jeste li se informisali o najvažnijim stvarima koje trebate vidjeti i doživjeti u Rimu?
- Koja mjesta želite vidjeti?
- Koju hranu obavezno morate probati?
- Koliko vam novca treba?
- Kakvu ćete garderobu ponijeti?
- Šta želite da, kao najsnažnije uspomene, ponesete iz Rima?
- ... i tako dalje.

Razmislite o tome koje sličnosti možete pronaći između procesa planiranja putovanja i planiranja nastavnog procesa. U svakom slučaju, planiranje počinje postavljanjem niza pitanja koja nas tjeraju na razmišljanje i koja nam omogućavaju da u proces rada uđemo spremniji, sigurni u cilj kojem težimo, ali dovoljno fleksibilni da se lako prilagodimo živom procesu koji se odvija u učionici.

Planiranje otpočinje nizom pitanja:

- Od čega polazim prilikom planiranja svog rada – cilja, teme, sadržaja, ishoda, djece...ili svega toga po malo?
- Koja je tema/lekcija i koja je krajnja svrha poučavanja tih sadržaja/te oblasti?

- Koja znanja, vještine i vrijednosti želim da djeca usvoje i zašto – sa kojim ciljem?
- Šta želim da razumiju i da mogu učiniti na kraju časa?
- Koja su predznanja i iskustva koja učenici imaju o ovoj temi?
- Šta u ovom sadržaju zanima one koji uče?
- Koje metode ću odabrati, kako ću pratiti napredak djece...?
- Da li je učenje u školi povezano sa učenjem van škole?
- Kako mogu uključiti roditelje i lokalnu zajednicu?

Vježba: Ja i planiranje - lista za samoprocjenu nastavnika prilikom planiranja

Sada je pravi trenutak da vam ponudimo par pitanja za samoprocjenu vezanu za proces planiranja, odnosno listu za procjenu onog što vi uzimate u obzir kada planirate.

	Tvrdnje koje se odnose na planiranje nastavnog procesa	Uvijek	Ponekad	Rijetko
Prepoznajem važnost smislenog, dugoročnog planiranja	Kad izrađujem dugoročni plan, u obzir uzimam ishode koji su definisani Nastavnim planom i programom, kako bi utvrdila koja znanja, vještine i uvjerenja djeca trebaju steći na kraju određene oblasti.			
	Izrađujem planove koji su utemeljeni na pristupu djetetu u cjelini, i koji su u skladu s trenutnim fizičkim, kognitivnim, jezičkim, socijalnim i emocionalnim aspektima razvoja djece (razvojna primjerenost).			
	Pripremam tematske cjeline i projekte kako bih integrisala sadržaje na smislen način, i omogućila dosezanje ishoda.			
	Identifikujem ključne koncepte, odnosno znanja i vještine koje djeca trebaju usvojiti, i koji su u skladu s definisanim ishodima i ciljevima poučavanja.			
Razvijam kratkoročne planove za projekte i učenje	Pripremam niz raznolikih aktivnosti, metoda i strategija, kako bih rad prilagodila različitim stilovima učenja i sposobnostima sve djece.			
	Mijenjam i adaptiram dnevne planove u skladu sa dinamikom rada u razredu, neočekivanim promjenama i događajima, dječijim reakcijama, interesovanjima i iskustvima.			
	Služim se raznim izvorima i sarađujem s kolegama kako bih osmislila takve odgojno-obrazovne aktivnosti koje izlaze izvan granica učionice i inspiriraju na neprestano istraživanje.			
	Integriram znanja iz različitih predmeta, omogućavajući djeci da ih primjenjuju u novim situacijama.			
U proces planiranja uključujem djecu, njihove roditelje i stručnjake	Uspostavljam jasne kriterije za praćenje i ocjenjivanje, i povezujem ih sa planiranim aktivnostima i metodama.			
	Kad planiram časove na kojima djecu upoznajem s novim pojmovima, oslanjam se na njihova interesovanja i nadovezujem na njihovo postojeće znanje, da bi učenje novih pojmova za njih bilo smisleno.			
	Koristim različite informacije dobivene od roditelja i uvažavam njihova očekivanja (intervju ili neke druge metode komunikacije) kako bih ih iskoristio/la u planiranju.			
	U planiranju sarađujem s kolegama.			

PLANIRANJE NASTAVNOG PROCESA

Vratimo se sada planiranju nastavnog procesa. Ovu važnu temu želimo obraditi tako što ćemo vas postupno voditi kroz vrste planiranja i korake u planiranju. No, prvo da definišemo ključne pojmove:

Planiranje je kreativni proces koji nastavniku daje mogućnost da na sistematičan način promišlja o željenim ciljevima i ishodima za učenike, i načinima na koje će ih ostvariti i pratiti, prije nego što uđe u učionicu. Rezultat planiranja je okvir koji sadrži logičan slijed koraka i zadataka koji će stvoriti uslove za efikasnije učenje i poučavanje. Planovi nisu formalna obaveza na papiru, nego stvarni "projekti" koje treba provoditi u stvarnom razredu sa stvarnim učenicima, prilagođavajući ih i mijenjajući kako bismo ih uskladili sa potrebama svakog djeteta.

Prilikom planiranja vodimo računa o razvojno – primjerenim očekivanjima, zahtjevima propisanog nastavnog plana i programa (u nastavku teksta NPP), mogućnostima za kreativnost i istraživanje, te interesima i potrebama djece. Planiranjem treba podržati razvoj i učenje svakog djeteta, i nadograđivati se na dječiju prirodnu znatiželju i interese, prethodna znanja, iskustva i vještine. Planovi uvažavaju različite stilove učenja i sposobnosti svakog pojedinog djeteta i mijenjaju se po potrebi.

Proces planiranja korelira sa obrazovnom filozofijom nastavnika, i pedagoškim uvjerenjima o tome šta je svrha obrazovanja, na koji način djeca uče, kako se znanja i vještine provjeravaju i dr.

Planiranje ima svoju vremensku dimenziju i može biti godišnje (globalno), periodično (mjesečno) i dnevno (priprema za čas). Može se uopćeno reći da godišnji planovi imaju strategijski karakter, periodični imaju taktički, a dnevni imaju operativni karakter.

Zamislite mehanizam (npr. sata) u kojem je, da bi dobro funkcionirao, važan svaki zupčanik/ segment, bez obzira na njegovu veličinu. Svaki za sebe mora besprijekorno funkcionirati i biti povezan sa drugim segmentima jer, ukoliko bilo koji segment zakaže, mehanizam se kvari – ne daje očekivane ishode: sat radi, ali kasni ili brza.

Na istom principu se zasniva godišnje, mjesečno i dnevno planiranje u nastavi.

Vrste planiranja

Svaki učitelj i nastavnik u svome radu kreće od godišnjeg (globalnog) planiranja za koji mu je temelj NPP. Zatim na osnovu njega periodično priprema mjesečne planove iz kojih pravi dnevne planove (priprema za čas).

Jeste li znali ...

Mnogo je bolje planirati u timu, kako bi zajednički došli do najboljih ideja koje ćete onda prilagoditi svojoj učionici i ispitati u praktičnoj realizaciji.

Godišnji (globalni) plan je raspored obrade nastavnih sadržaja po temama i nastavnim jedinicama za jednu školsku godinu. Za svaku nastavnu temu i jedinicu predviđa se potreban fond sati za obradu, utvrđivanje i provjeravanje. Godišnji plan je osnova za izradu mjesečnih planova.

Godišnji plan sadrži sljedeće informacije:

- nivo sadržaja koji je obuhvaćen programom,
- didaktičko-metodičke odluke,

- vrijeme realizacije programa (fond sati, vrijeme u jednoj sedmici, raščlanjeno vrijeme po programskim i nastavnim cjelinama),
- materijalno-tehničke pretpostavke (prostorni uvjeti u kojima se optimalno može realizirati program; pitanje tehnologije),
- izvori znanja za pripremanje učenika (priručnici, udžbenici, tekstovi...).

Mjesečni plan služi nam kao instrument za neposredni odgojno - obrazovni rad. U osnovi se odnosi na nastavni predmet i konkretno odjeljenje. Prilikom njegove izrade uvažavamo predznanja učenika, njihove sposobnosti, interese, određujemo dinamiku rada i definiramo očekivane ishode učenja.

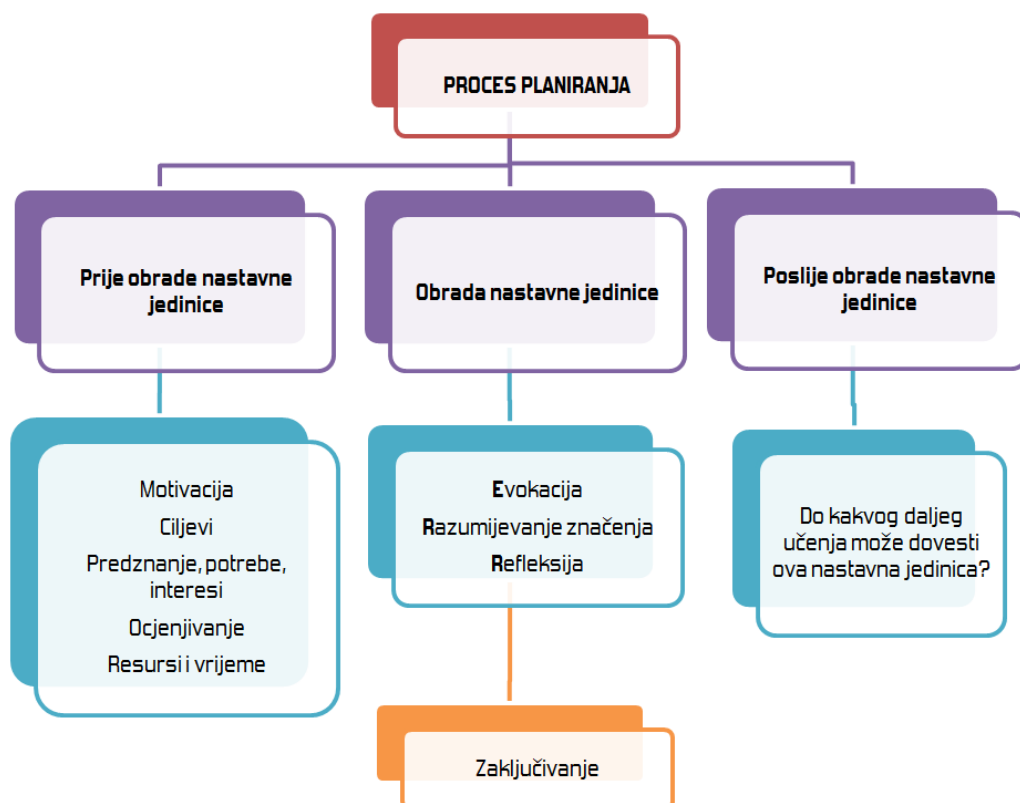
Dnevni plan (priprema za čas) je najmanji dio nastavnog programa koji se ostvaruje u situaciji učenja. Nastavna jedinica je sadržajno i logički zaokružen dio nastavne teme koji se može obraditi za jedan školski čas ili blok-čas. Ona sadrži: konkretne ishode učenja za taj čas, metode i oblike rada, te sredstva i pomagala koja će se koristiti, način evaluacije (kako znamo da smo postigli očekivani ishod učenja), te način uključivanja porodice i/ili lokalne zajednice.

Nakon obrađene nastavne jedinice osvrnite se na instrumente date u prilogima.

Planiranje časa/teme:

- pruža jedinstveni okvir za efikasno poučavanje
- pomaže nastavniku/ci da bude dobro organizovan
- daje osjećaj za smjer u odnosu na nastavni plan i program
- pomaže nastavnicima da sa više samopouzdanja realizuju nastavne aktivnosti
- daje korisnu osnovu za buduće planiranje
- pomaže nastavniku/ci da planira poučavanje tako da može odgovoriti potrebama svih učenika

KORACI U PROCESU PLANIRANJA

Koraci u planiranju

Nastavni plan je nastavnikova „mapa“ koja ga vodi kroz proces učenja i poučavanja.

Slijedeći koraci će vas voditi kroz proces planiranja ili pripreme nastavnog plana. Svaki korak prati niz pitanja koja imaju za cilj da vam olakšaju formulisanje ishoda, odabir metoda i dr.

Koraci u planiranju uključuju:

1. Definisanje ciljeva/ishoda učenja i poučavanja
2. Izbor metoda i aktivnosti poučavanja i učenja koji vode ostvarenju ishoda
3. Aktivnosti usmjerene na povezivanje novog sa poznatim i uvođenje u temu (faza evokacije)
4. Metode sticanja novih znanja i vještina (faza razumijevanja značenja)
5. Primjena naučenog u novim situacijama (faza refleksije)
6. Kontinuirano praćenje učeničkog razumijevanja u toku časa, davanje povratne informacije i ocjenjivanje

Kako bismo dosegli željene ishode, odabiremo niz nastavnih **aktivnosti**, odnosno metoda i strategija za poučavanje i praćenje, koje najbolje odgovaraju uzrastu djece, postavljenim ciljevima, vremenu koje imamo na raspolaganju, resursima, veličini grupe i sl.

PRVI KORAK - Definiranje ciljeva i ishoda učenja i poučavanja

Odgovori na sljedeća pitanja će vam pomoći da odredite svoje ciljeve i ishode za učenje i poučavanje:

- Koja je tema/lekcija i koja je krajnja svrha poučavanja tih sadržaja/ te oblasti?
- Koja znanja, vještine i vrijednosti želim da djeca usvoje i zašto?
- Šta želim da razumiju i da mogu učiniti na kraju časa?
- Šta želim da trajno upamte na ovom času?

Prije samog početka planiranja, nastavnik/ca prvo mora identificirati krajnji cilj učenja i poučavanja za određenu oblast ili tematsku cjelinu. Ciljevima se definiše osnovna svrha izučavanje određene oblasti, i daje odgovor na pitanje „zašto“, odnosno koji je smisao i glavni razlog za bavljenje određenom temom.

Osnovni cilj ili svrha poučavanja, definiše se kroz niz ishoda koji nam govore o tome šta mi to želimo da djeca znaju, mogu i u stanju su primjeniti na kraju određenog vremenskog perioda, kako bi taj cilj dosegli. Istovremeno, mora nam biti jasno na koji način ćemo na kraju ali i tokom poučavanja provjeravati da li idemo ka željenom cilju, kako bismo mogli prilagođavati naš plan potrebama djece. Zbog toga ishodi trebaju biti napisani tako da ih je moguće mjeriti i pratiti.

NEZAOBILAZAN KORAK PRIJE SAMOG PLANIRANJA

Veoma je važno napomenuti da planiranje ima i svoju predfazu – predplaniranje. Ona obuhvata vrijeme promišljanja o samoj temi i pronalaženje nečega što će i nama samima u toj temi predstavljati izazov. U potrazi za vlastitom motivacijom istražujemo različite izvore, pronalazimo zanimljive informacije (npr. naučni podaci, videoklipove, fotografije, zanimljivosti iz dječijih knjiga itd.) pomoću kojih ćemo svoj entuzijazam prenijeti i na učenike.

Šta su ishodi učenja?

Učenička postignuća ili odgojno-obrazovni ishodi predstavljaju jasno iskazane kompetencije, tj. očekivana znanja, vještine i sposobnosti, te vrijednosti i stavove koje učenici trebaju steći i moći pokazati po uspješnom završetku određene nastavne teme, programa, stepena obrazovanja ili odgojno-obrazovnog ciklusa. Ona, dakle, trebaju jasno iskazivati što učenici trebaju znati i biti u stanju učiniti, ali i način na koji će stečeno znanje, vještine i stavove trebati staviti u funkciju i prezentirati.

Odgojno obrazovni ishodi ili učenička postignuća nisu iskazi koji eksplicitno nabrajaju ili opisuju odgojno-obrazovne sadržaje, tj. nastavne teme (kao što je npr. slučaj s nastavnim programima), niti govore što učitelji ili nastavnici u nastavi trebaju raditi. Oni su usmjereni na učenike i njihove aktivnosti i zato se uvijek iskazuju aktivnim glagolima koji izražavaju učeničku aktivnost (prepoznati, opisati, analizirati, usporediti, razvrstati, interpretirati, primijeniti itd.)

Dobro definisani ciljevi i ishodi učenja i poučavanja učiteljima i nastavnicima pružaju jasnu i preciznu osnovu za:

- određivanje sadržaja koje će poučavati, nastavnih strategija i metoda koje će primjenjivati,
- određivanje aktivnosti koje učenici trebaju izvesti,
- definiranje zadataka za vrednovanje učeničkog uspjeha i napredovanja,
- vrednovanje ostvarenosti kurikuluma (NPP-a) koji primjenjuju.

Učenicima pružaju:

- jasnu i konkretnu sliku šta se od njih očekuje na kraju pojedine teme, cjeline, razreda, odgojno-obrazovnog ciklusa, odnosno školovanja,
- jasan okvir koji usmjerava njihovo učenje,
- jasno artikuliranu osnovu za samoprocjenu i provjeru njihovih postignuća.

Roditeljima omogućavaju:

- sticanje jasne slike o tome koju će vrstu i dubinu znanja, vještina i vrijednosti djeca moći steći u školi,
- uspješno pomaganje i praćenje napredovanja njihovog djeteta i dr.

Više smjernica i konkretnih primjera u vezi definisanja ishoda učenja možete pronaći u nastavku priručnika u poglavlju „Planiranje nastavnog procesa utemeljeno na ishodima učenja“.

DRUGI KORAK – Izbor metoda i aktivnosti koje vode ka postizanju planiranih ishoda

a. Uvođenje u proces učenja i povezivanje sa prethodnim znanjem i iskustvom (Faza evokacije)

Sada kada ste definisali ciljeve i ishode učenja i utvrdili redoslijed prema važnosti i nivou složenosti, osmislite aktivnosti koje će djeci pomoći da efikasno otpočnu proces učenja, uvedu se u temu i podignu motivaciju za učenje.

Kada planiramo trebamo imati u vidu da je struktura odjeljenja heterogena, što znači da učenici mogu imati različita iskustva ili predznanja o pojmu ili temi koju želite obrađivati. To je razlog zbog koga čas trebate započeti sa pitanjima ili aktivnostima koji će vam pomoći da procijenite prethodna znanja i razumijevanja koje djeca imaju, njihova interesovanja za temu, ali i da povežete nove sadržaje sa iskustvom i životnim situacijama koje su djeci već poznate. Ovo je prve faza u procesu učenja i naziva se faza evokacije (prisjećanja).

Kreativan uvod u temu stimulira interes učenika i potiče ih na razmišljanje. Kako biste potpuno zaokupili pažnju djece, možete koristiti različite pristupe kao što je npr. tehnika „udica“, koja koristi problemski pristup (stvarnu situaciju u kojoj djeca uče nove sadržaje i vještine kako bi riješila stvarni problem koji smo im postavili), anegdote iz svog ili iz života neke poznate osobe, kratki video clip, fotografiju, priču, i sl.

Razmislite o sljedećim pitanjima kada planirate uvodni dio časa:

- Kako ću provjeriti šta učenici već znaju o planiranoj temi, koje vještine imaju?
- Kako ću saznati šta njih interesuje u ovoj oblasti?
- Kako da ih uvedem u temu i povežem je sa nečim iz života što oni već poznaju?
- Koje metode ili tehnike mogu za to koristiti?
- Koliko imam vremena i koliko je vremena vrijedno potrošiti na tu aktivnost?

b. Dodir sa novim sadržajima (Faza razumijevanja značenja)

Ključni zadatak ove druge faze, faze razumijevanja značenja, je održavati zaokupljenost, interesovanje i zamah postignut u fazi evokacije kako bi djeca savladala nove sadržaje, stekla nova znanja, potrebne vještine i razumjela njihovu svrhu i funkciju. Tokom tog procesa potrebno je pomoći djeci da prate sopstveno razumijevanje i proces učenja. Tako npr. dok čitaju, trebamo ih naučiti da ponovo pročitaju dio teksta koji nisu sasvim razumijeli.

Veoma je važno da u fazi koja je prethodila upoznate učenike sa temom, ciljem učenja i aktivnostima koje slijede, jer im to pomaže da budu fokusirani, angažovani i da steknu kontrolu nad procesom učenja. Možete napistati plan na tabli ili usmenim putem upoznati učenike sa planom rada. Djeci je potrebno da znaju i razumiju šta se i zašto (sa kojim ciljem) očekuje od njih, koliko će određena aktivnost trajati, kako će raditi, i šta su pokazatelji uspješno obavljenog zadatka.

Osmislite nekoliko različitih načina da im prezentirate nove sadržaje (realna životna iskustva, analogije, očigledne materijale). Nastojte da vaša predavanja ne traju predugo, odnosno da ih podijelite u više koraka, kako biste osigurali vrijeme za vježbu ili demonstraciju nakon svakog novog materijala, i kako biste provjerili da li su djeca razumjela prije nego krenete dalje.

Planirajte aktivnosti koje djecu vode ka razvoju kritičkog mišljenja, sposobnosti analize i sinteze, dubljem promišljanju o sadržajima koje uče, kreiranju i davanju sopstvenih ideja i mišljenja, rješavanju problemskih situacija, korištenju različitih izvora i sadržaja, korištenju IKT na odgovoran način i sl., a izbjegavajte prepisivanje tekstova, učenje na pamet, reprodukciju činjenica i druge niže funkcije koje ne vode razvoju dječijih kompetencija.

Osigurajte da djeca steknu potrebne socijalne vještine i da često i efikasno rade u paru, malim i velikim grupama, saslušaju i pomognu jedni drugima. Njeguajte duh podrške i uzajamnog učenja, naspram takmičenja i poređenja. Potičite djecu da postavljaju sopstvene ciljeve i „takmiče“ se sama sa sobom. Kada planirate primjere ili aktivnosti, procjenite koliko vremena vam je potrebno za svaku aktivnost. Ostavite vremena za neplanirano produženje prezentacije ili diskusije (jer su često vrijednija), ali takođe budite spremni za brz prelaz sa teme na temu, i odaberite efikasne strategije kako bi ste provjerili da li su vas svi učenici razumjeli (neki signal rukom, kratka diskusija u paru, blic zadatak...).

Pitanja koja vam mogu pomoći kod planiranja aktivnosti u ovoj fazi su:

- Da li sam siguran/na da su razumjeli šta se od njih očekuje i sa kojim ciljem?
- Da li su postavili svoje ciljeve?
- Koje ću primjere i/ili materijale iz realnih životnih situacija koristiti kako bi pomogao/la svim učenicima da razumiju nove sadržaje?
- Kako ću pobuditi i održati interes učenika za nastavak rada na temi?
- Koji su ključni koraci u procesu poučavanja – tačke na kojima trebam stati da bi uvidjeo/la da li su svi razumjeli i dati priliku djeci da vježbaju?
- Da li planiram aktivnosti koje omogućavaju djeci da istražuju, koriste različite izvore znanja i materijale, rješavaju probleme i samostalno donose zaključke?
- Da li postavljam dovoljno otvorenih pitanja i pitanja koja potiču mišljenje višeg reda (Šta bi ..kad bi; Obrazloži zašto to misliš; Kako to zaključuješ; Šta pretpostavljaš; Kako možeš provjeriti; Šta je za tebe naj...; Koje pitanje ti se javlja...)
- Da li sam im omogućio/la da nova znanja stavljaju u funkciju?
- Šta trebam demonstrirati, prije nego im dam samostalni/grupni zadatak?
- Da li im dajem priliku da rade u paru, malim i velikim grupama, pomažu jedni drugima i uče jedni od drugih?

c. Primjena naučenog u novim situacijama (Faza refleksije)

Upravo u fazi refleksije učenici utvrđuju novo znanje i aktivno restrukturiraju svoje sheme kako bi uklopili nove pojmove u poznatu strukturu. U ovoj fazi učenici postaju svjesni naučenog i to tek onda kada ga sami mogu objasniti i artikulirati, a onda i staviti u neku novu funkciju. Učenje je čin promjene – postati na određeni način drugačiji. Bez obzira na to da li se radi o novim znanjima, promjeni ponašanja ili uvjerenja, učenje je uvijek obilježeno dubinskom i trajnom promjenom. Ta se promjena događa samo onda kada učenici aktivno sudjeluju u procesu usvajanja novih znanja i mogu pojasniti proces promjene koja im se dogodila (šta sam naučio/la, kako to izgleda, kako mogu to znanje primijeniti).

U fazi refleksije je potrebno postići nekoliko bitnih ciljeva. Prije svega, od učenika se očekuje da svojim riječima počnu izražavati ideje i informacije sa kojima se susreću. To je neophodno da bi se konstruirala nova shema. Dugoročno učenje i dubinsko razumijevanje je lični proces. Učenici najbolje pamte ono što mogu staviti u vlastiti kontekst, izraziti svojim riječima i primijeniti. Aktivnim preformulisanjem saznanja u poznati, lični vokabular, stvara se lični, smisleni kontekst. Isto tako, u ovoj fazi naučeno dobija svrhu i smisao (što je i bio cilj), pa djeca mogu artikulirati šta su naučila, ali ne tako da reprodukuju usvojene činjenice, nego da pokažu (nekim produktom, aktivnošću) da znaju primijeniti stečena znanja i vještine, pojasniti njihovu svrhu, prezentirati drugima, pa i poučiti druge.

Drugi cilj ove faze je podsticanje diskusije, žive razmjene ideja između učenika, korištenje argumentacije, procjenjivanja i dr., i time širenja njihovog znanja i vokabulara, kao i omogućivanje da iskuse razne sheme (načine mišljenja i rješavanja problema), dok grade vlastitu. Djeca trebaju osvijestiti tok učenja i proces dolaženja do rješenja i odgovora, jer im to pomaže da steknu sposobnost samostalnog učenja za cijeli život. Ova faza je istovremeno početak novog ciklusa učenja, odnosno uvod u novu evokaciju.

Pitanja za fazu refleksije:

- Da li su moji učenici/ce mogli svojim riječima objasniti šta su naučili i zašto je to važno?
- Da li mogu dati primjer za primjenu ili uraditi aktivnosti (u školi ili kod kuće) kroz koju će pokazati da su u stanju primijeniti naučeno?
- Da li mogu procijeniti svoj rad i postignuća u odnosu na postavljene kriterije, kako bi postavili svoje ciljeve za napredovanje, i odredili naredne korake?

Ovdje je potrebno istaći da se rad u školi ne završava školskim zvonom, nego se nastavlja radom kod kuće, što podrazumijeva primjenu naučenog u novim situacijama, različite domaće zadatke koji često uključuju porodicu i/ili lokalnu zajednicu.

Refleksija na nastavni plan (plan časa)

Planirani čas se dosta često ne realizuje upravo onako kako ste predvidjeli, zbog brojnih okolnosti, ali i zbog toga što iskusni nastavnici kreiraju dovoljno fleksibilan okvir kako bi što bolje reagovali na potrebe djece. Međutim, veoma je važno da odmah nakon časa razmislite (i zapišete) o tome kako je protekao cijeli proces, šta je bilo efikasno i zašto, a šta bi se u narednom periodu moglo uraditi drugačije. Identifikujte uspješnu i manje uspješnu organizaciju cjelokupnog vremena, kao i planirano vrijeme za svaku aktivnosti. Naravno, osnovno mjerilo uspješnosti jesu sama djeca, i njihov napredak.

Da bi bio efikasan, plan časa (nastavni plan) ne mora biti detaljno struktuiran dokument koji opisuje svaki mogući scenarij u učionici, niti treba predvidjeti svako pitanje ili odgovor učenika. Umjesto toga, on vam treba pružiti opšti pregled ciljeva/ ishoda učenja koji vas podsjeća na to zašto radite to što radite, koje korake ste planirali i kako ćete provjeravati postignuto. Produktivan čas nije onaj na kojem sve ide tačno onako kako je planirano, već onaj u kojem svi uče jedni od drugih.

TREĆI KORAK – Praćenje učeničkog razumijevanja u toku časa i ocjenjivanje

Sada kada ste objasnili temu i ilustrirali je s različitim primjerima, morate provjeriti učeničko razumijevanje - kako ćete znati da su vas učenici razumjeli? Razmislite o specifičnim pitanjima koja možete postaviti učenicima kako bi ste provjerili stepen razumijevanja, zapišite ih, a zatim ih parafrazirajte, tako da ste spremni postavljati pitanja na različite načine. Zapitajte se:

- Da li sam djecu upoznao/la sa očekivanjima i kriterijima uspješnosti?
- Da li sam provjerio/la da li im je to jasno?
- Da li sam potakla djecu da postavljaju svoje ciljeve za učenje?
- Koja pitanja ću postaviti učenicima za provjeru razumijevanja?
- Kroz koje aktivnosti i dječije radove mogu procijeniti koliko su napredovali?
- Koje sve strategije formativnog (kontinuiranog) praćenja mogu upotrijebiti kako bi djetetu dala smislenu povratnu informaciju i postavila dalje ciljeve za rad?
- Koja aktivnost će omogućiti učenicima da svako za sebe provjeri da li je postigao neke od planiranih ciljeva lekcije?
- Da li omogućavam da učenici jedni drugima daju povratne informacije i sugestije?
- Koje dječije radove treba ostaviti u dječiji portfolio, kako bi se pratio njihov napredak?
- Da li sam djeci omogućila da sami biraju radove za portfolio i objasne zašto su ga odabrali?

Kada planirate lekciju, odlučiti koja vrste pitanja će biti produktivna i poticajna za raspravu, i uspostavite ravnoteži između sadržaja koji želite predstaviti (kako bi ste postigli planirane ciljeve/ishode učenja) i razmišljanja učenika (kako bi ste osigurali da su vas učenici razumijeli).

Budite realni kada planirate potrebno vrijeme

Nije neuobičajeno da vrijeme predviđeno za realizaciju gradiva „proleti“ i da ne uspijete obuhvatiti važne teme ili pitanja koja su planirana za nastavni čas. Definirati deset ciljeva/ishoda učenja za jedan čas je nerealno, zato se treba odlučiti za dva ili tri ključna koncepta, ideje ili vještine koje želite da učenici nauče ili usvoje. Nastavnici se često nađu u situaciji da moraju prilagođavati svoj plan u toku izvođenja nastave. Popis prioriteta ciljeva/ishoda učenja će vam pomoći da donosite odluke na licu mjesta i prilagodite svoj plan trenutnim potrebama. Realno planiranje vremena će odražavati vašu fleksibilnost i spremnost da se prilagodite specifičnom razrednom okruženju. Neke od ovih strategija mogu vam pomoći da utvrdite realan vremenski okvir:

- Kada pripremate plan za realizaciju časa/teme, procijenite koliko vam vremena treba za svaku planiranu aktivnost, a zatim planirajte dodatno vrijeme.
- Planirajte vrijeme na kraju časa kako bi ste sumirali ključne ideje i trenutke (šta sam naučio/la). Možete koristiti različite strategije koje štede vrijeme – mini kviz; izlazni papirići sa odgovorima ili komentarima djece o tome šta su razumjeli a šta ne i sl.
- Planirajte dodatne aktivnosti u slučaju da su neka djeca završila ranije, ili omogućite fleksibilan raspored vremena dajući zadatke koje djeca moraju završiti i one koji su opcionalni. Učite djecu da planiraju svoje vrijeme.
- Budite fleksibilni - budite spremni prilagoditi svoju plan časa potrebama učenika i fokusirajte se na ono što vam se čini produktivnije i važnije od jednostavnog pridržavanja plana.
- Investirajte u aktivnosti koje djecu čine samostalnijima, učite ih kako da prate vrijeme, brzo se prebace sa jedne aktivnosti na drugu, efikasno planiraju rad u grupi i sl – to će vam uštedjeti puno vremena, a djecu poučiti nizu važnih vještina i potaći njihovu samostalnost.

Vježba - Analiza nastavne pripreme

Sada kada smo objasnili osnovne elemente nastavnog plana imamo zadatak za vas. Pred vama se nalazi jedna nastavna priprema koju smo izabrali kao čest primjer planiranja nastavnog časa.

Vaš zadatak je da pažljivo pročitate ovu pripremu, prepoznate propuste u planiranju i da razmislite kako biste je vi unaprijedili. Kako bismo vam olakšali zadatak, u koloni koja se nalazi sa strane, definirali smo pitanja koja će vašu pažnju usmjeriti na propuste ili pogreške u planiranju. Istovremeno, pitanja će vam dati ideje koje će vas dovesti do unapređenja ove pripreme.

Vi ste na potezu!

PISMENA PRIPREMA ZA REALIZACIJU NASTAVNOG SATA

Predmet: Moja okolina

Razred: I razred

Nastavna jedinica: Šumske životinje

Tip časa: utvrđivanje

Nastavne metode: metoda razgovora, ilustrativna metoda, tekstualna metoda

Nastavna sredstva i pomagala: slike životinja, zagonetke, udžbenik-knjiga „Moja okolina“, nastavni listić-križaljka

Oblici rada: frontalni, grupni, u paru i individualni

Cilj časa: nabrojati, prepoznati, imenovati i opisati šumske životinje

Zadaci :

a) Obrazovni: utvrditi usvojeno znanje o staništu šumskih životinja, znati ih nabrojati, prepoznati, opisati njihov izgled, način ishrane, njihove neprijatelje, znati koje životinje su opasne

b) Funkcionalni: razvoj sposobnosti opažanja izgleda šumskih životinja, sposobnosti pamćenja, mišljenja i zaključivanja prilikom otkrivanja zagonetki i rješavanja križaljke, sposobnosti timskog rada i saradnje, sposobnosti usmenog izražavanja prilikom izvještavanja grupa, sposobnosti aktivnog slušanja drugih dok izvještavaju

c) Odgojni: razvoj pravilnog odnosa i brige za životinje, međusobnog uvažavanja i saradnje tokom rada u grupi, razvoj urednosti prilikom pismenih radova, razvoj kulture slušanja i govora

Korelacija: sa nastavom matematike, bosanskim jezikom i književnošću, likovnom kulturom

ARTIKULACIJA ČASA

Uvodni dio (10 minuta) : Razgovor s učenicima o nastavnoj jedinici koju smo učili prošli čas.

- Zašto šumske životinje tako zovemo?
- Gdje one žive?
- Nabrojte šumske životinje!

Pogledajte tablu! Ona predstavlja šumu, ali nešto je čudno. Zna li šta? Saznajmo: Jednoga jutra, velika zelena šuma je osvanula pomalo čudna. Dok su se zrake sunca probijale kroz granje ona je bila jako tiha. O čemu se radilo, šuma nije imala svoje stanovnike. Nije se čulo šuškanje lišća, nije se čula pjesma ptica, životinje nisu bile tamo. Negdje su nestale, šuma je izgledala jako tužno bez svojih stanovnika. Njeno malo jezero, na kojem su životinje gasile žeđ-bilo je prazno.

Vi možete pomoći životinjama da se vrate svojoj kući, u šumu, želite li znati kako ćete to uraditi? Riješite ove zagonetke i životinje će se vratiti jedna po jedna.

Voli kruške, voli med,
kao djeca sladoled.
Kažu brunda, samo brunda...
Pred zimu zaključa stan
i spava zimski san.
(medo)

Ja sam djeco šumska kuma
Hitrih nogu, bistra uma,
Kabanica moja riđa
Svakome se lovcu sviđa.
(lisica)

PITANJA ZA PROMIŠLJANJE I UNAPREĐENJE

Da li nam je jasno koja znanja, vještine i uvjerenja će steći djeca nakon izučavanja ove lekcije?

Da li su ishodi napisani tako da mogu polužiti kao kriterij uspjehnosti kako bi i nastavnik i djeca mogli mjeriti napredak i postignuća?

Da li je u pripremi naznačen način ili instrument mjerenja postignuća ciljeva i zadataka?

Kakvu "udicu" biste vi primijenili za motivaciju i zašto?

Da li nastavnik polazi od interesovanja i individualnih potreba i mogućnosti djece?

Koju strategiju nastavnik koristi i da li ona dovodi do viših razina mišljenja u skladu sa ciljevima, ishodima časa i vremenom planiranim za realizaciju?

Da li pitanja i aktivnosti polaze od nižih ka višim razinama mišljenja, te da li su dobro izbalansirana pitanja otvorenog i zatvorenog tipa?

Grane dvije Razgranane Razigrane na proplanku. Grane dvije Razgranane iznad glave uzdigao u modrine plave. (jelen)	Nit je riba, nit je ptica, mrkva mu je poslastica, ima krzno meko, a zovu ga ... (zeko) Imam igle, ne znam šiti, ko će mene pogoditi? (jež) Po krošnjama šećem i veselo skakućem. Volim šumski mir. Da zimi ne prosim, u kućicu nosim lješnjake i žir. (vjeverica) Miševe lovi noću, pogodit odmah hoću, ptica ova, zove se .... (sova) Oštre zube ima i strah zadaje svima. (vuk) Čisti drvo od štetočina, to je ptica kljuna fina. (djetlić)	Da li su pitanja i aktivnosti razvojno primjerana?
Kada učenici otkriju rješenje zagonetke, lijepim sliku životinje na tablu. Evo, vratili smo sve šumske životinje u šumu.		Na koji način su formirane grupe? Da li su učenici imali mogućnost izbora?
Glavni dio časa (25 minuta): Vratili smo životinje u šumu, a sada ćemo raditi u grupi. Svaka grupa će obojiti životinju koju dobije i opisati je. 1. grupa: zec 2. grupa: medvjed 3. grupa: lisica 4. grupa: jelen 5. grupa: vjeverica		Da li je nastavnik predvidio vrijeme za refleksiju?
Nakon završenog rada, grupe izvještavaju.		Da li domaća zadaća potiče učenike da promišljaju i vježbaju naučeno u drugim situacijama?
Završni dio časa (5 minuta): Učenici rade u paru. Popunjavaju križaljku i dobijaju rješenje.		Razmisli na koji način biste vi smisleno uključili porodicu u pruženje podrške djetetu?
Zadati zadaću: opiši jednu šumsku životinju.		

Kako je bilo? Jeste li ikada do sada ovako analitično i detaljno analizirali svoju ili tuđu pripremu? Ako niste, onda je ovo mogao biti zanimljiv zadatak za vas jer razmišljate o jednoj pripremi vodeći se kriterijima za procjenu (pitanjima) koje je neko već definirao. To ovom zadatku daje dozu ozbiljnosti jer pitanja/kriteriji za procjenu vode ka objektivnijoj analizi i vrednovanju kvaliteta pripreme.

Primjer obrasca za planiranje

Ime i prezime:		
Razred:		
Šira tema (nastavna oblast):		
Potrebna predznanja učenika		
Naziv uže teme/lekcije		
Cilj/evi:		
Krajnja svrha izučavanja		
Ishodi učenja i poučavanja Na kraju teme/lekcije, djeca će (znati, moći, razumjeti)	Aktivnosti i metode korištene tokom realizacije časa/teme u sve tri faze (ERR)	Praćenje i procjenjivanje (kako i čime ću pratiti dosezanje ishoda - kriteriji)
Potrebni resursi:		
Ideje za domaće zadaće i uključivanje roditelja		
Varijacije i dodatne ideje (za nastavak ili narednu temu)		

Primjer nastavne pripreme napisane u skladu sa smjernicama za planiranje datim u ovom poglavlju

Razred :	VII (sedmi)	
Šira tema (nastavna oblast):	Književnost – Epsko – lirska književna vrsta	
Naziv uže teme/lekcije	Narodna romansa	
Cilj:	Upoznati učenike sa novim pristupom analizi pjesme kroz informativnu medijsku emisiju -	
Potrebna predznanja učenika	Djeca trebaju biti osposobljena za postavljanje pitanja otvorenog tipa, za vođenje diskusije, za poštovanja pravila rada, za uvažavanje tuđeg stava i mišljenja	
Ishodi učenja i poučavanja	Ključne aktivnosti i metode korištene tokom realizacije časa/teme u sve tri faze (ERR)	Praćenje i procjenjivanje (kako i čime ću pratiti dosezanje ishoda - kriteriji)
Imenuju i definišu karakteristike romanse i otvorenog studija Određuju temu, motive i objašnjavaju ideju romanse; opisuju likove i njihove osobine i međuodnose; upoređuju romansu i baladu; procjenjuju svoj i tuđi rad; postavljaju pitanja i vode diskusiju Zaključuju da hvalisavost, brzopletost i predrasude mogu čovjeka dovesti u neugodan položaj; da priznavanje poraza znači pobjedu nad samim sobom; vrednuju primjere iz teksta i iz svakodnevnog života	Dramatizacija događaja u čaršiji Pripremiti otvoreni studio, tj. klupe i stolice rasporediti tako da se vizuelno dočara studio Venov dijagram – poređenje balade i romanse Osmišljavanje i postavljanje otvorenih i problemskih pitanja učenicima koji glume glavne likove	Djeca pozdravljaju goste u studiju aplauzom, identificiraju se sa ulogom gledatelja u studiju – poštuju pravila ponašanja u studiju Kvalitet pitanja za goste u studiju: Utemeljena na analizi djela, otvorena pitanja, zasnovana na razumijevanju likova Argumentacija vezana za vrednovanje ponašanja; povezivanje primjera iz života i teksta
Potrebni resursi:	Tekst romanse Čart-papir sa istaknutom temom emisije i pravilima rada Nastavni listići za učenike Anketni listić Muška i ženska narodna nošnja za goste emisije Kamera	
Ideje za domaće zadaće i uključivanje roditelja	Istražiti i druge narodne romanse i uporediti njihove tematike sa tematikom obrađene romanse Istražiti tradiciju ašikovanja u bosanskoj kasabi (anketirati starije članove porodice i lokalne zajednice)	
Varijacije i dodatne ideje (za nastavak ili narednu temu)	Pozvati goste koji učenike mogu upoznati sa tradicijom ašikovanja u bosanskim kasabama Priprema za debatu: prednosti i nedostaci nekadašnjeg i sadašnjeg načina zabavljanja – uloga i odnos prema ženama	

REFLEKSIJA NA SADRŽAJ IZ POGLAVLJA

Sada ste u prilici da primijenite indikatore za procjenu kvaliteta pripreme i da procijenite u kojoj mjeri ova priprema zadovoljava svaki od ovih indikatora.

Prilikom procjenjivanja kvaliteta nastavne pripreme, možete koristiti sljedeću skalu:

1 – Nije prisutno u pripremi – potrebno unapređenje

2 – Djelimično prisutno – dobar početak

3 – Prisutno u pripremi i jasno vidljivo

N/A – nije vidljivo (nije moguće procijeniti iz navedene pripreme – nedostaje)

INDIKATORI KVALITETNE PRIPREME ZA ČAS

- U pripremi je jasno koja znanja, vještine i uvjerenja će djeca steći nakon izučavanja lekcije/teme (šta je cilj/svrha i koji su ishodi)
- Ishodi su napisani tako da mogu poslužiti kao kriteriji uspješnosti, kako bi djeca i nastavnik/ca mogli mjeriti napredak i postignuća
- U pripremi se jasno vidi struktura i tok časa, koji polazi od povezivanja sa prethodnim znanjem i iskustvom djece, nastavlja se izučavanjem novih sadržaja i završava refleksijom (okvirni sistem ERR, KWL)
- Čas/tema je dobro izbalansirana u odnosu na aktivnosti koje vodi nastavnik, i koje djeca rade samostalno ili u grupama (kooperativno učenje)
- Vidljivo je da planirana pitanja i aktivnosti polaze od nižih, ali se penju ka višim razinama mišljenja (Bloomova taksonomija), omogućavajući djeci da istražuju, zaključuju, eksperimentišu, promišljaju kritički...
- Strategije i metode za razvoj viših razina mišljenja su u skladu sa ciljevima i ishodima časa, uzrastom djece i vremenom koje je planirano za realizaciju
- Na kraju časa/teme predviđeno je vrijeme za refleksiju, odnosno mogućnost da djeca kroz primjenu naučenog ili na neki drugi način pokažu stepen razumijevanja i usvojenosti novih sadržaja (znanja, vještine, uvjerenja)
- U pripremi je vidljivo da nastavnik/ca pruža prilike za zadovoljavanje individualnih potreba i mogućnosti te interesovanja djece (razvojna primjerenost, izbor, raznolikost metoda, materijala i aktivnosti)
- Domaća zadaća je razvojno primjerena, i potiče djecu da promišljaju i vježbaju naučeno u drugim situacijama
- Vidljiva je povezanost rada u školi sa radom kod kuće, i načini na koji se porodica može smisleno uključiti u pružanje podrške djetetu, potičući promišljanje i samostalno učenje
- Komentari i preporuke (ciljevi za unapređenje):

2. PLANIRANJE NASTAVNOG PROCESA UTEMELJENO NA ISHODIMA UČENJA

Pitanja koja želimo aktuelizirati ovim poglavljem su sljedeća:

Šta su ishodi učenja?

Šta je Blumova taksonomija?

Kako vježbati definisanje ishoda učenja?

Kako identifikovati i prevazići ključne probleme i poteškoće u procesu planiranja podučavanja i učenja i u procesu definisanja ishoda učenja?

Koja je osnovna razlika u planiranju nastave prema ishodima učenja u odnosu na predhodni način planiranja?

UMJESTO UVODA

*„Ako niste sigurni kamo ste krenuli, vrlo vjerojatno ćete stići na neko drugo mjesto,
a da toga nećete biti ni svjesni.“*

Robert F. Mager

Kako je sve počelo?

Bilo nas je četvero u stručnom aktivu, podučavali smo učenike trećeg razreda. Završavali smo nastavnu cjelinu iz Prirode i društva/Moja okolina. Dogovorili smo sastanak tokom kojeg smo trebali zajedno pripremiti test za provjeru postignuća učenika na kraju podučavane nastavne cjeline. Svako od nas došao je sa prijedlogom zadataka koji bi trebali biti sastavni dio testa. Kada smo počeli analizu zadataka našli smo se pred neočekivanim problemom. U periodu koji je bio iza nas podučavali smo, naravno, nastojeći poštovati individualnost svakog djeteta, učenike istog uzrasta, iste nastavne sadržaje definisane NPP-om, a na sastanak donijeli zadatke koji su se u mnogim segmentima razlikovali. Počela je raspava koja nije vodila nikud osim u konflikt i odustajanje od cijele ideje. Ne sjećam se ko je od nas u tim trenucima bio dovoljno domišljat i izrekao rečenicu koju još pamtim: „Mislim da bi bilo dobro da se vratimo na ono što smo planirali“.

Prihvatili smo ideju ne znajući gdje će nas odvesti. Međutim, ne samo da nas je odvela do, možemo slobodno reći, suštine cijelog procesa podučavanja i učenja, nego nas je tjerala da intenzivno promišljamo i raspravljamo. Kako su se samo u našim rasprava i promišljanjima mijesali i smjenjivali osjećaj obeshrabrenosti zbog grešaka kojih smo odjednom postali svjesni, i iskrene želje da te greške ispravimo. Nekako smo odjednom postali svjesni da smo planirali iste sadržaje, ali samo to. Jasne odgovore na pitanje šta su djeca trebala naučiti u kontekstu nastavnog sadržaja o kojem smo razgovarali nismo imali. A ako bi neko iz svojih brižljivo čuvanih bilješki i izvukao odgovor ovo pitanje, bio je sadržan u definisanim ciljevima nastavnog procesa, koji su, tog smo tek tad postali svjesni, u mnogim segmentima bili uopćeni, nemjerljivi i nerijetko nama nejasni. Uglavnom su nam govorili o tome šta ćemo mi raditi, a ne djeca naučiti i što je za nas bilo posebno poražavajuće uglavnom su podučavanje, a posebno učenje zaustavljali na samom početku, na prvim „stepenicama“ „stubišta“ kojeg bismo mogli nazvati Bloomova taksonomija odgojno-obrazovnih ciljeva. Negdje u cijelom tom procesu naših međusobnih razgovora, a posebno razgovora sa samim sobom, shvatili smo, zapravo, da smo, uz sve što smo već napisali, suviše dugo i nepotrebno bili zatvoreni u okvire onog što je pisalo u udžbenicima za učenike. Cjelokupan proces planiranja, ustvari, više je robovao formi koju je, bar smo mi tako tvrdili, „negdje“, „neko“ imaginaran i stvoren u našem obrazovnom kontekstu za nas postavio i definisao, nego što je odgovarao suštini cijelog procesa. Vođeni iskrenom željom i izazovom pred kojim smo se našli tragali smo za rješenjima naših problema, i na našu veliku sreću nalazili ih.

Samo je jedno pitanje ostalo bez odgovora: „Kako vratiti vrijeme u procesu podučavanja izgubljeno lutajući, ne znajući gdje smo krenuli, šta želimo da naša djeca znaju, mogu i razumiju?“

Sve ono što ćete imati priliku pročitati, i iskreno se nadamo naučiti rezultat je cijelog procesa kojeg smo od tog „zajedničkog testa“ do danas prošli, cijelog procesa našeg zajedničkog profesionalnog sazrijevanja i učenja.

TEORIJSKA POLAZIŠTA

Već ste u prethodnom poglavlju mogli mnogo toga pročitati o planiranju podučavanja i učenja u kontekstu nastavnog procesa. Ponovimo najvažnije.

U najširem kontekstu, planiranje podučavanja i učenja predstavlja jedinstven i nastavniku svojstven okvir za podučavanje, jer je gotovo uvijek odraz nastavnikove obrazovne filozofije, teorija ličnosti i teorija učenja koje podržava i, sasvim razumljivo, odraz je nastavnikovih pedagoških uvjerenja o tome šta je svrha obrazovanja.

U nastavnom kontekstu, planiranje podučavanja i učenja sigurno je jedan od najkompleksnijih segmenata nastavnikovog rada i u suštini, obuhvatajući sve aspekte nastavnog procesa, predstavlja vitalan dio podučavanja i učenja u tom smislu. Uz sve što je istaknuto, veoma je važno ponoviti da planiranje podučavanja i učenja predstavlja cikličan proces. Ovako shvaćen proces planiranja podučavanja i učenja u nastavnom kontekstu, sasvim razumljivo, od nastavnika zahtijeva visok nivo znanja, različite vještine, ali i iskustvo. Konkretno, od nastavnika zahtijeva stalnu refleksiju, promišljanje, praćenje i propitivanje,

uključuje kontinuirano, sistemsko posmatranje i praćenje, strategije formativnog procjenjivanja, kako bi se postavljeni ciljevi, zadaci, ishodi učenja, metode, sadržaji i dinamika rada prilagodili razvoju i učenju svakog učenika.

Planiranje podučavanja i učenja, dakle, ne možemo, kako se to nerijetko čini, pa čak i iz perspektive samih nastavnika, posmatrati i shvatiti kao administrativni dio nastavnikovog rada koji mu oduzima vrijeme u nastavnom procesu. Ne predstavlja gomilu papira i obrazaca koje je potrebno popuniti kako bi se zadovoljila forma. Planiranje je u suštini, kako se može vidjeti, veoma složen i sveobuhvatan mentalni proces kojim u nastavnom kontekstu nastavnik postavlja sve njegove segmente, proces tokom kojeg nastavnik traga za odgovorima na mnoštvo pitanja: Koga podučavam? Šta podučavam? Kako podučavam? Šta, zapravo, želim postići? Odnosno, šta želim da postignu moji učenici? Na koji način odgovore na pitanja koga, šta, kako... povezati u smislenu cjelinu? Šta svakom od mojih učenika u procesu učenja treba da bi ostvarili postavljene ciljeve? Kako ću znati da su postavljene ciljeve i ostvarili?....

U nastavnom kontekstu ova pitanja, bez obzira govorimo li o godišnjem, mjesečnom, dugoročnom, kratkoročnom, tematskom ili nekom drugom planiranju, nižu se kroz tri ključne komponente koje se realizuju kroz istoimene korake:

1. ciljevi i ishodi učenja i podučavanja
2. aktivnosti, oblici, strategije, metode i tehnike podučavanja i učenja
3. praćenje i procjenjivanje napretka i postignuća učenika

Kako vidimo, i to je veoma važno zapamtiti, prvi korak koji će nastavnik, vodeći računa o odgovorima na prethodno navedena pitanja, učiniti jeste formulacija cilja, odnosno svrhe podučavanja i učenja u određenoj nastavnoj oblasti ili određenom nastavnom sadržaju, posebno formulacija ishoda učenja za učenike kako bi krajnji cilj bio ostvaren. Dakle, prvo pitanje koje nastavnik u procesu planiranja podučavanja i učenja postavlja jeste šta je cilj podučavanja i učenja, šta želim postići, i uporedo s tim, koji su to ishodi učenja za moje učenike, odnosno šta želim da moji učenici na kraju podučavanja znaju, mogu i razumiju.

U obrazovnom kontekstu Bosne i Hercegovine, potvrdu o neophodnosti mijenjanja obrazovne paradigme u smislu zasnivanja planiranja podučavanja i učenja na ishodima učenja, nalazimo u dokumentima Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. Naime, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje je, u skladu sa svojim nadležnostima, u prethodnom periodu izradila, i u maju 2013. godine objavila Zajednička jezgra nastavnih planova i programa zasnovanih na ishodima učenja i njihovom službenom objavom učinila da postanu realnost podučavanja i učenja i u našim školama¹. U tabeli 1 predstavljen je, tek insert iz spomenutog dokumenta.

Opseg i nivo složenosti teksta				
13. Nepriistrasno i stručno čita i razumije složene književne i informativne tekstove.				
Indikatori područja opsega i nivoa složenosti teksta u skladu sa uzrastom za:				
kraj predškolskog odgoja i obrazovanja (5/6 god.)	kraj 3. razreda (8/9 god.)	kraj 6. razreda (11/12 god.)	kraj 9. razreda (14/15 god.)	kraj srednjoškolskog odgoja i obrazovanja (18/19 god.)
13. Aktivno sudjeluje slušajući u grupnom čitanju o raznim temama	13. Samostalno čita i pokazuje da razumije jednostavna književna djela	13. Samostalno čita i pokazuje da razumije složenija književna djela	13. Samostalno čita i pokazuje da razumije složena književna djela	13. Neovisno i stručno čita i razumije književnost namijenjenu kraju srednjoškolskog obrazovanja, između ostalih, priče, drame i poeziju

Tabela1: Insert iz dokumenta "ZJNPP-a za bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik definisana na ishodima učenja"

¹ Više o ovom možete pročitati u dokumentima objavljenim na službenoj web stranici Agencije za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje u Bosni i Hercegovini: www.aposo.gov.ba

Ishodi učenja, dakle, kao prvi i neizostavan segment planiranja podučavanja i učenja, posebno način njihovog formulisanja i struktuiranja u procesu planiranja predstavljaju fokus vezano za koji ćemo postaviti pitanja sa kojima se nastavnici svakodnevno susreću i pokušati dati odgovore za kojima nastavnici tragaju.

Šta su, zapravo, ishodi učenja?

„Ishodi učenja su jasni opisi onoga što bi učenik/ca trebalo da zna, razumije i umije da uradi po završetku učenja. Ciljevi učenja (kod nas mnogo poznatiji koncept koji se koristi prilikom definisanja sadržaja predmeta) i ishodi učenja su dva različita koncepta. Prvi opisuje ono što nastavnik/ca želi da nauči učenike u toku realizacije predmeta, drugi ono što su učenici na kraju procesa učenja naučili... Cilj učenja je namjera, a ishod učenja je mjerljivi rezultat ostvarenja te namjere. Teško je procijeniti da li su ciljevi učenja postignuti, ali je relativno lako provjeriti da li učenici znaju, razumiju i umiju da urade ono što je definisano jasno postavljenim ishodima učenja. Zahtjev za jasnom i eksplicitnom formulacijom ishoda učenja dio je šireg konteksta u kome se fokus obrazovanja pomjera od nastave, nastavnika i onoga čemu oni žele da nauče učenike, ka učenicima, odnosno onome šta oni znaju da rade kao rezultatu učenja u toku nastavnog procesa.“²

Ovako definisanim ishodom učenja nastavnik bi trebao dati jasan odgovor na pitanje šta njegovi učenici na kraju podučavanja i učenja trebaju:

- **znati** (koje činjenice i podatke trebaju da usvoje, koje formule, definicije, pojmovi su im potrebni da bi mogli da savladaju i primjenjuju znanje)
- **moći** (koje vještine i sposobnosti trebaju da steknu i razviju, koje su to socijalne, motoričke, kognitivne vještine i sposobnosti koje su neophodne da bi znanje primijenili, manipulirali podacima u drugom kontekstu, povezivali, zaključivali i sl.)
- **razumijeti** (koja su temeljna pitanja i ideje koji predstavljaju obrasce – koji su temeljni koncepti koje želimo da djeca razumiju kako bi stečeno znanje mogla da primijene univerzalno, te kako bi na osnovu razumijevanja temeljnih koncepata mijenjali ponašanje i djelovanje u stvarnom svijetu u skladu sa naučenim)

Ovakav pristup shvatanju i definisanju ishoda učenja u nastavnom kontekstu osigurati će nastavniku da ishodi učenja budu usmjereni na učenika i njegovu aktivnost, umjesto da predstavljaju iskaze koji su eksplicitno fokusirani na nastavni sadržaj i na nastavnika, odnosno iskaze kojima se nabrajaju ili opisuju odgojno-obrazovni sadržaji i aktivnosti nastavnika.

Kako se definišu ishodi učenja?

Ukoliko krenemo korak dalje, važno je istaći da je jedan od najprihvaćenijih i najviše korištenih teoretskih okvira za planiranje i pripremu podučavanja i učenja u nastavnom kontekstu, posebno za definisanje ishoda učenja, a samim tim praćenja i ocjenjivanja učeničkih postignuća, jeste taksonomija odgojno-obrazovnih ciljeva koju je još 1956. godine utemeljio američki psiholog Benjamin Samuel Bloom, odnosno danas revidirana verzija Bloomove taksonomije obrazovnih ciljeva (prema Anderson i Kratwohl, 2001.).

Tri su osnovna područja razvoja ličnosti pojedinca koja su postavljena kao osnova za definisanje taksonomije odgojno-obrazovnih ciljeva:

- kognitivno (znanje i razumijevanje, intelektualne sposobnosti),
- afektivno (emocije, stavovi, mišljenja, interesi i uvjerenja),
- psihomotoričko (vještine – motoričke sposobnosti, umijeća)

U kontekstu kognitivnog područja, kao okosnice samog procesa planiranja podučavanja i učenja, odnosno definisanja ishoda učenja, suština Blumove taksonomije odgojno-obrazovnih ciljeva jeste u tome što

² „Ishodi učenja“, Prof.dr. Gorana Đorić, Univerzitet u Nišu,

http://projects.tempus.ac.rs/attachments/project_resource/760/1014_M%20Chapter%204%20%20ishodi%20učenja%20G_Djoric.pdf

ističe da se „znanje sastoji iz misaonih (kognitivnih, intelektualnih) zadataka koji su prema složenosti podijeljeni u šest nivoa, od jednostavnog pamćenja, pa do najsloženije evaluacije.”³

U procesu planiranja podučavanja i učenja u nastavnom kontekstu Blumova taksonomija obrazovnih ciljeva, kao i revidirana verzija Blumove taksonomije nastavniku mogu biti od izuzetne koristi. Uz pomoć Blumove taksonomije nastavnik može jasno definisati ishode učenja, odnosno odgovoriti na pitanje šta želim ili očekujem da učenici nauče. Jasan odgovor na ovo postavljeno pitanje nastavniku će nadalje olakšati praćenje napredovanja učenika i ocjenjivanje njegovih postignuća, ali i vrednovanje kvaliteta samog nastavnog procesa.

O tome govori i sadržaj u tabeli 2.

ISHODI UČENJA Značenje nivoa	KLJUČNI GLAGOLI Opisuju aktivnost učenika
ZAPAMTITI (Znanje) Ishodi učenja koji zahtijevaju: Memorisanje, dosjećanje, prepoznavanje ili reproduciranje informacije, ideje i principa u približno onakvom obliku u kojem su naučeni.	prepoznati, pokazati, pronaći, označiti, povezati, dopuniti, poredati, imenovati, navesti, nabrojati, definirati, citirati, ponoviti, opisati, izdvojiti, prisjetiti se, ispričati
RAZUMJETI (Razumijevanje) Ishodi učenja koji zahtijevaju: razumjevanje značenja, uočavanje i povezavanje glavnih ideja, prevođenje, objašnjenje ili interpretiranje naučenog sadržaja, opisivanje toka događaja ili procesa, izvođenje logičkog zaključka iz dostupnih informacija. Sposobnost organizovanja i uređivanja.	izdvojiti, ispričati/napisati/izaziti svojim riječima, izvijestiti, opisati, sažeti, proširiti, preoblikovati, pretvoriti, prevesti, izraziti formulom, objasniti, raspraviti, obrazložiti, dokazati, navesti primjer, procijeniti, predvidjeti, razvrstati, klasificirati, istaknuti, objasniti glavnu ideju, pokazati, prepoznati, razlikovati, usporediti
PRIMIJENITI (Primjena) Ishodi učenja koji zahtijevaju: Korištenje naučenog koncepta u novim situacijama, rješavanje problema primjenom naučenog u kontekstu učenja ili u novoj situaciji na rutinski ili na nov način, korištenje apstrakcije. Odabir i primijenu podataka i principa za rješavanje problema ili zadataka u drugom području uz minimum vođenja.	demonstrirati, dramatizirati, pokazati (postupak), dokazati, provesti (pokus), izvršiti, upotrijebiti, primijeniti (pravilo, zakon), koristiti, prikazati (grafički), izvesti (formulu), otkriti, riješiti (problem), predložiti (rješenje), napraviti, procijeniti, napisati, razvrstati, svrstati, sastaviti, ilustrirati, istražiti, izabrati, izložiti, izračunati, iskoristiti, odabrati, otkriti, predvidjeti, prevesti, prikazati, prilagoditi, skicirati,
ANALIZIRATI (Analiza) Ishodi učenja koji zahtijevaju: razdvajanje materijala ili koncepta u komponente tako da je organizaciona struktura razumljiva, razlikovanje važnih od nevažnih dijelova prezentovanog materijala, raščlanjivanje informacija kako bi se utvrdili dijelovi cjeline, njihovi međusobni odnosi, organizacijski principi, uzroci i posljedice, izveli dokazi i zaključci i podržale generalizacije, uočavanje obrazaca, prepoznavanje skrivenog značenja, razlikovanje činjenica i zaključaka, raščlanjivanje na sastavnice (u svrhu prilagođavanja novim informacijama)	rastaviti, pronaći, izdvojiti, istaknuti, objasniti, usporediti, razlikovati, suprotstaviti, komentirati, kritizirati, izvijestiti, raspraviti, razvrstati, svrstati, kategorizirati, poredati, organizirati, urediti, grafički prikazati, napraviti pokus, istražiti, provjeriti, preispitati, procijeniti, proračunati, odrediti važnost podataka, prekontrolirati, dovesti u vezu, pretpostaviti, razlikovati uzrok i posljedicu, odgovoriti "što ako?", zaključiti, analizirati, identificirati (motive, razloge, uzroke, posljedice), izračunati, komentarisati, nacrtati, povezati razlikovati, raščlaniti, riješiti, skicirati, suprotstaviti, usporediti, ustanoviti (sličnost ili razliku);

³ M.Čudina, S.Brajković, Integrirano poučavanje, Biblioteka Korak po korak, str 65.

PROCJENITI (Evaluacija) Ishodi učenja koji zahtijevaju: donošenje suda o vrijednosti ideja ili materijala, upoređivanje i pronalaženje sličnosti i razlike među idejama, procjenjivanje valjanosti ideja i/ili kvalitete uratka na temelju poznatih kriterija, otkrivanje nekonzistentnosti unutar procesa ili produkta, otkrivanje prikladnosti postupka s obzirom na zadatak ili problem, dokazivanje vrijednosti, odabir mogućnosti i argumentovano obrazlaganje, donošenje sudova prema unutrašnjim ili vanjskim kriterijima)	provjeriti, prosuditi (primjerenost zaključka), procijeniti, ocijeniti, vrednovati, razlikovati, kritizirati, raspraviti, preispitati, dokazati, uvjeriti, opravdati, zastupati mišljenje, istražiti, odlučiti, izabrati mogućnost, otkloniti, rangirati, pretpostaviti, predvidjeti, zaključiti, reći zašto, izvesti, argumentirati svoje mišljenje, dokazati, izabrati opciju, opravdati tvrdnju ili nečije postupke, podržati argumentima, potvrditi, preispitati činjenice ili stav, kritički prosuditi, predvidjeti moguće posljedice, procijeniti sam sebe i svoj rad ili stav
KREIRATI (Sinteza) Ishodi učenja koji zahtijevaju: građenje strukturu ili uzorka od različitih elemenata, sastavljanje dijelova tako da čine cjelinu sa naglaskom na novo značenje ili strukturu, kreativno ili divergentno korištenje postojećeg znanja za stvaranje nove cjeline (kombiniranje poznatih dijelova u novu cjelinu), stvaranje novih ideja i rješenja, izvođenje generalizacija na temelju dobivenih podataka, povezivanje znanja iz različitih područja, uočavanje novih obrazaca, reorganiziranje elemenata u nov obrazac ili strukturu i stvaranje novog proizvoda.	zamisliti, dizajnirati, razviti, stvoriti, izmisliti, smisliti, izumiti, konstruirati, kreirati, proizvesti, izazvati, formulirati (hipotezu), predvidjeti, prognozirati, prirediti, pripremiti, propisati, napraviti plan, skicirati, predložiti, objediniti, kombinirati, skupiti, sastaviti, sklopiti, spojiti, povezati, složiti, skladati, komponirati, sabrati, organizirati, preurediti, promijeniti, presložiti, preraditi, poboljšati, kompletirati, kompilirati, voditi, upravljati, napisati, podnijeti, iznijeti, predočiti, postaviti (teoriju), poopćiti, načiniti, klasificirati na nov način, konstruirati, napisati scenarij, esej, izvještaj ili sl., planirati, postaviti hipotezu, preurediti, razvijati, komponovati, napisati pjesmu, napisati prikaz, integrirati u novu cjelinu, sastaviti prijedlog kroz rješenje, urediti školski list, voditi raspravu, dizajnirati, organizovati, složiti, razviti, formulisati

Tabela 2: Nivoi kognitivnog područja revidirane Blumova taksonomije odgojno-obrazovnih ciljeva

Šta je za nastavnika važno „pročitati“ i „razumjeti“ iz tabele 2? Prvo što u tabeli 2 možemo uočiti jeste da se sastoji iz dvije kolone: lijeva kolona tabele objašnjava značenja određenog nivoa za kognitivno područje, dok su u desnoj koloni nabrojani aktivni glagoli za svaki od navedenih nivoa.

Drugo, revidirana Blumova taksonimija, predstavljena u tabeli, za opis nivoa znanja umjesto imenica koristi glagole. Zašto? Prije svega, zato što se ishodi učenja u procesu podučavanja i učenja definišu kao različiti oblici mišljenja, a mišljenje samo po sebi predstavlja aktivan proces. Dakle, šest nivoa kognitivnog područja iskazanih glagolskom imenicom u izvornoj verziji postaju šest nivoa kognitivnog procesa iskazanog aktivnim glagolom, koji na najbolji način odražavaju prirodu misaonih procesa koji se dešavaju tokom učenja, ali i istovremeno aktivnosti kojima učenik stječe znanje na tom određenom nivou složenosti.

Treće, aktivni glagoli, nabrojani u tom smislu, opisuju aktivnost učenika koja prati mentalni proces određenog nivoa iz lijeve kolone. Za nastavnika je veoma važno razumjeti da aktivni glagol u smislu definisanja ishoda učenja nije sam po sebi dovoljan. Od nastavnika zahtijeva veoma promišljenu primjenu, o čemu će biti riječi u primjerima koji slijede.

Primjeri definisanja ishoda učenja

Sada kad smo postavili teoretski okvir, slijedi onaj, kako nastavnici kažu „najteži dio“ - kako to primijeniti u konkretnoj nastavnoj situaciji, a da ponovo ne osjetimo nesigurnost pitajući se kako da „pravilno“ definišemo ishode učenja, a kada definišemo, još češće pitajući se da li to što definišemo jeste i/ili koliko je „ispravno“?

Pokušajmo zajedno. Prije nego krenemo veoma je važno znati da ne postoji niti jednostavan, niti jedinstven recept za definisanje ishoda učenja učenika. Postoje različiti načini definisanja ishoda koji nastavniku mogu biti „podrška“ u cijelom procesu.

Idemo korak po korak. Pokušajmo koristeći konkretan primjer definisati ishod učenja.

Na kraju podučavanja nastavnog sadržaja/cjeline...učenik bi trebao	+	Aktivni glagol (obično vezan uz prilog koliko uspješno to mora biti učinjeno)	+	Objekat glagola (šta će moći učiniti)	+	Fraza koja upućuje na kontekst ili uslov pod kojim će se radnja izvršiti
Primjer						
Učenik će moći	+	Uočiti i objasniti	+	sličnosti i razlike između različitih životnih zajednica	+	na osnovu praćenja i bilježenja

Kako smo definisali ishod učenja? Sve što je za nastavnika/cu u procesu definisanja ishoda važno, navest ćemo u koracima definisanja ishoda učenja.

Korak 1

Ishod učenja treba biti fokusiran na učenika. Zašto? Frazom Učenik će nastavnik fokus definisanja ishoda prebacuje sa nastavnika i nastavnog sadržaja na učenika. Korištenje budućeg vremena, nastavnik izriče šta će učenik biti u stanju pokazati tokom i nakon procesa učenja.

Učenik će uočiti i objasniti sličnosti i razlike između različitih životnih zajednica na osnovu praćenja i bilježenja.

Korak 2

Ishod učenja treba biti definisan na način da sadrži aktivni glagol. Učenik će uočiti i objasniti sličnosti i razlike između različitih životnih zajednica na osnovu praćenja i bilježenja.

Učenik će **uočiti i objasniti** sličnosti i razlike između različitih životnih zajednica na osnovu praćenja i bilježenja.

Korak 3

Korakom dva smo definisali aktivni glagol koji sam po sebi nije dovoljan. Potrebno ga je u definisanju ishoda učenja upotpuniti, jezički rečeno „objektom“ glagola, odnosno navesti šta će to učenik, konkretno u ovom primjeru, uočiti i objasniti. Tek tad ishod učenja postaje konkretan i mjerljiv.

Učenik će uočiti i objasniti sličnosti i razlike između različitih životnih zajednica na osnovu praćenja i bilježenja.

Učenik će uočiti i objasniti **sličnosti i razlike između različitih životnih zajednica** na osnovu praćenja i bilježenja.

Korak 4

Definisani ishod završavamo kontekstom ili uslovom pod kojim će se radnja izvršiti. Učenik će uočiti i objasniti sličnosti i razlike između različitih životnih zajednica na osnovu praćenja i bilježenja.

Učenik će uočiti i objasniti sličnosti i razlike između različitih životnih zajednica **na osnovu praćenja i bilježenja**.

Na osnovu navedenog primjera može se definisati nekoliko preporuka u definisanju ishoda učenja.

Prvo, kao što smo već naglasili ishod učenja treba biti fokusiran na učenika. Zašto? Nastavnik je često fokusiran na nastavni sadržaj definisan u programu ili predstavljen u udžbeniku za učenike, ne definišući ishode učenja. Konkretno, nerijetko nastavnik zna da učenike treba podučiti nastavni sadržaj koji definiše npr. na slijedeći način: Domaće i divlje životinje. Međutim, šta sve u odnosu na taj sadržaj učenici trebaju da znaju, mogu i razumiju nerijetko i samom nastavniku ostaje nejasno. U nastavnom procesu to za posljedicu ima činjenicu da različiti nastavnici u odnosu na isti nastavni sadržaj imaju različita očekivanja, a samim tim i postignuća učenika su različita. Uz to, nastavnik definišući ishod učenja često ostaje fokusiran na aktivnost nastavnika i na nastavni sadržaj. Npr. u odnosu na nastavni sadržaj Domaće i divlje životinje, nastavnik definiše ishod učenja na slijedeći način: Podučiti učenike domaćim i divljim životinjama.

Drugo, takođe već naglašeno, ishod učenja treba biti definisan na način da bude: mjerljiv, ostvariv, konkretan, realističan i ograničen vremenski (MOKRO). To bi, prije svega, značilo da je prilikom definisanja ishoda učenja neophodno koristiti aktivne, a izbjegavati glagola koji su nemjerljivi, npr: biti sposoban, znati, imati snažan smisao za, naučiti, ovladati, osvijestiti, postići, poznavati, primjenjivati znanje, razumjeti, razviti potrebe, voljeti, željeti, upoznati, smatrati, usvojiti, shvatiti, spoznati, zapamtiti, steći znanje, naučiti, cijeniti, osvijestiti, ovladati. Zašto? Nastavnik često ishode učenja definiše uopćeno, nejasno, i sl. Kao primjer može poslužiti slijedeći ishod učenja: Učenici će steći znanje o životnoj zajednici. Posljedica ovako definisanih ishoda učenja jeste potpuno nejasna slika o tome šta učenici treba da znaju, mogu i razumiju na kraju nastavnog procesa, a što predstavlja veoma nejasnu osnovu za praćenje, ocjenjivanje i vrednovanje učeničkih postignuća. I dalje, ishod učenja je konkretan i mjerljiv tek kad uz aktivni glagol ima definisan i objekat glagola i/ili kontekst u kojem se aktivni glagol ishodom učenja definiše.

Jednako tako, nerijetko u nastavnom procesu nastavnik pojednostavljuje primjenu Blumove taksonomije u definisanju ishoda učenja. To znači, nastavnik u procesu definisanja učenja, aktivni glagol veže isključivo za određeni nivo Blumove taksonomije ne vodeći računa o objektu glagola, odnosno o kontekstu u kojem se navodu aktivni glagol.

Primjer koji slijedi ukazuje na to kako uopćeni ishod učenja, uz aktivni glagol i definisani „objekat glagola“, odnosno kontekst konkretizuje.

Ishodi učenja	
(općenito, apstraktno,...)	(specifično, konkretno, operacionalizirano,...)
Učenik će naučiti šta je lanac ishrane.	Učenik će, koristeći priloženi tekst, načiniti lanac ishrane koji prikazuje najmanje tri karike u lancu predstavljene ispravnim redoslijedom

Iz primjera se može uočiti jasna razlika u načinu definisanja ishoda učenja predstavljenih u jednoj, odnosno u drugoj koloni.

Pitanja koja se mogu postaviti u odnosu na definisani ishod: „Učenik će naučiti šta je lanac ishrane“? Kako nastavnik zna da je učenik naučio šta je lanac ishrane? Kako na osnovu ovako definisanog ishoda učenja može provjeriti da li je učenik naučio šta je lanac ishrane? U nastavnoj praksi odgovori nastavnika na ovo pitanje, nerijetko će biti različiti.

Za razliku od ovako definisanog ishoda: „Učenik će naučiti šta je lanac ishrane“, u ishodu učenja: „Učenik će, koristeći priloženi tekst, moći načiniti lanac ishrane koji prikazuje najmanje tri karike u lancu predstavljene ispravnim redoslijedom“ jasno smo iskazali šta učenik radi kako bi pokazao da je postigao znanje određene vrste i nivoa.

Dva slijedeća primjera, pak, vrlo slikovito pokazuju kako dodati „objekat“ glagola i kontekst uz isti aktivni glagol potpuno mijenjaju značenje ishoda učenja i nivo znanja za koji se ishod učenja veže.

Primjer :

Učenik će znati lance ishrane u životnoj zajednici.

Učenik će načiniti dva lanca ishrane koje prikazuju pripadnost životinje različitim lancima ishrane.

Primjer:

Učenik će nabrojati biljke i životinje u staništu šuma i voda.

Učenik će nabrojati tri bitne razlike između uslova života u staništu šuma i voda

Treće, veoma je važno uz navedeno i ishode učenja definisati za svih šest nivoa kognitivnog područja u okviru Blumove taksonomije, naravno ukoliko to nastavni kontekst omogućava. Zašto? Nastavnik definisanjem ishoda učenja „zaustavlja“ nastavni proces na prvom ili drugom nivou Blumove taksonomije. Npr. u odnosu na nastavni sadržaj Životna zajednica nastavnik definiše ishod učenja na slijedeći način: „Učenici će znati šta je životna zajednica i koje biljke i životinje čine životnu zajednicu“ i istim ishodom učenja „završava“ podučavanje u nastavnom kontekstu. Ishodima učenja uopće nije predviđeno da učenici nauče zašto upravo određene životinje i biljke čine određenu životnu zajednicu, u kakvoj su vezi i međusobnom odnosu i sl. Ovo za posljedicu ima činjenicu da učenici u procesu učenja i podučavanja uoče nemaju priliku razvijati misaone procese višeg reda, praviti transfere u učenju, razvijati koncepte, izgrađivati i mijenjati svoje stavove, vrijednosti, ponašanja i sl.

Evo kako bi izgledao konkretan primjer definisanja ishoda učenja po nivoima kognitivnog područja unutar Blumove taksonomije.

Nivoi znanja Bloomova taksonomija	Ishodi učenja
Zapamtiti	Učenik će svojim riječima <u>definisati</u> lanac ishrane
Razumjeti	Učenik će na primjeru lanca ishrane <u>opisati</u> povezanost biljaka i životinja u životnoj zajednici
Primijeniti	Učenik će <u>formirati</u> nove lance ishrane u životnoj zajednici
Analizirati	Učenik će <u>uporediti</u> dva lanca ishrane u životnoj zajednici i pronaći sličnosti i razlike
Evaluirati	Učenik će <u>predvidjeti</u> što će se dogoditi ukoliko jedna biljaka ili životinja u lancu ishrane izumre
Kreirati	Učenik će <u>izvesti zaključak</u> (generalizaciju) da međuzavisnost biljaka i životinja u životnoj zajednici osigurava opstanak živih bića u toj životnoj zajednici; predložiti načine za očuvanja biljaka i životinja

Osim što je ovim primjerom navedeno kako se nastavni sadržaji vezani za životnu zajednicu mogu definisati na različitim nivoima Blumove taksonomije, istovremeno, ovaj primjer jasno pokazuje kako nastavnik može individualizirati nastavni proces.

Peto, ali ne i posljednje, definisani ishod učenja treba biti u skladu sa definisanim ciljem podučavanja.

Kako bi bilo da sada probate sami!

Vježbe za definisanje ishoda učenja

Pokušajte preformulisati ishode učenja koji su napisani uopšteno (lijeva kolona) u konkretno napisane ishode učenja (desna kolona)

Ishodi učenja	
(općenito, apstraktno,...)	(specifično, konkretno, operacionalizirano,...)
Učenik će usvojiti znanje o životnoj zajednici vrt/bašta.	

Ishodi učenja	
(općenito, apstraktno,...)	(specifično, konkretno, operacionalizirano,...)
Učenici će znati razliku između prihvatljivog i neprihvatljivog ponašanja prilikom korištenja IKT	
Učenici će razumjeti značaj korištenja različitih izvora znanja	
Učenici će biti upoznati s izražajnim sredstvima filma.	
Učenici će razviti poštovanje prema drugim kulturama i običajima	

Sada pokušajte da izaberite ishod učenja na najnižem nivou znanja Bloomove taksonomije, te isti ishod definišite na ostalim nivoima, svakako, ukoliko to priroda nastavnog procesa omogućava.

Nivoi znanja Bloomova taksonomija	Ishodi učenja
Zapamtiti	
Razumjeti	
Primijeniti	
Analizirati	
Evaluirati	
Kreirati	

Korak dalje u definisanju ishoda učenja

Sada kada smo savladali jedan od mogućih načina definisanja ishoda učenja, te kako ga razvijati kroz nivoe kognitivnog područja Blumove taksonomije, važno je krenuti korak dalje: kako ishod učenja staviti u kontekst nastavnih sadržaja.

Za vas smo pripremili jedan primjer ishoda učenja u kontekstu nastavne cjeline. Konkretno, u tabeli 4 predstavljen je način na koji ishodi učenja mogu biti definisani u kontekstu jedne nastavne cjeline, u našem slučaju „Životne zajednice“.

Veoma je važno napomenuti da su ishodi učenja u ovoj tabeli stavljeni u kontekst onog što je o ishodima učenja na samom početku posebno istaknuto: definisanim ishodom učenja nastavnik bi trebao dati jasan

odgovor na pitanje šta njegovi učenici na kraju podučavanja i učenja trebaju:

- **znati** (koje činjenice i podatke trebaju da usvoje, koje formule, definicije, pojmovi su im potrebni da bi mogli da savladaju i primjenjuju znanje)
- **moći** (koje vještine i sposobnosti trebaju da steknu i razviju, koje su to socijalne, motoričke, kognitivne vještine i sposobnosti koje su neophodne da bi znanje primijenili, manipulirali podacima u drugom kontekstu, povezivali, zaključivali i sl.)
- **razumijeti** (koja su temeljna pitanja i ideje koji predstavljaju obrasce – koji su temeljni koncepti koje želimo da djeca razumiju kako bi stečeno znanje mogla da primijene univerzalno, te kako bi na osnovu razumijevanja temeljnih koncepata mijenjali ponašanje i djelovanje u stvarnom svijetu u skladu sa naučenim).

Praktičan prikaz planiranja ishoda učenja i podučavanja u okviru nastavne cjeline „Životna zajednica“

Nastavna cjelina:	Životna zajednica		
Ključni koncept:	Životna zajednica funkcioniše na međuzavisnom odnosu biljaka, životinja i čovjeka, u međuzavisnom je odnosu sa neživom prirodom i mijenja se kroz godišnja doba		
Nastavni sadržaj	Znati	Moći	Znati
Biljke	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznati i imenovati biljke • imenovati dijelove biljke • definisati životni ciklus • imenovati različite biljne vrste 	<ul style="list-style-type: none"> • na konkretnom primjeru opisati biljke/vanjski izgled, životni ciklus, stanište • opisati zavisnost biljaka od tla/zemljišta, svjetlosti, vode i toplote • uporediti i objasniti sličnosti i razlike između biljaka s obzirom na vanjski izgled i životni ciklus 	<ul style="list-style-type: none"> • da svaka biljka ima životni ciklus, stanište, zavisi od nežive prirode, da pripada biljnoj vrsti • da se biljke međusobno razlikuju u odnosu na vanjski izgled, životni ciklus, stanište • važnost biljaka za život čovjeka i životinja
Životinje	<ul style="list-style-type: none"> • imenovati domaće životinje, divlje životinje i ptice 	<ul style="list-style-type: none"> • navesti koristi koje živa i neživa priroda imaju od biljaka • na konkretnom primjeru opisati domaće životinje, divlje životinje i ptice/vanjski izgled, ishrana, životni ciklus, stanište/ • opisati zavisnost životinja od tla/zemljišta/, svjetlosti, vode i toplote • uporediti i objasniti sličnosti i razlike između životinja s obzirom na /vanjski izgled, ishranu, životni ciklus, stanište • klasifikovati životinje na domaće i divlje, ptice • navesti koristi koje živa i neživa priroda imaju od životinja 	<ul style="list-style-type: none"> • važnost biljaka za neživu prirodu • važnost očuvanja biljnog svijeta • da svaka životinja ima životni ciklus, stanište, da zavisi od nežive prirode i da pripada određenoj vrsti • da se životinje međusobno razlikuju s obzirom na: vanjski izgled, ishranu, životni ciklus, stanište i vrstu • važnost životinja za život čovjeka i biljaka • važnost životinja za neživu prirodu • važnost očuvanja životinjskog svijeta • da svaka biljka i životinja u životnoj zajednici pripada jednom ili više lanaca ishrane
Životna zajednica	<ul style="list-style-type: none"> • navesti biljke i životinje koje žive u životnoj zajednici 	<ul style="list-style-type: none"> • formirati lance ishrane u životnoj zajednici 	<ul style="list-style-type: none"> • navesti biljke i životinje koje žive u životnoj zajednici

Životna zajednica	<ul style="list-style-type: none"> • definisati pojam životna zajednica • definisati lanac ishrane (svojim riječima) • definisati pojam međuzavisnost svojim riječima • prepoznati i imenovati životne zajednice 	<ul style="list-style-type: none"> • na primjeru lanca ishrane objasniti međuzavisnost biljaka i životinja u životnoj zajednici • na primjeru lanca ishrane kako su živa i neživa priroda povezani i međuzavisni • predvidjeti šta će se dogoditi ako jedna biljka ili životinja iz lanca ishrane izumre • izvoditi zaključke o promjenama u životnoj zajednici kroz godišnja doba na osnovu praćenja i bilježenja • uočiti i objasniti sličnosti i razlike između različitih životnih zajednica • objasniti ulogu čovjeka u očuvanju i unapređenju životne zajednice 	<ul style="list-style-type: none"> • da se svaka životna zajednica funkcionira na međuzavisnom odnosu biljaka, životinja i čovjekad • da međuzavisnost biljaka i životinja osigurava opstanak svih živih bića u životnoj zajednici • da su živa i neživa priroda u međuzavisnom odnosu u životnoj zajednici • da se svaka životna zajednica mijenja kroz godišnja doba • značaj očuvanja biljnog i životinjskog svijeta u životnoj zajednici
-------------------	--	---	---

Sada kada smo za nastavnika definisali ishode učenja u kontekstu nastavne cjeline, nameće se slijedeći zahtjev, kako te ishode učenja metodički strukturirati, odnosno kako ishodima učenja definisati korake u podučavanju.

Predstavljamo jedan od načina kako se to može uraditi, odnosno kako na osnovu postavljenih ishoda učenja za nastavnu cjelinu „Životna zajednica“, definisati korake kroz nastavne jedinice.

Nastavna cjelina	Životna zajednica		
Ključni koncept	Životna zajednica funkcionira na međuzavisnom odnosu biljaka, životinja i čovjeka i u međuzavisnom je odnosu sa neživom prirodom		
Nastavna jedinica/ Korak 1	Znati:	Moći:	Razumjeti:
Biljke i životinje životne zajednice vrt/bašta	<ul style="list-style-type: none"> • navesti biljke i životinje koje žive u životnoj zajednici vrta/bašte • definisati pojam životna zajednica (svojim riječima) 		
Napomena: U okviru prve nastavne jedinice ishodima učenja fokus je stavljen na učenička znanja (ono što će učenici znati).			
Nastavna jedinica/ Korak 2			
Lanci ishrane	<ul style="list-style-type: none"> • definisati lanac ishrane (svojim riječima) 	<ul style="list-style-type: none"> • formirati lance ishrane u životnoj zajednici vrta/bašte u lance ishrane • na primjeru lanca ishrane opisuje povezanost biljaka i životinja u vrtu/bašti 	<ul style="list-style-type: none"> • da svaka biljka i svaka životinja u životnoj zajednici vrta/bašte pripada jednom ili više lanaca ishrane

Nastavna jedinica/ Korak 3 Međuzavisnost biljaka i životinja u vrtu/bašti	<ul style="list-style-type: none"> • definisati pojam međuzavisnosti svojim riječima 	<ul style="list-style-type: none"> • na primjeru lanca ishrane objasniti međuzavisnost biljaka i životinja u vrtu/bašti • na primjeru lanca ishrane objasniti kako su živa i neživa priroda povezani i međuzavisni • predvidjeti šta će se dogoditi ako jedna biljka ili životinja iz lanca ishrane izumre 	<ul style="list-style-type: none"> • da su biljke i životinje u životnoj zajednici vrta/bašte međusobno zavisne kroz lance ishrane • da su biljke i životinje životne zajednice vrta/bašte u međuzavisnom odnosu za neživom prirodom
Nastavna jedinica/ Korak 4		<ul style="list-style-type: none"> • navesti primjer kako čovjek može čuvati i unaprijediti životnu zajednicu vrta/bašte 	<ul style="list-style-type: none"> • da međuzavisnost biljaka i životinja u vrtu/bašti osigurava opstanak svih živih biću u životnoj zajednici • zašto je važno očuvati biljke i životinje u životnoj zajednici vrta/bašte

Za nastavnika je veoma važno naglasiti da se ključni koncept u okviru nastavne cjeline Životna zajednica podučava na primjeru jedne životne zajednice (izabrali smo životnu zajednicu vrt/bašta), a razumijevanje ovog ključnog koncepta može se provjeriti na primjerima ostalih životnih zajednica. To znači da ukoliko učenik na primjeru druge životne zajednice (npr. biljke i životinje koje žive na livadi, u šumi i sl.) može primijeniti naučeno i izvesti zaključke iz proučavanja različitih životnih zajednica, znači da razumije ključni koncept.

Primjeri nastavnih jedinica, odnosno definisanih ishoda učenja za nastavne jedinice obuhvatili su samo dio definisanog koncepta. Za svaki korak (nastavnu jedinicu), a u skladu sa metodskim slijedom, definisani su ishodi učenja (znati, moći, razumjeti), koji govore o tome šta učenici treba da znaju i mogu uraditi kako bi razumjeli ključni koncept.

Tek nakon što učenici pokažu razumijevanje ključnog koncepta i na izučavanju drugih životnih zajednica nastavnik ide korak dalje u procesu realizacije podučavanja planiranih ishoda učenja.

Pokušajte još jednom.

Vježba za povezivanje ishoda učenja sa ostalim elementima nastavne pripreme

Na osnovu postavljenih ishoda učenja za nastavnu cjelinu „Životna zajednica“, slijedeći navedene primjere nastavnih jedinica, odnosno definisanih ishoda učenja u okviru određenih nastavnih jedinica pokušajte planirati nastavnu jedinicu, odnosno ishode učenja vezane za ključni koncept koji se odnosi na promjene u životnoj zajednici kroz godišnja doba: „Životna zajednica funkcionise na međuzavisnom odnosu biljaka, životinja i čovjeka, u međuzavisnom je odnosu sa neživom prirodom i mijenja se kroz godišnja doba“, obavezno poštujući metodički slijed, odnosno slijed kojim se ishodi podučavaju u nastavnom kontekstu.

Nastavna cjelina		Životna zajednica	
Ključni koncept/i:			
Nastavna jedinica	Znati:	Moći:	Razumjeti:
Samorefleksija u odnosu na urađeni zadatak			
Pitanja za nastavnika		Komentar nastavnika	
Da li su definisani ishodi učenja u skladu sa definisanim ciljem podučavanja/ključnim konceptom?			
Da li definisani ishodi učenja jasno govore o tome šta će učenik znati, moći i razumjeti na kraju podučavanja planiranog nastavnog sadržaja?			
Obilježi kojem nivou Bloomove taksonomije odgovara svaki od definisanih ishoda učenja?			
Osmisli nastavnu aktivnost i zadatke za učenike za svaki od definisanih ishoda učenja?			

Još jedan primjer samorefleksije:

I Podržavaju li napisani ishodi programske ciljeve propisane NPP-om?	DA	NE
II Opisuju li ishodi šta će učenici nakon podučavanja znati, moći, razumjeti?	DA	NE
III Jesu li ishodi značajni, vrijedni, smisleni za djecu?	DA	NE
IV Jesu li ishodi: a. detaljni i određeni? b. mjerljivi? c. rezultat predviđenog podučavanja?	DA	NE
V Možete li napraviti aktivnosti kojim ćete ostvariti predviđene ishode?	DA	NE

I još jedan korak dalje.

Planiranjem nastavnog procesa važno za nastavnika je da planirani ishod učenja učenika poveže sa adekvatnim nastavnim aktivnostima i zadacima za učenika.

Ishod učenja učenika i aktivnost učenika u nastavnom procesu su povezani.

Primjer 1

Ishod učenja	Nastavna aktivnost	Zadatak za učenika tokom aktivnosti
Učenik će uporediti dvije životne zajednice, te pronaći sličnosti i razlike (šuma i livada), na osnovu praćenja i bilježenja	Venov dijagram Napomena: Učenici su upoznati sa korištenjem tehnike Venov dijagram.	Pronađi i napiši sličnosti između životnih zajednica. Pronađi i napiši razlike. /specifičnosti životne zajednice/. Šta zaključuješ? Mogući problemski zadatak: Zašto medo ne živi na livadi?

Tabela: Ishod učenja, aktivnost i zadatak za učenika su povezani.

Ukoliko ponovo pročitamo definisani ishod učenja, nastavnu aktivnost i zadatak/ke za učenika važno je da shvatimo da nastavne aktivnosti i zadaci za učenika proizilaze iz definisanog ishoda učenja. To je jedini način da se postignuća učenika ocjenjuju na osnovu definisanog ishoda učenja. Ponovo probajte sami.

Vježba

Prateći gore navedenu formulu za definisanje ishoda učenja učenika, definišite jedan ishod učenja učenika, te osmislite adekvatnu aktivnost za učenika.

Ishod učenja	Nastavna aktivnost	Zadatak za učenika tokom aktivnosti

Refleksija na sadržaj iz poglavlja

Vratit ćemo se priči sa početak poglavlja.

„...Počela je raspava koja nije vodila nikud osim u konflikt i odustajanje od cijele ideje. Ne sjećam se ko je od nas u tim trenucima bio dovoljno promišljat i izrekao rečenicu koju još pamtim: „**Mislim da bi bilo dobro da se vratimo na ono što smo planirali.**”...”

Svaka dilema tokom realizacije nastavnog procesa, vraća nas na početak, na planiranje nastavnog procesa. U cjelokupnom procesu planiranja nastavnog procesa, odnosno segmenata nastavnog procesa samo osvješćivanje važnosti planiranja zasnovanog na ishodima učenja jeste, ujedno, i prvi korak u mijenjanju kako nastavnog procesa, tako i njegovih efekata.

Iz perspektive nastavnika ishodi učenja su važni da:

- jasno definiše šta učenici trebaju znati, moći i razumjeti na kraju određenog obrazovnog razdoblja,
- fokus planiranja umjesto na nastavnom sadržaju i aktivnostima nastavnika, bude na učeniku, odnosno na razvoju njegovih kompetencija,
- odabere adekvatne aktivnosti, oblike nastavnog rada, strategije, metode i tehnike podučavanja i učenja,
- individualizira nastavni proces,
- definiše i osmisli adekvatne načine praćenja, provjeravanja i procjenjivanja učeničkih postignuća čime će osigurati i objektivniju procjenu učeničkih postignuća
- vrednuje ostvarenost NPP-a, odnosno stvara temelj za buduće planiranje.

Koliko dobro nastavnik isplanira šta će učenici znati, moći i razumjeti tokom procesa učenja i podučavanja, tako će stvoriti osnovu za planiranje i razvoju učeničkih kompetencija, odnosno omogućava učeniku da tokom nastavnog procesa razvija misaone procese različitog nivoa.

Radom smo pokušali prikazati jedan od mogućih načina promišljanja nastavnika prilikom definisanja ishoda učenja učenika. Cilj nam nije bio davanje gotovog modela u definisanju ishoda, nego razvoj još jedne perspektive pri definisanju ishoda učenja.

Međutim, vrlo je važno, kao što smo mogli pročitati, da nastavnik planiranjem ishoda učenja, promišlja i o adekvatnim strategijama poučavanja. To bi značilo, da ishod učenja direktno veže za određenu aktivnost učenika, odnosno da zadatak za učenika prirodno proizilazi iz definisanog ishoda učenja. S druge strane, zadatak za učenika može da bude povezan kako sa jednim, tako i sa više ishoda učenja.

Takav način promišljanja nastavnika prilikom planiranja nastavnog procesa, omogućava nastavniku da nastavni proces ne zaustavlja na nižim nivoima mišljenja, nego, suprotno, da nastavnik prilikom planiranja vodi računa o transferu u učenju i razvijanju viših misaonih procesa kod učenika.

Kada nastavnik precizno i jasno definiše ishode učenja, poveže ih sa definisanim ključnim konceptom učenja, odabere tačan metodski slijed u poučavanju, može krenuti u planiranje aktivnosti i zadataka za učenika. Realizacijom nastavnog procesa, dolazimo i do problema sa početka priče, odnosno, do zadataka za provjeru postignuća učenika. Planiranjem zasnovanim na ishodima učenja, nastavnik tokom samog procesa „odabire“ adekvatne zadatke kako za praćenje i ocjenjivanje postignuća učenika. Ocjenjivanje učeničkih postignuća postaje jednostavnije za nastavnika, a efektivnije za učenika, odnosno, nastavnici imaju jasnu sliku kako o tome šta trebaju pratiti i ocjenjivati, tako i ujednačene kriterijume u procesu ocjenjivanja učeničkih postignuća. S druge strane, učenici će imati priliku da grade proces samoocjenjivanja, da postavljaju svoje ciljeve i uče kako se uči.

Vrlo je važno da nastavnik shvati da je put od planiranja do ocjenjivanja učeničkih postignuća cikličan, da je ishodište planiranja ocjenjivanje, te ishodište ocjenjivanja planiranje.

PRILOG

Pravila igre:

Potrebno je: Ploča za igru, tabela sa zadacima, kockica za Čovječe ne ljuti se i pijun za svakog igrača. Budite kreativni: može to biti dugme, kamenčić, igračka iz kinder – jajeta. Dizajnirajte sami svoju ploču za igru.

- Igru započinje igrač koji pri prvom bacanju kockice dobije veći broj.
- Pijun se pokreće s pozicije START onoliko polja koliko pokazuje kockica nakon bacanja.
- Kada se stane na određeno polje, u tabeli treba pronaći taj broj i izvršiti zadatak.
- Svako polje u dnu ljestava automatski vas pomijera na njihov vrh.
- Svako polje s glavom zmiје automatski vas vraća na polje gdje se nalazi njen rep.
- Igrač koji dobije 6, dobija još jedno nagradno bacanje.
- Ukoliko se dva igrača nađu na jednom polju, zatečeni pijun se vraća tri polja natrag.
- Pobjednik je igrač koji prvi stigne na polje 50.

Možete se igrati u grupi, ali i sami i na taj način unaprijedit ćete svoja znanja.

1	Opiši kakav treba biti dobro napisan ishod.	22	Napiši tri aktivnosti kojim se može provjeriti ostvarenost ishoda ovog poglavlja.
2	Poredaj redoslijedom dimenzije kognitivnog procesa.	24	Ako je provjera ishoda problem, šta je rješenje?
4	Imenuj tri ključna područja ishoda.	26	Napiši akrostih na temu Ishodi.
5	Prisjeti se zašto su ishodi važni roditeljima.	27	Objasni kakva je veza između ishoda i aktivnosti koje ćete koristiti tokom podučavanja.
6	Opiši kakav treba biti aktivan, mjerljiv glagol.	28	Navedi po čemu se, sa stanovišta učenika, razlikuje cilj od ishoda?
7	Objasni zašto ne treba koristiti glagole znati i razumjeti prilikom pisanja ishoda	31	Analiziraj karikaturu na 7. strani ovog poglavlja.
10	Prodiskutuj o razlici između ciljeva i ishoda.	32	Koje su ključne riječi kada je u pitanju objašnjenje kako napisati dobre ishode?
11	Pojednostavljeno objasni afektivni domen.	33	Preskoči naredno bacanje.
12	Preskoči naredno bacanje.	34	Osmisli, predloži načine na koji ćeš kolegama prezentovati stečena znanja.
13	Navedi kako možemo ustanoviti je li glagol u napisanom ishodu pogodan.	37	Navedi bar dva motiva autora za ovakav način refleksije (kroz igru).
14	Ukaži na razliku između viših i nižih nivoa Bloomove taksonomije.	38	Kojim bi argumentima na Nastavničkom vijeću poduprli značaj dobro napisanih ishoda?
16	Kako informacije iz ovog poglavlja mogu poboljšati nastavničku praksu?	39	Šta bi se desilo kada se nastavnici ne bi kvalitetno pripremali za nastavu?
17	Venovim dijagramom prikaži značaj ishoda za učenike i nastavnike.	41	Pripremi popis kriterija za procjenu ishoda. Navedi prioritete.
18	Zauzmi pravilan položaj tijela dok sjediš!	42	Preskoči naredno bacanje.
19	Koja prethodna znanja misliš da smo koristili u ovom poglavlju?	44	Procijeni koliko su efektivne i efektno izložene informacije date u ovom poglavlju.
20	U skladu sa stečenim znanjem napiši dva ishoda odabrane lekcije.	48	Kako biste kolegama na Nastavničkom vijeću objasnili kako da napišu efektivne ishode učenja?
21	Preskoči naredno bacanje.	50	I za kraj: još jednom pročitaj pitanja. Šta primjećuješ?

3. OKVIRNI SISTEM ZA POUČAVANJE I UČENJE

Pitanja koja želimo aktuelizirati ovim poglavljem su sljedeća:

Šta je ERR okvirni sistem za učenje i poučavanje?

Koje su njegove osnovne faze?

Koje metodičke mogućnosti daje svaka faza ERR sistema?

Koja je veza između ERR okvirnog sistema i procesa učenja?

Pregled okvirnog sistema

Okvirni sistem za poučavanje i učenje prezentiran u okviru ovog priručnika predstavlja mehanizam za organizaciju nastave, i daje okvir za promišljanje o nastavi.

Prva faza tog sistema je faza evokacije, u kojoj se učenici podstiču da na površinu izvuku svoje predznanje o određenoj temi, predviđaju i u opštim crtama određuju svrhu čitanja i propitivanja. Na tu se fazu nadovezuje faza razumijevanja značenja u kojoj se učenicima predstavlja novi sadržaj kroz tekstove, predavanja ili neki drugi oblik, i u okviru koje se od njih očekuje da te sadržaje ili ideje integriraju u vlastito znanje. ERR sistem kulminira u fazi refleksije u kojoj učenici razmišljaju o tome šta su naučili u sklopu konteksta svog postojećeg mišljenja kako bi preuredili svoje znanje i uklopili nova saznanja. Metode podsticanja kritičkog mišljenja potrebno je ugraditi u sve tri faze tog okvirnog sistema.

Evo kratkog predstavljanja sve tri faze:

Evokacija

Ovo je prve faza u sistemu mišljenja i učenja u kojoj od učenika tražimo da se prisjete ili osvjeste što znaju ili misle da znaju o nekoj temi. Nastavnik može postavljati pitanja ili poticati dijalog, ali je važno da govori što manje i dopusti učenicima da govore. Uloga nastavnika je da usmjerava i podstiče mišljenje i pažljivo sluša ideje učenika.

U ovoj prvoj fazi vrši se nekoliko značajnih kognitivnih aktivnosti. Prvo, učenici su aktivno angažirani oko prisjećanja svega što znaju o temi. Proces učenja je proces povezivanja novog sa poznatim. Učenici grade novo znanje na osnovu prethodnih znanja i uvjerenja. Tako se, pomaganjem učenicima da rekonstruiraju prethodno znanje i uvjerenja, može postaviti najširi temelj na koji se nadovezuje dugoročno razumijevanje novih informacija. Takođe služi u razjašnjavanju nesporazuma, nedoumica i pogrešaka u znanju koje se inače ne bi pojavile na površini bez aktivnog propitivanja postojećih spoznaja i uvjerenja.

Druga svrha faze evokacije je aktiviranje učenika. Učenje je aktivan, a ne pasivan proces. Događa se često da učenici sjede pasivno u razredu slušajući nastavnike koji misle umjesto njih dok oni sjede odsutno, praveći bilješke ili sanjareći. Da bi došlo do sadržajnog, trajnog i kritičkog razumijevanja, učenici se moraju aktivno uključiti u proces učenja. Aktivna uključenost znači da učenici moraju postati svjesni vlastitog mišljenja služeći se vlastitim riječima. Potom moraju izraziti svoje znanje i razumijevanje bilo aktivnim mišljenjem, pisanjem i/ili kazivanjem. Na taj način, vlastito znanje je dovedeno do nivoa svijesti, a iz učenika se izvuče "shema" ili prethodno izgrađena konstrukcija mišljenja o nekoj postavci ili temi. Izvlačenjem te konstrukcije ili sheme, učenik može bolje povezati nove informacije s već poznatim zato što je kontekst razumijevanja postao jasan.

Imajući u vidu da je usvajanje trajnog znanja proces povezivanja novih informacija s prethodnim shemama, treća svrha evokacije je krucijalna. U ovoj se fazi utvrđuje interesovanje i svrhovitost izražavanja teme. Interesovanje i svrha su neophodni za održavanje aktivnog sudjelovanja učenika. Učenje sa svrhom je djelotvornije od nesvrhovitog. Međutim, postoje dva tipa svrhe: svrha koju određuje nastavnik ili koja je određena tekstem nasuprot samoodređene svrhe. Samoodređene su svrhe djelotvornije od onih koje nameću vanjski izvori, a interesovanjem neke osobe najčešće se određuje i njena svrha. Bez trajnijeg interesovanja smanjuje se motivacija za rekonstrukciju shema ili prihvatanje novih informacija (Pearson i Fielding, 1991.).

Razumijevanje značenja

Druga faza okvirnog sistema mišljenja i učenja naziva se razumijevanje značenja. To je faza u kojoj učenici dolaze u kontakt s novim informacijama ili idejama. Taj kontakt bi se mogao odvijati tokom čitanja teksta, gledanja filma, slušanja nečijeg govora ili obavljanja eksperimenta. Ovo je ujedno i faza učenja u kojoj nastavnici imaju najmanje uticaja na učenike. Upravo u toj drugoj fazi učenici moraju samostalno održati aktivno angažiranje.

Prvi ključni zadatak ove druge faze – razumijevanja značenja – je održavati zaokupljenost, interesovanje i zamah postignut u fazi evokacije. Drugi ključni zadatak je podržati nastojanja učenika da prate svoje razumijevanje. Djelotvorni učenici i djelotvorni čitači prate svoje razumijevanje kada se suoče sa novim informacijama. Dok čitaju, dobri čitači će ponovo pročitati dio teksta koji nisu sasvim razumijeli. Dobri „slušaoci“ će, kad slušaju neko predavanje, postavljati pitanja ili praviti bilješke o onome što ih zbunjuje ili što ne razumiju, kako bi kasnije tražili objašnjenje. Osim toga, kad učenici prate svoje razumijevanje, zaokupljeni su primjenom informacija na uspostavljene sheme. Oni smisljeno povezuju novo sa poznatim, učenici grade mostove i uspostavljaju novo razumijevanje naučenog.

Refleksija

Treća faza okvirnog sistema je faza refleksije. Ta se faza često zanemaruje u poučavanju, no podjednako je značajna. Upravo u fazi refleksije učenici utvrđuju novo znanje i aktivno restrukturiraju svoje sheme kako bi uklopili nove pojmove. Upravo u ovoj fazi učenici stvarno usvajaju novo znanje. Upravo u ovoj dolazi do trajnog učenja. Učenje je čin promjene – postati na određeni način drugačiji. Bez obzira na to da li ta razlika ima oblik novih spoznanja ili novih ponašanja ili nekog novog uvjerenja, učenje je uvijek obilježeno dubinskom i trajnom promjenom. Ta se promjena događa samo kada učenici aktivno sudjeluju u preuređenju svojih shema da bi uklopili nove.

U nastavku priručnika sve tri faze ERR okvirnog sistema za poučavanje i učenje biće objašnjenje detaljnije uz primjere primjene metoda koje potiču kritičko mišljenje u nastavi.

3.1. Evokacija

Pitanja koja želimo aktuelizirati ovim poglavljem su sljedeća:

Šta karakterizira fazu evokacije?

Koja je uloga nastavnika u fazi evokacije?

Koje je metode i tehnike koje potiču kritičko mišljenje moguće primjeniti u ovoj fazi učenja?

Kako primjeniti tehnike i metode kritičkog mišljenja u toku faze evokacije u različitim nastavnim predmetima i sa različitim uzrastom učenika?

UMJESTO UVODA

Sigurno se često nađete u situaciji kada želite i razmišljate da nešto promijenite u svom podučavanju. Osjećate da biste mogli više dati svojim učenicima od onoga što im već svakodnevno dajete. Promjena vam je jednako važno kako zbog učenika, tako i zbog sebe. Želite, htjeli biste, ali stalno sebi postavljate pitanje šta i kako mijenjati?

Događa se često da situacija u učionici izgleda ovako: Želite naći prave riječi za napraviti uvod u nastavnu jedinicu. Počinjete postavljati pitanja; ponavljate gradivo sa prethodnih časova. Učenici lijeno podižu ruku; isto tako bezvoljno i odgovaraju. Vidite da im je dosadno. Većina ih je potpuno nezainteresovana. Javljaju se samo oni izuzetno savjesni jer ne žele da vas razočaraju. To vas dodatno čini nervoznim. Željeli biste da se u razgovor uključe i oni manje odvažni i savjesni. Jasno vam je da nije do njih, do vas je. Kako ih zainteresovati za temu, kako ih „oživjeti“, kako dobiti energiju u učionici neophodnu za ono što nam je važno da nauče na tom času?

Ovo poglavlje priručnika ponudit će uputstva svim inovativnim nastavnicima/ca, predstavljajući ideje i strategije kojima možete osvježiti svoj rad i potaknuti vaše učenike da im početak učenja bude zanimljiv i intrigantan, a ujedno i zabavan.

Jednostavno, nastavite čitati i dobit ćete odgovore na mnoga pitanja koja sebi svakodnevno postavljate. Ako je vjerovati staroj izreci koja kaže „ako hoćeš, onda i možeš“, ostaje samo da otkrijemo kako možemo unaprijediti svoj svakodnevni rad.

Šta treba znati o fazi evokacije?

U nastavnom procesu važno mjesto zauzima faza evokacije, početak časa i početak svake situacije kada se učenici uvode u proces sticanja novih znanja i potiču na razvijanje kritičkog mišljenja. Važno je učenike potaknuti na aktivnosti, potaknuti ih da razmišljaju o datoj temi.

Evocirati znači prisjećati se nečega. Učenici se u procesu evokacije prisjećaju onoga što već znaju ili su negdje nešto pročitali ili čuli o temi koja će se izučavati. Na ovaj način se učenici aktivno uključuju u razgovor, iznose svoje asocijacije ili već neka znanja o datoj temi. Razvija se diskusija, razmjenjuju mišljenja i učenici počinju aktivno da se uključuju.

Evokacija može imati veoma snažan pokretački efekat ukoliko je dobro osmišljena. U nastavi, evokacija ima sličan efekat kao u svakodnevnim životnim situacijama onda kada se susrećete sa nekom novom informacijom. Kao na primjer, kada počinjete da gledate film ili čitate neku knjigu, kada čujete prve zvuke neke pjesme, počinjete razgovor sa nekom osobom sl. U svim ovim situacijama, ukoliko vas prvi dojam fascinira i privuče vam pažnju, velike su šanse da ćete se odlučiti da nastavite pratiti sadržaj koji je pred vama bilo da je riječ o filmu, knjizi, razgovoru ili nekom predavanju. Dobar početak bilo koje aktivnosti je dovoljno efektan samo ako je privukao vašu pažnju, zagolicao maštu, probudio znatiželju i izazvao određene emocije.

Evokacija nije samo početni, uvodni dio časa, već svaka situacija u kojoj se inicira neka nova aktivnost ili se počinje nova tema.

Evokacija u kontekstu učenja i poučavanja je:

- Faza nastave u kojoj se od učenika traži da razmisle o tome što već znaju o nekoj temi, da postavljaju o njoj pitanja, te da odrede svrhu učenja
- Proces povezivanja novog sa poznatim i sa stvarnim životom
- Aktivno uključivanje učenika u proces učenja
- Podstiče se motivacija učenika da saznaju i «dobiju odgovor na sopstvena pitanja»
- Faza evokacije nije «uvodni dio časa» jer nije uvijek jasno vremenski određena (5 min. i sl.) Trajanje ove faze ovisi o složenosti oblasti kojom se bavi, predznanja učenika, postavljenih zadataka i dr.

Koja je uloga nastavnika u fazi evokacije?

Nastavnik ima ključnu ulogu u fazi evokacije, jer on/ona inicira proces učenja i uvodi učenike u novu temu. Nastavnici raspolažu mnogim načinima pomaganja djeci da shvate gradivo koje je novo i nepoznato. Oni postavljaju pitanja, pokazuju vlastitu znatiželju, pomažu djeci da previde što će se sljedeće dogoditi u priči ili lekciji, pokušavaju aktivirati djetetovo postojeće znanje. Nastavnici također mogu pomoći u poboljšavanju učenja prilagođavanjem poruka dječijoj razini, dovodenjem u pitanje njihovih pretpostavki, poticanjem da izvode zaključke, usmjeravanjem pažnje na glavne tačke i traženjem od djece da jasno izraze svoje misli i ideje (Brown, Palincsar i Armbuster, 1984).

Važno je pomoći učenicima da osjete da postoji razlog zbog koga treba da nauče ono što predajete. Izazov se sastoji u tome da učionicu pretvorite u mjesto na kom se učenje povezuje s njihovim životima, problemima i onim što im se događa. S obzirom na to da je mozak gladan smisla, morate da razmislite o načinima na koji ćete nastavne sadržaje povezati s prethodnim znanjem, razumijevanjem i iskustvima učenika. Prije nego što počnete novu lekciju trebate sebi da postavite jedno pitanje: "Zbog čega je ovo bitno? Zatim morate da pronađete način na koji ćete „upecati“ učenike da požele da saznaju više o temi, predmetu, događaju ili knjizi.

Prilikom razmišljanja o tome kako organizovati efektanu evokaciju, možete se voditi sljedećim pitanjima:

- Kako da u učionici uspostavimo za učenike značajne, izazovne i otvorene situacije koje će ih pokrenuti na učenje?
- Kako da gradivo predviđeno nastavnim programima učinimo zanimljivim za svu djecu?
- Kako ću učenicima udahnuti volju za učenjem?
- Kako da nastavu organizujem tako da učenicima bude omogućeno da aktivno uče i da na kritički način savladavaju i vrednuju gradivo koje obrađuju?
- Koje metode koristimo da ih dovedemo do tačke u kojoj postaju „žedni“ novih ideja i interakcije?

Treba još dodati da nastavnici svim svojim postupcima trebaju biti dovoljno podsticajni, a to znači da trebaju:

- pobuditi dječije interesovanje, uzbuđenje, odvažnost
- poticati učenike da razmišljaju o onome što znaju
- učinite da učenje bude aktivna, živa aktivnost
- uvažavati različitosti u znanju i iskustvu

Kada jednom probudite interesovanje i pažnju učenika, s lakoćom možete provoditi planirane aktivnosti i zadržati njihovu želju da istražuju gradivo, savlađuju sitne poteškoće, podtekstove, dvosmislenosti i nove izraze, želju da razmišljaju o njemu na nove načine i povezuju ono što trenutno uče s onim što već znaju. Onda kada uspijete da pobudite njihovu pažnju i želju da se upoznaju sa novim sadržajem, uspjeli ste da ih motivišete da sa zadovoljstvom promišljaju o novoj temi i usvajaju novo znanje, a ta motivacija će se prenijeti i u sljedećoj fazi učenja, faza razumijevanja.

METODE I TEHNIKE KOJE SE MOGU PRIMIJENITI U FAZI EVOKACIJE

U ovom poglavlju dajemo pregled i opis nekoliko metoda i tehnika koje potiču kritičko mišljenje, a koje se mogu primijeniti u fazi evokacije. Takođe, dajemo i primjere primjene ovih metoda i tehnika u realizaciji konkretnih nastavnih sadržaja, kao primjere dobre prakse iz učionice.

ZŽN Tabela

ZŽN predstavlja strategiju, svobuhvatni okvir za učenje i poučavanje, omogućavajući učenicima da budu aktivno uključeni u promišljanje, istraživanje, traganje za odgovorima, te da budu sposobni da uče sa razumijevanjem, primjene naučeno, i mogu ga objasniti svojim riječima. Ovaj okvir se sastoji od tri faze učenja i poučavanja, koje otpočinju pitanjima: Šta **Z**nam; šta **Ž**elim da znam (i kako ću to saznati); šta sam **N**aučio/la

ZŽN (Znam, Želim da znam, Naučio sam) metoda pomoću koje učenici ili nastavnici spoznaju koliko su naučili, i što još žele da saznaju, kao i što su dodatno naučili uz opštu interakciju. Ovu tabelu možete koristiti u toku cijelog časa, tako što će učenici kolone u tabeli popunjavati u različitim fazama učenja.

Šta znam (ili mislim da znam)?

Djecu treba ohrabriti da pišu sve ono čega se sjete, napominjući im da nije (još uvijek) važno da li je to što je zapisano tačno ili nije. Važno je zapisati što više, i razmisliti o onome što već znaju ili misle da znaju o toj temi. Kad partneri završe svoju diskusiju, zamolite cijelu grupu da razmijeni svoja saznanja i ideje. Dok se odvija razmjenjivanje, zapisujte njihove ideje na papir ili na tablu. U ovoj fazi nemojte komentarisati njihove liste, ali ih povremeno pitajte da li se svi slažu sa onim što je rečeno. Sasvim je u redu poticati diskusiju, prijateljska neslaganja i zauzimanje stava u odnosu na jednu ili drugu napomenu.

Šta bih želio da (sa)znam/naučim?

Naredna faza podrazumijeva izradu liste pitanja o tome šta bi učenici željeli saznati, razjasniti i naučiti o datoj temi. Razgovarajte sa djecom o tome gdje mogu doći do tih podataka, šta mogu pročitati, koga mogu pitati... (kako ću to saznati).

Tek tada slijedi faza učenja novog, usmjeravana dječijim interesovanjima i vašim upravljanjem procesom. Čitanje teksta ili traganje za odgovorima na postavljena pitanja daje smisao procesu učenja, čime se podiže motivacija za rad.

Šta sam naučio/la?

Nakon učenja novih sadržaja (ili potvrđivanja poznatih), vratite se na pitanja i liste informacija i potvrdite ih ili popravite, dodajte nove stvari koje su saznali. Osim zajedničkog rada, svako dijete može za sebe zabilježiti u treću kolonu šta je sve naučilo.

Napomena: Ova strategija traje tokom izučavanja neke oblasti i/ili teme, a ne jedan čas. Njena struktura je veoma slična fazama ERR (evokacija, razumijevanje značenja), ali je prilagođena djeci i vizuelno je predstavljena.

Z (ono šta znam)	Ž (ono šta želim naučiti)	N (ono šta sam naučio/la)
Prvu kolonu popunjavamo u fazi evokacije	Drugu kolonu popunjavamo u fazi evokacije i dopunjavamo u fazi razumijevanja značenja	

Grozdovi

Formiranje grozdova je asocijativna tehnika kojom se učenici potiču da slobodno i otvoreno razmišljaju o nekoj temi, odnosno da se prisjećaju svega što znaju ili im pada na pamet vezano za datu temu ili oblast. Ona obuhvata tek toliko struktuiranosti koliko je dovoljno da se potakne razmišljanje o vezama između pojmova, i zahtijeva asocijativni tok mišljenja. Važno je da je tema dovoljno poznata, kako bismo bili sigurni da će učenici imati mnoštvo ideja.

Svrha ove tehnike je sistematizirati znanje o nekom zadanom pojmu, povezati ga s drugim pojmovima iz područja koje se proučava, iz nekog drugog nastavnog predmeta ili iz realnog svijeta koji nas okružuje slijedeći vlastiti tok misli. Pritom ne postoji nikakvo strogo pravilo ili ključ po kojemu se grozd izrađuje osim što se na papir zapisuju asocijacije koje u tom trenutku naviru u misli učenika (Bjelanović, 2003, 87).

Postupak izrade grozdova provodi se u sljedećim koracima:

- napisati ključnu riječ, pojam ili frazu na sredinu papira ili ploče,
- učenici oko zadanog pojma zapisuju riječi ili fraze koje ih asociraju na zadanu temu,
- pritom povezuju sve pojmove koji su u bilo kakvoj vezi,
- novi pojmovi se dopisuju sve dok ne istekne vrijeme ili ponestane ideja,
- korisno je nakon individualnih radova napraviti analizu ili zajednički grozd na ploči.
- Nakon ispisivanja svih pojmova, možete preći u fazu organizovanja srodnih pojmova, ili pojmova koji spadaju u istu kategoriju, što će učenicima pomoći da sistemazuju pojmove. Iz grozda mogu proizaći i mnogobrojna pitanja i ciljevi za dalje učenje.
- Slične metode spominju se i izvan ERR sistema. Pa tako postoje mentalne mape i razni nelingvistički prikazi poput konceptijskih shema i grafičkih organizatora (Marzano i dr., 2006). Ovu tehniku možete primijeniti u svim fazama učenja i poučavanja u zavisnosti od toga šta želite njenom primjenom postići.

Oluja ideja

„Oluja ideja“, poznata i kao Moždana oluja, je jedna od individualnih ili grupnih kreativnih tehnika koja nam pomaže da pronađemo rješenja ili dođemo do mnoštva različitih i inovativnih ideja u izučavanju neke teme ili, još češće, u rješavanju nekog problema. Tehniku je popularisao Alex Faickney Osborn u knjizi Primjenjena imaginacija. Pravila za korištenje ove tehnike su sljedeća:

- **Usmerenost na kvantitet** - zahtijev koji se postavlja pred učesnike je da se usmjere na kvantitet i da pokušaju da daju što veći broj različitih ideja, ne opterećujući se kvalitetom istih.
- **Bez kritikovanja u startu.** Učesnici se mole da se suzdrže od svake kritičke primjedbe i da ono što su primjetili kao slabost određene ideje iznesu kasnije kada evaluacija dođe na red. Cilj je da se kreira atmosfera u kojoj će se učesnici osjećati prihvaćeno i slobodno da iznesu šta god im padne na pamet, bez obzira koliko to bilo neuobičajeno i možda na prvi pogled smiješno. Učesnici treba da se oslobode samocenzure.
- **Kreativnost je potrebna.** Ovo pravilo proističe iz prethodnog i kaže da su neobične i neočekivane ideje veoma poželjne, jer takve ideje mogu da pokrenu učesnike na sasvim nov način razmišljanja i gledanja na stvari, zahvaljujući čemu može da se dođe do neočekivanih i radikalnih rješenja.
- **Kombinovanje i poboljšavanje već iznijetih ideja.** Kombinacija više različitih ideja može da generiše sasvim novu ideju koju je moguće dalje unaprjeđivati. U ovom procesu značajnu ulogu igraju asocijacije.

„Oluja ideja“ se može koristiti na različite načine – usmeno, u većoj ili malim grupama, ali i pismeno, tako da određeno pitanje odnosno problem kruži od učesnika do učesnika, a svako pokuša dati neku ideju ili moguće rješenje za navedeni problem. To je tehnika kreativnog generiranja velikog broja ideja u kratkom vremenu. Nastavnik stvara radno ozračje koje potiče učenike da slobodno iznose ideje za rješavanje nekog problema pri čemu se ničija ideja u početku ne smije kritizirati. Ova tehnika može se primjenjivati s cijelim razredom, grupno ili u paru. Ideje se obično zapisuju nakon čega slijedi njihovo vrednovanje.

„Udice“

„Udice“ predstavljaju zadatke, situacije ili pitanja koja „pecaju“ dječiju pažnju i pokreću ih da aktiviraju znanje koje već imaju i povežu ga sa novom situacijom te da potaknu njihovo interesovanje. „Udice“ potiču djecu da:

- Rješavaju stvarne, životne probleme (simulirane ili autentične)

- Istraže temu ili oblast kako bi samostalno došli do odgovora na otvorena pitanja
- Postavljaju hipoteze i pronalaze načine da ih potvrde ili opovrgnu
- Istražuju, ispituju i propituju postojeće informacije
- Iznalaze nova rješenja

Šta sve mogu biti „udice“?

- Novinski članak (Danas sam pročitala/ jako me iznenadio/ uznemirio... šta vi mislite...)
- Posjeta/pismo (stvarne ili izmišljene) osobe koja ima problem koji treba riješiti
- Moguća problemska situacija (nestanak vode, struje... kako riješiti problem snabdijevanja u međuvremenu...)
- Nekome treba pomoć (osoba, životinje...)
- Odluka koju treba donijeti (putovanje, nabavka, zanimanje...)
- Dilema ili različita mišljenja više osoba o jednom pitanju, koje treba razriješiti
- Potraga za izgubljenim....
- Inspirativna priča/film/citat/izreka
- Vođena fantazija
- Izmjena u prostoru - materijali ili predmeti u učionici, postavka scenografije

Postavljanje pitanja

Postavljanje pitanja je umijeće učenja. Učiti kako postaviti važna pitanja je najbolji dokaz razumijevanja neke teme, koji daleko nadmašuje privremeni osjećaj zadovoljstva koji se javi kada date tačan odgovor. Postavljanje pravog pitanja u pravo vrijeme može pretvoriti učenje u radost, jer pitanje podstiče na razmišljanje više od onog što je pročitano, nacrtano ili napisano.

Postavljanje pitanja se može koristiti na različite načine za podsticanje samostalnog učenja u školskom okruženju u svim fazama učenja. Ključne pretpostavke su te da učenici imaju slobodu da izaberu pitanje koje ih zanima, da imaju priliku da samostalno istraže odgovor na pitanje, te da imaju priliku da prenesu drugima, svojim vršnjacima ili nastavnicima, ono što su naučili.

Pitanja pokreću razmišljanje

Naše razmišljanje najvećim dijelom pokreću pitanja, a ne odgovori. Svako novo naučno otkriće i spoznaja počinje postavljanjem pitanja. Štaviše, svaka oblast nastavlja egzistirati samo ako se, kao pokretačka snaga u procesu razmišljanja, postavljaju nova pitanja u toj oblasti i ako se tim pitanjima pristupa na ozbiljan način. Da bismo nešto promislili ili ga ponovo osmislili, moramo postaviti pitanja koja će podstaći naše razmišljanje. Pitanja definiraju zadatke, te izražavaju i razgraničavaju probleme. S druge strane odgovorom često stavljamo tačku na misao. Samo ako odgovor dovede do novog pitanja, misao nastavlja svoj život. Zato je tačno da istinski razmišljaju i uče samo oni učenici koji postavljaju pitanja. Učenicima bi se mogao dati zadatak iz neke oblasti u kojem bi se od njih tražilo da naprave spisak pitanja koja imaju o toj oblasti, uključujući i sva pitanja koja su imali na samom početku. To što ne ispituje učenike tako da im kažemo da naprave spisak pitanja i da objasne zbog čega su ta pitanja važna još jednom potvrđuje da dajemo povlašten položaj odgovorima u odnosu na pitanja, odnosno postavljamo pitanja samo da bismo dobili odgovore koji će zaustaviti razmišljanje, a ne odgovore kojima će se otvoriti nova pitanja.

U fazi evokacije najčešće se primjenjuju pitanja kojima se povezuje iskustvo učenika sa temom i pitanja u kojima se učenicima daje prilika da predviđaju sadržaj i tok učenja. Pitanjima koja nastavnici postavljaju na početku učenja uspostavlja se određena atmosfera u razredu. Ovisno o tipu postavljenih pitanja učenici mogu shvatiti da znanje nije fiksno i da su ideje prilagodljive. Pitanjima kojima se od učenika traži da pomno razmišljaju, nagađaju, zamišljaju, rekonstruiraju, zamišljaju, stvaraju ili odvaguju ideje, uzdiže se nivo

mišljenja učenika i poručuje im se da se njihovo mišljenje cijeni i da mogu pridonijeti ukupnom znanju i uvjerenjima.

Pitanja za povezivanje teme sa dječjim iskustvom

Povezivanje teksta sa prethodnim dječjim iskustvima i znanjem pomaže im da ličnije dožive tekst ili priču. Ono također pomaže djeci da lakše upamte podatke tako što će ih povezati sa nečim što im je poznato, što su doživjeli, vidjeli, čuli. Ova pitanja učenicima daju mogućnost da prilikom susreta sa novim tekstom ili podacima krenu od onog što su doživjeli, vidjeli, čuli. Učenici povezuju lična iskustva sa tekstom sa nečim iz svog života, sa nekim drugim pročitanim tekstom, sa nečim što znaju da postoji u svijetu.

Kako bi ste postigli povezivanje dječjeg iskustva i predznanja sa novom temom ili tekstom možete pitati učenike:

- Da li vam je ova tema poznata? Da li vas glavni lik podsjeća na nekog koga vi poznajete?
- Gdje ste ranije učili ili čuli nešto o ovoj temi: u školu, kuću ili kroz neka druga iskustva?
- Da li vam je ovaj žanr poznat? Da li vas podsjeća na neki drugi tekst koji ste pročitali (televizijska emisija, filmovi i igre mogu se smatrati kao "tekst.")
- Zapišite sličnosti između događaja u tekstu i nekog vašeg iskustva.

Pitanja za predviđanje

Predviđanja potiču učenike na aktivno čitanje i održava njihovu pažnju, prije svega jer žele saznati da li su njihova predviđanja bila tačna ili pogrešna. Pogrešna predviđanja mogu signalizirati nesporazum koji treba ponovno razmotriti. Predviđanje je moguće realizovati na sljedeći način:

- Recite učenicima da pažljivo pogledaju slike, sadržaj, glavni naslov, poglavlja, karte, tablice, dijagrame i šeme u knjizi ili tekstu koji ćete obrađivati.
- Pitajte ih da predviđaju šta bi mogla biti glavna tema teksta.
- Zapišite predviđanja o temi i sadržaju tekstu.
- Tijekom čitanja, tražiti riječi ili fraze iz vaših predviđanja.
- Čitajući, revidirajte svoja predviđanja ili napraviti nova.

Predviđanja potiču učenike na aktivno čitanje i održava njihovu pažnju, prije svega jer žele saznati da li su njihova predviđanja bila tačna ili pogrešna. Pogrešna predviđanja mogu signalizirati nesporazum koji treba ponovno razmotriti.

Primjeri nastavne primjene metoda i tehnika koje potiču kritičko mišljenje

U ovom dijelu su prikazne neke od tehnika iz različitih nastavnih predmeta (maternji jezik, engleski jezik, historija i matematika) koje razvijaju kritičko mišljenje kod učenika/ca.

MATERNJI JEZIK

Igra asocijacija

U okviru predmeta maternji jezik i književnost veoma lako i jednostavno mogu se primijeniti mnoge tehnike i strategije. Evo jedna tehnika – igra asocijacija, koja je učenicima prije svega interesantna, a vama omogućava da efektno ponovite staro, napravite poveznicu s obradom novog gradiva i motivirate učenike za razmišljanje o temi koja slijedi. U pitanju je obrada odlomka iz komedije Branislava Nušića „Ožalošćena porodica“ u devetom razredu. Kao motivaciju možete organizovati igru asocijacija. Nemate potrebe učenicima detaljno objašnjavati ovu igru jer svi su je već bezbroj puta gledali na kvizovima, ali je važno uspostaviti pravila i ograničiti vrijeme trajanja igre.

U toku pripreme za čas izrežat ćete kartončiće i markerima napisati pojmove vezane za dramski tekst i to velikim štampanim slovima zbog bolje vidljivosti. Koliko kartončića, toliko i magneta. Naravno, igru možete uraditi i u power pointu što je još bolje ako želite uštedjeti na vremenu.

Na tabli prije početka časa magnetima pričvrstite kartončiće u četiri kolone. Kolone su označene slovima A, B, C i D. Naravno pojmovi su na skrivenoj strani kartončića. Učenici biraju polja, vi okrećete kartončiće, učenici prepoznaju pojam i pokušavaju odgonetnuti rješenje kolone ili čak i konačno rješenje cijelog sistema asocijacija.

Učenici koji se jave da učestvuju u igri imaju pravo otvoriti tri polja i jednom pokušati dati odgovor za konačno rješenje. Naravno, vi možete uspostaviti pravila koja vama odgovaraju.

U igri mogu učestvovati i svi učenici, s tim što ćete ograničiti broj polja koje mogu otvoriti na jedno polje.

I sami možete vidjeti koliko pojmova vezanih za dramu je prisutno u igri asocijacija. Za vrijeme od pet do sedam minuta učenike ćete podsjetiti na sve najvažnije karakteristike dramskog teksta. Učenici će u toku igre praviti poveznice između pojmova, bit će zainteresovani i maksimalno fokusirani, imat će priliku da identifikuju, pretpostave i definišu. Ovom igrom snažno ćete potaknuti takmičarski duh, čak i kod onih učenika koji su većinu vremena tihi i izgledaju nezainteresovano. Još bi bilo najbolje baš takve učenike predložite kao takmičare jer ćete im dati priliku da više govore pred razredom, izgrađuju samopouzdanje i aktivno se uključe u učenje.

A1	B1	C1	D1
A2	B2	C2	D2
A3	B3	C3	D3
A4	B4	C4	D4
A	B	C	D

KONAČNO RJEŠENJE

A	B	C	D
REŽISER	TELEVIZIJSKA	SMIJEH	ANTAGONIST
DASKE	DIDASKALIJE	KOMEDIOGRAF	KARAKTER
ULAZNICA	DIJALOG	IRONIJA	PROTOGONIST
ŠAPTAČ	TRAGEDIJA	JAZAVAC	POKRETAČ
POZORIŠTE	DRAMA	SATIRA	LIK

KOMEDIJA

Ako vam se desi da učenici prije predviđenog vremena otkriju konačno rješenje, ne brinite. U otkrivenim poljima imate dovoljno materijala da i dalje pravite poveznice i postavljate pitanja tipa:

- Šta je antagonist?
- Kako ste povezali ironiju sa satirom?
- Kako je nastala riječ komediograf?
- U kakvoj su vezi šaptač i pozorište?

Igrom asocijacija dobit ćete zamah i energiju za narednu fazu časa – razumijevanje značenja.

Ako ste uspješno uradili prvi čas obrade komedije „Ožalošćena porodica“, pretpostavka je da su učenici razumjeli kompozicionu strukturu drame, tematsko-idejnu osnovu i demaskirali odnose između likova, njihove težnje i stvarne namjere.

Učenici devetog razreda su već dovoljno zreli za vođenje debate, već imaju izgrađene raspravljачke vještine, osposobljeni su za kritičko mišljenje, propitivanje i slobodno iznošenje ideja i stavova uz valjanu argumentaciju.

Na drugom času možete organizovati debatu koristeći mrežu za razmatranje.

Mreža za razmatranje

Strategija se sastoji u tome da učenicima ponudite dovoljno intrigantnu tvrdnju, zapišete je na tabli, pustite ih da malo razmisle i onda prodiskutuju u parovima kakvu vezu ta tvrdnja ima sa komedijom „Ožalošćena porodica“. Naravno, većina učenika će veoma brzo pretpostaviti da je tvrdnja vezana za karaktere likova iz komedije, a da se posebno odnosi na glavnog protagonistu iz drame.

Moj prijedlog je da vam tvrdnja glasi: *Cilj opravdava sredstvo*

Kad učenici razmijene mišljenja o temi, podijelit ćete im nastavne listove na kojima je *mreža za razmatranje*. Na nastavnom listu učenici će da zapišu nekoliko argumenata za DA i NE, i u konačnici da se opredijele na osnovu broja i jačine popisanih argumenata.

MREŽA ZA RAZMATRANJE

DA (Zato što...)	Cilj opravdava sredstvo ???	NE (Zato što...)
1. _____		1. _____
2. _____		2. _____
3. _____		3. _____
4. _____		4. _____
...		...

Zatražit ćete od učenika da se grupišu u dvije grupe, odaberu svoje debatante i da se pripreme za debatu. Može se desiti da imate i neutralnih, učenika koji nisu sigurni koji stav da zauzmu. Njima možete reći da u toku debate prave zabilješke o vođenju debate, uvjerljivosti argumenata koje debatanti iznose, i da se na osnovu toga pred kraj debate opredijele za stav i pridruže jednoj od grupa.

Obavezno učenicima napomenite pravila vođenja debate:

- da poštuju sagovornika i njegovo mišljenje, i budu ljubazni u ophođenju,
- da debata nije svađa, nego razmjena mišljenja, u kojoj „pobjeđuje“ onaj čiji su argumenti uvjerljiviji,
- da poštuju vrijeme predviđeno za izlaganje.

Bilo bi dobro ova pravila napisati na tabli ili na plakat da budu vidljiva u svakom trenutku, svakom učeniku u toku debate.

Ova aktivnost trebala bi da traje desetak do petnaest minuta, a vrijeme je uvjetovano prije svega od toga koliko su učenici „ušli“ u karaktere likova, ili koliko su naviknuti na vođenje debate. Uvijek morate voditi računa o spoznajnim mogućnostima učenika u odjeljenju, njihovoj zrelosti, predznanju i interesima koje pokazuju.

Mreža za razmatranje se proteže na cijeli nastavni sat.

Da biste zadovoljili ishode, važno je da vodite računa o toku debate, usmjeravate ako je potrebno, pravite bilješke o debatantima i uvjerljivosti argumenata. I ne zaboravite, učenicima je vrlo važno odrediti pobjednika debate. Nipošto nemojte pobjednika odrediti sami, uvijek tražite mišljenje učenika. Kako bi izbjegli donošenje subjektivnih stavova za odabir pobjednika, sa učenicima utvrdite kriterijume na osnovu kojih procjenjujete kvalitet debatiranja. Zajedno proglasite i najboljeg debatanta i pripremite mu neku simboličnu nagradu, ne mora to uvijek biti samo ocjena.

STRANI JEZIK

Kada je riječ o stranom jeziku, praksa je pokazala da su učenicima časovi mnogo interesantniji i dinamičniji ukoliko se koristi neka od navedenih tehnika. Mnogo je tehnika koje možete koristiti u nastavi stranog jezika ovisno šta želite da postignete kao krajnji ishod.

Na primjerima dvije tehnike pokušat ću vam pokazati kako se odvijaju aktivnosti i kakva atmosfera vlada u razredu u fazi evokacije.

Ne želite više da vam svaki čas počinje isto!

Idealan način, naročito ukoliko se radi o višim razredima gdje se obrađuju duži tekstovi, da se počne uvodni dio sata tj. faza evokacije je KWL tabela.

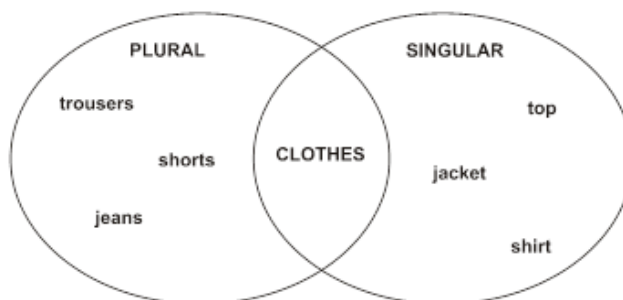

U osmom razredu se obrađuje šira oblast po nazivom Cities (gradovi). Jedna nastavna jedinica je Mexico City. U uvodnom dijelu sata pitate učenike da vam kažu sve što znaju o Meksiku, sve što im padne na um. Veoma je važno naglasiti da nema potrebe da otvaraju udžbenike prije ove aktivnosti. Sve što učenici govore bilježite u prvu kolonu. Vidjećete koliko se trude, daju briljantne podatke, navode znamenitosti, hranu te poznate ličnosti koje dolaze iz ovog područja. Na ovaj način učenici su veoma motivirani za rad, mnogo se trude i uključuju i oni koji su često veoma tihi i nenametljivi. Ono što je važno naglasiti je da odredite vrijeme za ovu aktivnost kako bi mogli realizirati sve što ste planirali na ovom satu.

Ukoliko želite ponoviti npr. neke gramatičke sadržaje u uvodnom dijelu sata idealan način je korištenje Venovog dijagrama. Uspoređujete pojmove pri čemu se izdvajaju sličnosti i razlike. To vam je vizuelno pomagalo koje se sastoji od dva djelomice preklapajuća kruga. Sličnosti između elemenata zapisuju se u presjek, a razlike u preostale dijelove kruga.

U petom razredu želite sa učenicima ponoviti odjeću, odjeća koja je u jednini i odjeća koja je u množini. Učenici izlaze i pišu u jedan krug sve odjevne predmete koje ste učili, u jedan krug odjeću u jednini i u drugi krug odjeću u množini. Na koncu ih pitate šta je zajedničko tj. šta ćete upisati u presjek, sigurno će odgovoriti da je to odjeća. Ovo je posebno dobra tehnika za fazu evokacije i kako u nižim tako i u višim razredima. Učenici vole ovaj način rada i vole sami dolaziti do zaključaka.

Na ovaj način možete ponoviti pravilne (regular verbs) i nepravilne glagole (irregular verbs) iz nekog teksta. Zajedničko, tj. presjek – verbs (glagoli). Takođe možete na isti način ponoviti glagolska vremena (npr. sadašnja vremena sa jedne strane i prošla sa druge ...)

HISTORIJA

„Oluja mozga“

Čas možete početi tako da motivišete učenike da kažu šta već znaju o temi koja će se izučavati. Primijenite tehniku "Oluja mozga" (Brainstorming). Ako radite nastavnu jedinicu "Prvi svjetski rat" učenici, prvo svako za sebe, prave listu onoga što im prvo pada napamet o Prvom svjetskom ratu. Nakon što naprave svoju listu, razmjenjuju mišljenja u paru, a zatim i sa cijelom grupom. Grupa podnosi izvještaj pred cijelim razredom i pišete zajedničku listu na tabli. Pošto smo ograničeni vremenom trajanja časa, možete odmah praviti listu na tabli, tako što pišete ono što vam učenici govore o datoj temi. Primjer asocijacija koje učenici iznose: Sarajevo, Gavrilo Princip, BiH, Austro - Ugarska Monarhija, 1914- 1918. godina, Njemačka...). Vidjet ćete, kako se i sami učenici iznenade kada vide šta već znaju o onome što tek treba da uče. Na ovakav način se uključuju i oslobađaju učenici koji su povučeni, kojima je teško da se oslobode da javno govore, te se aktivno uključuju u aktivnost.

Vruća olovka

Obradu iste ove nastavne jedinice možete početi i sa tehnikom "Vruća olovka". Učenicima reći da u vidu kraćeg sastava, nekoliko rečenica, napišu šta znaju ili misle da znaju o Prvom svjetskom ratu. Svoje sastave mogu pročitati jedni drugima u grupi, a oni koji budu željeli, mogu svoje sastave pročitati pred cijelim razredom. Može se razviti kraća diskusija. Ne prozivajte učenike da čitaju sastave, ako se ne jave sami, jer neki učenici ne žele javno, pred cijelim razredom da čitaju ono što su napisali. Ovo je slobodno pisanje i to treba poštovati, zato i ne navodim primjere sastava objašnjavajući ovu tehniku.

Ovu tehniku možete koristiti i u drugim fazama učenja i poučavanja. Ukoliko je koristite u fazi evokacije, to uvijek mora biti neko pitanje ili tema za koju ste sigurni da svi učenici u razredu imaju neko predznanje ili iskustvo.

Činkvina

U evokaciji časa, na istu ovu temu, možete upotrijebiti tehniku "Činkvina". Činkvina potiče od italijanske riječi pet, to je pjesma od pet stihova. Pjesma od pet nerimovanih stihova koja služi kao metoda podsticanja učenika na razmišljanje o temi.

Činkvina je pjesma od pet stihova u kojoj se stihovi ne moraju rimovati. Da bi smo napisali činkvinu odaberemo

Naslov (imenica) _____

Opis (opisni pridjevi) _____, _____

Radnja (glagolska imenica) _____, _____, _____

Osjećaj (fraz) _____, _____, _____, _____

Ponavljanje suštine (apstraktna imenica) _____

U toku časa učenicima uvijek naglasite koliko vremena imaju za datu aktivnost, kako ne biste izgubili pojam o vremenu, jer smo ograničeni vremenom trajanja časa. Prve dvije navedene tehnike možete koristiti u svim razredima, a ovu posljednu u višim razredima, zbog toga što djeca nižeg razreda možda sve termine nisu još radili na časovima maternjeg jezika.

U vezi nastavne jedinice Prvi svjetski rat, činkvina može izgledati ovako (učenički rad).

Rat
krvav, strašan
strahovanje, tugovanje, iščekivanje
bespotreban u ljudskom životu
strah

Primjenom ovih tehnika u nastavnom procesu, učenici se motivišu da aktivno učestvuju u samom procesu učenja, razmjenjuju mišljenja, diskutuju.

Kroz nastavni proces dolaze do trajnih znanja i razvijaju kritičko mišljenje. Sposobnost sažimanja informacija ili poimanja složenih misli, osjećaja i uvjerenja u nekoliko riječi je važno umijeće. Ono zahtijeva da dobro promislimo o onome što znamo, i predstavimo to na kreativan način. Činkvina je tehnika koja zahtijeva sažimanje informacija i materijala u kratke iskaze koji opisuju i/ili asociraju na temu.

Na samom početku rada dajte učenicima upute za pisanje pesme i nekoliko primjera. Zatim možete jednu pjesmu napisati zajednički. Tek nakon toga djeca mogu samostalno pisati svoje pjesme na zadatu ili odabranu temu. Činkvinu možete uspješno koristiti i u fazi refleksije.

MATEMATIKA

Većini nastavnika matematike i fizike smatra da je veliki broj novih tehnika, strategija teško primjenjiva u nastavi matematike i fizike. Naravno nisu sve tehnike jednako primjenjive u svim predmetima. Međutim iz iskustva se može reći da se dosta ovih tehnika može primijeniti samo treba odlučnosti da se uhvati u koštac sa izazovom.

Činkvina

Naravno na početku časa djeci objasnite šta je Činkvina i kako se piše.

Primjer iz učionice:

Naslov: Trougao
 Opis: jednakokraki, oštrogli
 Radnja: pripadanje, korištenje, crtanje
 Osjećaj: krov kuće je trougaoni
 Ponavljanje suštine: geometrija

Pisanje činkvine na početku časa unese smijeh, radost, nadmetanje u učionicu. Ova tehnika razvija kreativnost kod učenika, omogućava im da sagledaju matematiku i fiziku iz drugog ugla.

ZŽN tabela

Druga tehnika koju možete koristiti je ZŽN tabela. Ovu tehniku na jednom času možete koristiti i u evokaciji kao i u razumijevanju značenja, a zatim i u refleksiji.

U toku evokacije sa učenicima ponovimo šta znamo o temi koju ćemo obrađivati, i učenici mogu dati sugestije šta je to što ih interesuje vezano za tu temu, što bi htjeli da nauče. Zajedno popunjavamo tabelu

Primjer iz učionice:

Nastavna jedinica: Nejednačine u vezi sa množenjem i dijeljenjem decimalnih brojeva

Tip časa: obrada gradiva

K (ono šta znam)	W (ono šta želim naučiti)	L (ono šta sam naučio)
<ul style="list-style-type: none"> šta je decimalni broj? sabirati decimalne brojeve oduzimati decimalne brojeve množiti decimalne brojeve sa prirodnim brojem, decimalnim brojem i dekadskim jedinicama dijeljenje decimalnih brojeva sa prirodnim brojem, decimalnim brojem i dekadskim jedinicama 	<ul style="list-style-type: none"> Kako rješavanje nejednačina u vezi sa sabiranjem i oduzimanjem decimalnih brojeva primjeniti u svakodnevnom životu? Odrediti životne situacije u kojima je veoma važno znati koristiti se decimalnim brojevima? 	

Lanac znanja

Ova tehnika se može primjeniti na času matematike u osmom razredu kada imate čas utvrđivanja Pitagorine teoreme i njene primjene na geometrijske figure.

Najprije treba pripremiti kartice, po jednu za svakog učenika. Na kartici je sa jedne strane odgovor a sa druge strane pitanje, ali to pitanje i taj odgovor nisu povezani (tj. taj odgovor nije odgovor na pitanje sa poledine). Postoji jedna kartica samo sa pitanjem (ona započinje lanac) i jedna kartica samo sa odgovorom (ona završava lanac). Pri osmišljavanju kartica važno je voditi računa o tome da su svi odgovori, na pitanja koja izaberete za sistematizaciju gradiva, različiti kako se ne bi javilo više učenika na jedno pitanje. Karte promiješam i podijelim svakom učeniku po jednu. Ukoliko je više karata nego učenika, možete se i vi uključiti ili nekim učenicima dati dvije karte. Lanac započinje učenik koji ima samo pitanje. Svi učenici gledaju odgovore na svojim kartama. Učenici razmišljaju o odgovoru ali ne komentarišu glasno jer čekamo da se javi učenik koji misli da ima odgovor na postavljeno pitanje. Kad se taj učenik javi i pročita odgovor ostali odlučuju da li je bio u pravu ili ne. Ako je bio u pravu nastavlja lanac znanja tako što pročita naglas pitanje sa poledine svoje kartice. Ako nije bio u pravu, čeka se na tačan odgovor. Lanac se nastavlja do poslednje kartice na kojoj se nalazi samo odgovor. Ono što krasi ovakav čas je povećana aktivnost učenika, veća uključenost svih. Princip možete primijeniti u bilo kom predmetu, a spremanje časa je veoma lako i brzo. Ideje za kartice:

P: Kako glasi Pitagorina teorema?

O: Površina kvadrata nad hipotenuzom jednaka je zbiru površina kvadrata nad katetama

P: Kako glasi formula za površinu jednakokraničnog trougla?

$$O: P = \frac{a^2 \sqrt{3}}{4} \text{ cm}^2$$

P: Kako glasi formula za računanje stranice romba?

$$O: a^2 = \left(\frac{d_1}{2}\right)^2 + \left(\frac{d_2}{2}\right)^2$$

P: Kako glasi formula za računanje kraka jednakokrakog trougla?

$$O: b^2 = h^2 + \left(\frac{a}{2}\right)^2$$

Vidim - mislim - pitam se

Na tablu bez ikakvog komentara postavljam plakat na kojem je prikazano drvo koje umjesto lišća ima kopije novčanica i postavljam učenicima pitanja:

- Šta uočavate na slici?
- Šta mislite o tome?
- Koja pitanja vam padaju na pamet?

Ovom tehnikom učenja nastojim potaknuti učenike na promišljanje te ih voditi ka daljem istraživanju i propitivanju.

3.2. RAZUMIJEVANJE ZNAČENJA

Pitanja koja želimo aktuelizirati ovim poglavljem su sljedeća:

Koje metodičke mogućnosti u sebi sadrži faza razumijevanja značenja?

Koja je uloga nastavnika u fazi razumijevanje značenja?

Kako izabrati odgovarajuće metode i tehnike kritičkog mišljenja koje se mogu primjeniti u ovoj fazi nastavnog procesa?

Primjeri primjene metoda i tehnika u fazi razumijevanja značenja u nastavi

Umjesto uvoda

*„Čitam i zaboravim. Vidim i zapamtim. Učinim i razumijem.“
Konfučije*

Priča sa seminara

Dosta nas je u velikoj sali. Stolovi pripremljeni za grupni rad. Voditeljice seminara, sa blago naglašenim osmijehom, ali čvrstim glasom i stavom, podsjećaju nas na pažnju.

Počinje predavanje. Slušamo i povremeno se pogledamo. Trudim se da pažljivo slušam, a u glavi mi odzvanja misao: Do koliko sati će ovo trajati? Bacih pogled na sat; prošlo je tek deset minuta. Misli mi počinju bježati. Gledam u velika prozorska stakla. Kiša uporno pada cijelo jutro. Idealno vrijeme za ušuškati se i uz dobru knjigu lagano utonuti u san.

Odjednom našem stolu prilazi jedna od voditeljica, donosi veliki papir, flomastere raznih boja i traži od nas da uradimo zadatak. Govori nam koliko vremena imamo i da ćemo naš rad prezentirati cijeloj grupi.

Kakav zadatak? Upitno gledam kolegice koje su u grupi sa mnom. Iskreno sam se nadala da je bar jedna slušala šta nam je zadatak. Dvije su slušale, i jasno im je šta treba da se radi. Pred nama je izazov. Kao po automatizmu sve se aktiviramo, iznosimo ideje, šta, kako, kojom bojom flomastera, ko lijepo piše, ko se najbolje snalazi u govoranciji pred auditorijem.

I vrijeme je proteklo neobično brzo, u razmjeni ideja, smijehu; mada se usput desila i poneka prepirka zbog „sudara ideja“, ali zadatak je urađen u roku. Jedva čekamo prezentaciju. Kradom virimo šta su druge grupe uradile. Osjećam da gledajući sa strane više ličimo djeci nego odraslim ljudima. Bile smo ponosne kad smo prezentirale naš rad. A ni pohvala voditeljica seminara nije izostala, što nas je posebno ohrabrilu, mada smo to pokušale prigušiti, znate onaj pogled: ma to je ništa, šta je tu teško, koji je sljedeći zadatak...

***

A sad, vratimo se u učionicu. Zamislite kako je vašim učenicima koji moraju mirno i pažljivo da slušaju predavanje, objašnjavanje, da prepisuju teze sa table koje naravno opet mi objašnjavamo i tako 45 minuta. Djeca neće zaspati, ali će početi da pričaju, prave šale, dobacuju se papirićima. Zašto? Pa dosadno im je. Zaposlite ih. Vjerujte im. Djeca toliko toga mogu da daju ali samo ako im to i dopustite. Vaše je da im osmislite proces, date jasne upute, a ostalo prepustite njima.

U nastavku ćete na primjerima tehnika i strategija iz više nastavnih predmeta vidjeti da vaši časovi mogu biti itekako zanimljivi i inspirativni, ne samo vašim učenicima, nego i vama. I, sigurno nikome neće biti dosadno.

Kratki teorijski uvod o fazi razumijevanje značenja

U poglavlju priručnika, koji se odnosi na evokaciju, ukazali smo koliko je važno na samom početku časa motivisati učenike da se uključe u aktivnosti na času. Kada smo to postigli, prelazimo na razumijevanje značenja, to je naš glavni dio časa i učenja. U ovom dijelu časa bitno je zadržati motivaciju učenika koju smo postigli u evokaciji. Ovo je dio časa u kojem učenici dolaze u dodir sa novim informacijama, povezuju nove informacije sa onim što već znaju, donose zaključke, razvijaju kritičko mišljenje. Važno je da učenici razvijaju kritičko mišljenje o onome što su pročitali, jer na taj način učenici pokazuju koliko su razumijeli ono što su pročitali, diskutuju o tome, i što je najvažnije ne usvajaju samo činjenice, nego nose trajna znanja sa časa koja će im koristiti dalje u životu (nema učenja napamet, jer se time ne stiče znanje, nego samo reprodukcija činjenica, a svi znamo da ono što naučimo napamet, brzo i zaboravljamo).

U toku pripreme za ovu fazu, dobro je razmisliti o sljedećim pitanjima: „Na koji način temu možemo predstaviti tako da oni budu toliko zainteresovani da požele da saznaju više u nastavku časa? Kada ih jednom „upecamo“, šta ćemo da preduzmemo da održimo njihovu pažnju, da pobudimo rastuće interesovanje tako da zaista postanu žedni novog znanja? Koje zanimljive stvari možemo pokušati da ih navedemo da učine ili naprave koristeći sve te informacije koje su otkrili?“

Šta znači razumjeti?

„Razumjeti znači povezati novu informaciju ili novi sadržaj sa već usvojenim sadržajima. To povezivanje može se sastojati od različitih misaonih operacija: klasifikacija (nova informacija svrstava se u neku klasu već naučenih informacija), analogije (nova informacija slična je pojedinim naučenim informacijama), ustanovljavanje uzročno-posljedičnih odnosa, smještanje nove informacije u razvojni niz, nadređivanja ili podređivanja nove informacije drugim informacijama itd.

Razumijevanje nije pasivan, već aktivan proces. Subjekt razumijevanja tako lakše barata ili manipulira novim sadržajem. Djeca mlađeg uzrasta manipuliraju još uvijek konkretnim stvarima i pojavama i to konkretno manipuliranje praćeno je verbalnim operacijama: imenovanjem, opisivanjem, objašnjavanjem. Odraslija djeca već mogu konkretne operacije zamijeniti verbalnim operacijama. Verbalne se operacije postupno pounutrašnjavaju ili interioriziraju i tako pretvaraju mišljenje koje se bazira na verbalnoj simbolici. Zato se razumijevanje često izjednačava sa mišljenjem uz pomoć verbalne simbolike.

Razumijevanje ima svoju razvojnu dimenziju. Kod mlađe djece ono je površno, zasniva se na nebitnim ali vidljivim svojstvima pojava, a zatim se – u zrelije djece, a osobito u odraslih – razumijevanjem ustanovljuju prave strukturne, funkcionalne i logičke veze među pojavama. Taj proces sve boljeg i dubljeg razumijevanja stvarnosti u čovjeka se nikad ne završava.

Kad jednom dođe do razumijevanja novih informacija ona se lakše i mnogo trajnije pamte nego informacije usvojene bez razumijevanja. Razumijevanje se zato u obrazovnoj praksi opravdano smatra bitnim faktorom uspješnog i racionalnog učenja. Zbog toga su razređeni brojni postupci kojima se ispituje i provjerava je li kod subjekata koji uče došlo do razumijevanja zadatih ili novih sadržaja i na kojem je ono stupnju.“

Šta učenicima pomaže pri učenju i usvajanju novog sadržaja?

Razmišljanje: Ohrabrite učenike da shvate da ima mnogo različitih načina sagledavanja stvari i da ne treba previše brzo da donose ocjene. Vrlo je korisno da imate vremena da istražite gradivo i razgovarate o njemu iz što je moguće više različitih perspektiva.

Razgovor: Pomozite učenicima da nauče i uvježbavaju različite strategije koje bi im pomogle da bez ustručavanja javno govore o svojim idejama i stavovima. Posebno pomaže kada imaju nešto važno da poruče publici zainteresovanoj za njihovo izlaganje.

Pisanje: Pisanje je proces stvaranja, prepravljanja i doterivanja; ono predstavlja izazov i neophodno je vrijeme da bi se djelo dovršilo. Dobro je kada učenici imaju česte prilike za pisanje, ali i pravi razlog za pisanje i publiku kojoj je stalo do rezultata njihovog rada.

Čitanje: Učenici će bolje čitati kada počnu više da primjenjuju različite metode čitanja koje uvodite. Možda će im koristiti ako mogu da eksperimentišu s čitanjem teksta na različite načine, i da rade s osobom koje će im pružiti podršku.

Kretanje: Često previđamo činjenicu da mnogi učenici mogu nešto da nauče onda kada su fizički u to uključeni. To znači da je korisno ako kažemo djeci da prave razne pokrete, ili stanu i kreću se u skladu sa pjesmom, melodijom, nečim što su pročitali ili pitanjima koja su smislili.

Rad u grupama: Omogućava učenicima da uvježbavaju uloge i odgovornosti potrebne za poboljšanje funkcionisanja grupe. Za funkcionisanje grupe je važno da svi razumiju važnost usvajanja vještine rada u grupi, i da nauče da preuzimaju različite uloge i odgovornost za zajednički rad.

Vrijeme i vježba: Vaš cilj, prije svega, treba da bude da učenici razumiju da je, da bi se nešto kvalitetno obavilo, neophodno vrijeme, posvećenost i vježba. Prije svega potrebna je želja da se istraži gradivo. Igranje riječima, slikama i idejama predstavlja način za istraživanje onoga što se krije ispod površine. Nabranje ideja i razgovor o njima, kretanje u ritmu riječi, izgovaranje teksta na razne načine i u različitim kontekstima, skiciranje planova, vođenje razgovora sa stvarnim i zamišljenim osobama i postavljanje pitanja poput: „Šta ako...? i Šta se dešava kada...?, neki su od načina na koje možemo istražiti gradivo i misli ako bismo ostvarili početno razumijevanje.

Eksperimentiranje i preuzimanje rizika: Svako od nas uči tek kada izađe iz zone komfora, i djeca se trebaju osjećati sigurno da preuzimaju rizike, da griješe i uče na pogreškama. Strah od greške jedan je od najvećih inhibitora učenja. Kada umjesto na grešku, pažnju usmjerite i dijete pohvalite zbog hrabrosti da pokuša, i pomognete mu da razumije šta je iz toga naučilo, djeca će se spremnije upuštati u nove rizike.

Za uspostavljanje ovakve interakcije na času potrebno je dosta vremena. Neko vrijeme će te morati da potrošite na dogovaranje o pravilima, iznošenje svojih očekivanja, davanja uputstava, objašnjavanje novih riječi i izraza, predstavljanje uzora i modela, vođenje i nagledanje vježbanja i pomaganje grupama da rade zajedno.⁵

Uloga nastavnika u proširivanju razumijevanja značenja

*„Naša dužnost kao nastavnika jeste da učenicima pomožemo da pažljivije posmatraju, bolje uočavaju i dublje razmišljaju. To znači da moraju da nauče da reaguju na nijanse, suptilnosti i podtekst. Želimo da učenici budu otvoreni prema neistraženim mogućnostima u tekstu, u odnosima u učionici, u iskustvima i u problemima koje treba riješiti i o kojima treba razmisliti. Možemo ih naučiti da uočavaju stvari i da budu otvoreni za nove misli i perspektive, samo pod uslovom da u učionici modeliramo ovaj način ponašanja i da ostanemo odlučni u namjeri da od učenja ne napravimo samo seriju vježbi koje treba odraditi, već seriju dubokih i autentičnih iskustava koje treba analizirati i o njima razmišljati na uzbudljive i podsticajne načine. Kao nastavnici moramo predstavljati uzor za misaonost i navesti i sebe i učenike da posmatramo dalje i dublje od površine, bilo da se radi o zbivanjima, ljudima u sadašnjosti i prošlosti, njihovim složenim odnosima sa drugima i odnosima svojine i moći. Moramo da pazimo da ne donosimo nabrzinu odluke o ljudima i događajima i da demonstriramo misaonu analizu i preuzimanje rizika kao načine saznavanja svijeta. Neznanje uvijek smatram savršenim mjestom s kog treba krenuti“.*⁶

Dok podučavamo, često osmišljavamo situacije u kojima učenici imaju priliku da postavljaju pitanja koja će produbiti njihovo razumijevanje tekstova, ponašanja i odnosa. Da bi učenici razvili naviku da kritički razmišljaju i samostalno uče, trebalo bi da znaju kako da postavljaju pitanja kojima će proširiti razumijevanje. Potrebno je da učenicima damo priliku da vježbaju postavljanje pitanja sa otvorenim odgovorom (ona na koja se ne može odgovoriti sa da i ne), a koja su rezultat znanja i razmišljanja. Na primjer, možemo pitati. Šta će se desiti ako? Šta će se desiti kada...? i dobit sasvim drugu vrstu odgovora.

Nakon što učenici počnu da rade na projektu, da obrađuju lekciju, čitaju roman ili pošto se upuste u bilo koji drugi poduhvat, često ih zaustavimo i postavimo im sljedeća pitanja:

- Šta je to što znamo?
- Šta želimo da saznamo?
- Gdje to možemo pronaći?
- Kakve to veze ima sa...?
- Koja dodatna pitanja možemo postaviti kako bismo temu načeli i sa druge strane?

Da bismo u nastavnom procesu postigli motivisanost učenika, te razvijali trajna znanja kod učenika na raspolaganju imamo nekoliko tehnika. U daljem dijelu teksta navest ćemo neke od tehnika koje primjenjujemo u nastavi i koje su se pokazale učinkovite za ostvarivanje gore navedenih ciljeva.

Primjeri primjene metoda i tehnika koje potiču kritičko mišljenje u nastavi historije

Historija, kao i svi drugi nastavni predmeti, predstavlja integrirani način razmišljanja, definisanih kao sistem ideja, što je dovelo do prepoznatljivog i sistematičnog način propitivanja stvarnosti. Historijsko razmišljanje je, između ostalog, razmišljanje o prošlosti, kako bi se bolje živelo u sadašnjosti i budućnosti.

Postoje dva oblika historijskog razmišljanja. Jedan način podrazumijeva samo razmišljanje o prošlosti. Svako je historijski mislilac u tom smislu.

⁵ Izvor: „Zainteresujte đake za učenje“, Kreativni centar, str. 43-44

⁶ Izvor: „Zainteresujte đake za učenje“, str. 57

⁷ Izvor: „Zainteresujte đake za učenje“, str. 58

Drugi način podrazumijeva kritičko razmišljanje o prošlosti. To znači da pomoću koncepata i načela kritičkog razmišljanja bolje možemo razumijeti prošlost. Kritičko mišljenje je vrsta razmišljanja o bilo kojoj temi, sadržaju, ili domenu koja se unapređuje kroz dodatne analize i procjene. Analiza zahtijeva poznavanje elemenata misli; procjena zahtijeva intelektualne standarde za misaoni proces.

Historija se i dalje uglavnom uči kao niz imena, datuma, događaja i mjesta. U toku svog školovanja, učenici prisustvuju brojnim časovima historije, ali samo manji broj učenika vidi historiju kao način razmišljanja ili sistem međusobno povezanih ideja. Neke smjernice u povijesti ponekad pomažu učenicima da nauče da kako mogu otkriti stepen povezanosti između uzroka i posljedica. Ali, najčešće veoma mali broj učenika zna kako da misli kritički dok čitaju historijske tekstove, ili da kritički pišu kada sastavljaju eseje o historijskim događajima, pitanjima i idejama. Učenici, u većini slučajeva, nisu dovoljno naučeni i spremni da kritički slušaju rasprave o historiji. Čak i najbolji učenici često nisu u stanju da uspostave veze između prošlosti i sadašnjost jer nisu naučili da razmišljaju kritički o dokazima ili o nedostatku dokaza, perspektivama historičara, ili o implikacijama određenog narativa.⁸

Učenici trebaju postojano biti ohrabrivani da otkrivaju perspektivu svakog teksta, da zamisle ili propituju neku drugu perspektivu (viđenje, gledište) i da ih uporede i vrednuju (procjene). Ovo znači da riječi kao „istina“ ili „laž“, „slažem se“ ili „ne slažem“ moraju biti više nego nejasan žargon, one moraju biti prepoznate kao imena za različite načine razmišljanja o ljudskoj prirodi i društvu.

Učenici trebaju vježbati svoje promišljanje i stvaranje vlastitog gledišta tako što će se susreti sa većim brojem različitih gledišta i mišljenja. Niti jedna perspektiva/gledište, čak i ona koja se smatra „umjerenom“, ne može biti prihvaćena kao jedina ispravna. Upravo zato, ne trebamo učenike voditi ka mišljenju da su sve perspektive jednako ispravne ili da su veoma važna shvatanja i razmišljanja prisutna u svim prikazanim gledištima. Budite oprezni da ih ne dovodite u zabludu da istina uvijek leži između dva ekstrema. Zato nastavnici trebaju kontinuirano ohrabrivati i poticati učenike da promišljaju i da ne dozvole da odrasli/nastavnici razmišljaju u njihovo ime (ili za njih), jer u konačnici, uloga nastavnika je da poučavaju, a ne da propovijedaju.

Primjeri ključnih pitanja u oblasti historije

- Koje su historijske pojave najznačajnije za ljudski rod? Zašto?
- Kako saznajemo o važnim dešavanjima u prošlosti?
- Zašto su stvari takve kakve jesu sada?
- Šta se u tom pogledu dešavalo u prošlosti? Zašto? Kako je izgledao život tada?
- Kakav to ima uticaj na današnji život i prilike?
- Kako se mogu pomiriti sukobljena gledišta/shvatanja? Kako je moguće bolje razumjeti događaje iz prošlosti? Vrijednovati?
- Kako mi izučavanje prošlosti pomaže da razumijem trenutne situacije i probleme?
- Za razumijevanje današnjih problema, koju vrstu historijske pozadine trebam poznavati, i kako ih mogu pronaći i provjeriti? Je li bilo napredka? Je li svijet postao bolji? Gori? Ostao isti? Da li ljudi oblikuju vrijeme ili vrijeme oblikuje ljude?

U nastavku teksta biće prikazane primjene dvije različite tehnike kritičkog mišljenja koje su primijenjene prilikom obrade iste nastavne jedinice (iste teme) u dva različita odjeljenja.

Književni kružoci

Književni kružoci su tehnika kojom se učenicima daje mogućnost da izaberu jednu od ponuđenih uloga. Kroz tu ulogu, radeći u grupi sa učenicima koji su odabrali istu ulogu, učenici djelotvorno čitaju, diskutuju, razmjenjuju mišljenja i kroz svoju ulogu ostalim učenicima u razredu prezentiraju ono što su naučili o temi koja se izučava.

⁸ "Historical Thinking" - Linda Elder, Meg Gorzycki, & Richard Paul, student guide

Primjer obrade nastavne jedinice - Građanski rat u SAD

Budući da imate samo 45 minuta na raspolaganju da obradite ovu nastavnu jedinicu, učenicima na prethodnom času recite da ćete raditi nastavnu jedinicu - Građanski rat u SAD - u i ponudite im sljedeća uloge:

tumači likova - zadatak za učenike koji izaberu ovu ulogu je da dok budu čitali tekst o ovoj temi, izdvoje likove koji se spominju u tekstu, da urade analizu likova kao što rade na časovima maternjeg jezika kada obrađuju lektiru

odabirači citata - zadatak za učenike koji izaberu ovu ulogu je da izdvoje četiri do pet citata iz teksta i da daju svoje komentare na izdvojene citate

postavljači pitanja - zadatak za učenike koji izaberu ovu ulogu je da nakon pročitanoog teksta, pripreme pitanja o kojima će se diskutovati nakon prezentacije ostalih grupa

ilustratori - zadatak za učenike koji izaberu ovu ulogu je da ono što su saznali iz teksta o ovoj temi predstave ilustracijom

mužičari - zadatak za učenike koji izaberu ovu ulogu je da muzikom predstave kako su doživjeli pročitani tekst (budući da je u razredu bilo dosta učenika koji su išli u Muzičku školu, smatrala sam da ti učenici, koji su umjetnici, mogu da to urade)

Učenici će sami odabrati uloge te im recite da sljedeći čas formiraju grupe po ulogama koje su izababrali. Na času učenici trebaju, prvo svako za sebe, pročitati tekst iz udžbenika koji se odnosi na ovu nastavnu jedinicu, a onda pristupiti zadacima svojih uloga.

Refleksija na proces

(iskustvo iz prakse)

Bila sam malo zabrinuta za ilustratore, jer su tu ulogu izabrali učenici koji su na časovima uglavnom tihi i imali probleme sa usmenim izražavanjem. Prijatno sam se iznenadila. Kada su predstavili svoju ilustraciju, bili smo svi iznenađeni. Na crtežu se jasno moglo vidjeti šta je tema i šta se dogodilo, nije bilo problema prilikom usmenog izražavanja. Mužičari, koji su donijeli svoje instrumente, odsvirali su i otpjevali "Kad sveci marširaju". Učenica koja odlično govori engleski jezik je prevela pjesmu. Odabirači citata su izdvojili one citate koje su smatrali bitnim i dali svoje komentare, tumači likova su izvršili analizu likova, a postavljači pitanja su pripremili pitanja kroz koja su učenici diskutovali o onome što su naučili. Sa časa smo otišli svi zadovoljni. Učenici su otišli sa časa puni utisaka i sa trajnim znanjem, a ja sam uživala u njihovim prezentacijama. Možda vam se čini da je ovo nemoguće uraditi za jedan čas, ali vjerujte mi, ja sam uradila.

Preporuka: kad učenicima nudite uloge, osmislite i ponudite uloge koje učenici mogu realizirati,. Vi sami kreirate čas, vi sami procijenjujete koje uloge vaši učenici mogu realizirati. Ja sam navela jedan primjer, vi možete ponuditi sasvim drugačije uloge, to je vaša procjena.

Nastavnik je voditelj kroz aktivnosti, učenici su aktivni učesnici

Nemojte se bojati promjena, probajte, možda prvi put i ne bude sve sjajno, ali ne odustajte.

Istu ovu nastavnu jedinicu možete uraditi u drugom odjeljenju istog razreda na sasvim drugačiji način. Primjenite tehniku - **Čitanje sa pauzama (uz tabelu za predviđanje)**. Tekst podijelite na pet dijelova. Tabelu za predviđanje možete nacrtati na tabli, pa da je učenici nacrtaju u svoje sveske ili možete učenicima podijeliti tabele koje ste prethodno pripremili.

«Moja verzija» događaja	Šta mislim da će se dogoditi dalje (šta me navodi na taj zaključak)?	Građanski rat u SAD-u	Šta se stvarno dogodilo?
Prije čitanja prvog dijela		Nakon čitanja prvog dijela	
Prije čitanja drugog dijela...		Nakon čitanja drugog dijela	

Prije čitanja prvog dijela teksta, učenici treba da upišu u kolonu tablele, šta misle da će se desiti u SAD-u što će dovesti do građanskog rata, i šta ih navodi da to misle? Kada napišu, mogu svoje zabilješke podijeliti sa ostalim učenicima u razredu i može se razviti kraća diskusija. Zatim nastavnik/ca čita prvi dio teksta, nakon čitanja učenici zapisuju u tabelu šta su saznali. Ono što su zapisali učenici mogu podijeliti sa ostalim učenicima u razredu. Nastavnik/ca postavlja pitanja - šta mislite šta će se dalje desiti i zašto tako mislite? Učenici zapisuju, predviđaju, dijele zabilješke sa ostalim učenicima u razredu, razvija se diskusija. I tako sve do kraja, do čitanja posljednjeg dijela teksta. Kada završite ovu aktivnost, pogledajte lica učenika. Vidjet ćete na licima učenika kako su doživjeli ono što su na času naučili, saznali. Neka lica će biti iznenađena, neka će imati zadovoljan izraz lica kako se sve završilo, neka će biti zbunjena. Dajte im nekoliko minuta da saberu utiske. Dajte im priliku neka kažu kako su se osjećali dok su na ovakav način dolazili do novih saznanja, čime su bili iznenađeni, da li su to očekivali, da li su mislili da će se nešto drugo desiti... Vratite se na početak. Neka učenici pogledaju i ponovo pročitaju šta su napisali na početku, prije čitanja prvog dijela teksta. Učenici će moći vidjeti koliko se ono što se stvarno desilo podudara sa onim što su oni misli da će se desiti. Na ovaj način učenici su u prilici da primaju informacije, da daju informacije, iznose svoje mišljenje, razmjenjuju svoje mišljenje sa drugima u razredu, diskutuju i razvijaju kritičko mišljenje o onome što se izučava.

Preporuka: isplanirajte vrijeme za svaku aktivnost, u protivnom ćete se izgubiti, aktivnosti se neće uraditi do kraja. Gradite autoritet kroz uvažavanje i poštivanje svakog učenika u razredu.

Primjena metoda i tehnika koje potiču kritičko mišljenje u nastavi maternjeg jezika

Čitanje s pauzama

U okviru tehnike čitanje s pauzama pružaju vam se široke mogućnosti u nastavi maternjeg jezika i književnosti:

- aktivna uključenost svakog djeteta,
- održavanje zaokupljenosti i interesovanja,
- podržavanje nastojanja učenika da prate svoje razumijevanje,
- sposobnost predviđanja,
- razvijanje kritičkog mišljenja potaknutog kreativnim razmišljanjem.

Ova tehnika je najpogodnija prilikom obrade književnih tekstova u šestom i sedmom razredu, ali se može izvanredno koristiti i u osmom i devetom razredu kad se rade duži odlomci iz romana. Ono o čemu biste trebali najviše voditi računa u toku planiranja sata je da pažljivo odaberete književni tekst koji ćete raditi ovom tehnikom. To bi trebao da bude književni tekst koji je podložan podjeli na manje tematske jedinice, tj. odlomke koji će na neki način predstavljati jednu zaokruženu misao na cjelinu. Tehnika se sastoji u tome da u toku razumijevanja značenja prije i poslije čitanja svakog odlomka vodite razgovor sa učenicima prvo o njihovim predviđanjima šta će se desiti u narednom odlomku, a nakon čitanja šta se zapravo desilo. Ono što je veoma važno kod ove tehnike je i da imate jasna, podsticajna i zanimljiva pitanja koja će učenike voditi ka cilju, tj. razumijevanju autorove ideje i stvaranja njihove (učeničke) verzije priče koju će na kraju sata uporediti sa autorovom verzijom priče. Učenicima ćete prije početka čitanja podijeliti i nastavne listove na kojima je tabela za predviđanje sa jasnim uputama kako da je koriste u toku sata.

Moja verzija priče	Šta mislim da će se dogoditi u priči? Šta me navodi na taj zaključak?	I.B. Singer: Ole i Trufa	Šta se dogodilo u priči?
Prije čitanja 1. dijela		Nakon čitanja 1. dijela	
Prije čitanja 2. dijela		Nakon čitanja 2. dijela	
Prije čitanja 3. dijela		Nakon čitanja 3. dijela	
Prije čitanja 4. dijela		Nakon čitanja 4. dijela	
Prije čitanja 5. dijela		Nakon čitanja 5. dijela	

U Čitanci za šesti razred (A.Verlašević, V.Alić, Tuzla, 2010) nalazi se priča „Ole i Trufa“ koja je idealan primjer da probate u razumijevanju značenja raditi tehnikom čitanje s pauzama. Autorice udžbenika su priču na neki način već podijelile na šest odlomka što će vam uveliko olakšati pripremu za sat (3. i 4. odlomak spojite u jedan).

Aktivnosti u toku razumijevanja značenja:

- Kada ste uradili evokaciju i pripremili učenike za učenje novog, reći ćete im da ćete danas zajedno čitati priču I.B.Singera „Ole i Trufa“. Kratko ćete sa učenicima prodiskutovati o autoru, a onda im podijeliti nastavne listove. Objasniti ćete im način rada na času i napomenuti da priču čitaju samo odlomak po odlomak, da ne „vire“ u slijedeći odlomak dok im vi to ne kažete i da će od poštovanja tog pravila zavisiti cijeli njihov rad na satu.
- Razgovor započinjete pitanjem o naslovu: Na osnovu naslova priče i vašeg poznavanja autora o čemu bi moglo biti riječi u priči? Kratko ćete razgovarati sa učenicima o njihovim predviđanjima na osnovu naslova i reći im da pročitaju prvi odlomak priče.
- Nakon čitanja prvog odlomka razgovarajte sa učenicima o sadržaju odlomka. Pitanja bi mogla biti: U koje godišnje doba se dešava radnja priče? Na osnovu čega to zaključujete? Učenici će, koristeći se svojim bilješkama sa tabele za predviđanje, veoma brzo i precizno odgovarati na pitanja koja im postavljate.
- Prije nego što ih uputite na čitanje drugog odlomka, opet postavljate pitanja za predviđanje. Napominjete učenike da nastave voditi bilješke na nastavnom listu. Šta mislite gdje će nas pisac povesti u nastavku priče?, Šta vas navodi da tako mislite? Koje dokaze možete navesti za svoje tvrdnje?
- Učenici čitaju drugi odlomak priče. Nakon čitanja opet postavljate pitanja: Šta smo uistinu saznali? Ko su junaci priče? U šta su vjerovali Ole i Trufa? Koja osjećanja su ih snažno vezala i držala zajedno?

Na ovaj način postupit ćete i u nastavku časa, a učenici će koristeći se svojim bilješkama sa nastavnog lista i uz vođeni razgovor između čitanja odlomaka priče, moći aktivno učestvovati, samostalno čitati, razmjenjivati mišljenje sa ostalima u grupi, porediti, predviđati, zaključivati i kreirati svoju priču. Vjerujte, djeci je najzanimljivije kad upoređuju autorovu i svoju priču, tada se u razredu stvori izuzetno pozitivna atmosfera, uočavaju sličnosti i razlike, dive se svojim pričama, čitaju ih grupnim saradnicima, donose svoje priče vama i objašnjavaju vam zašto su nešto baš tako napisali, šta ih je na to navelo...

Savjet više: Bilješke koje su učenici vodili na tabeli za predviđanje mogu poslužiti i njima i vama za stvaranje ideja za čas pisanja koji možete organizirati na drugom času obrade priče.

Vođena mašta

Vođena mašta je tehnika koju možete uspješno koristiti u okviru kulture usmenog i pismenog izražavanja nezavisno od programskog zadatka. Djeca vole da maštaju tako da i nije teško aktivirati njihovu maštu ako odaberete ili napišete kratak sastav koji će na njihovu maštu djelovati stimulativno i podsticajno. Vođena mašta je posebno podsticajna za one učenike kojima je vječiti problem kako početi pisati, koja će biti prva rečenica.

Učenici u sedmom razredu pišu pismene sastave - opisivanje dinamičnih dešavanja u prirodi. Na slijedećem primjeru možete uočiti aktivnosti koje poduzimate na satu kulture izražavanja kad radite tehnikom vođena mašta. Kažete učenicima da se opuste, udobno smjeste u stolice, zatvore oči i pažljivo uplove u svijet mašte gdje će ih voditi vaše riječi. Potrebno je da u svojoj mašti stvore slike i prizore koji će biti samo njihovi i u tom momentu ničiji više.

U okviru ove nastavne jedinice možete napisati ovakav uvod za aktiviranje dječje mašte:

„Kasna je jesen. Nalazite se u kolibici u podnožju visokih planina. Šta vidite kroz maleni prozor? Vidite li oblake koji brzo nadiru iza planinskih visova? Kako oni izgledaju? Koje zvuke donose? Kakve osjećaje bude u vama? Šta još vidite ili osjetite u tom trenutku? Puše li vjetar? Kako se ponaša drveće pod snažnim naletima vjetra? Vjetar donosi prve kapi kiše. Kakve su te prve kapi? Zašto vam privlače pažnju? Imenujte misli koje vam se u tom trenutku roje u glavi? Nastavite posmatrati taj prizor i pretočite riječi u slike...”

Veoma je važno da čitate polako, sugestivnim glasom, da pravite duže pauze. Učenici trebaju osjetiti pričajnu dramatičnost u vašem glasu, pa će i oni takve slike stvoriti u svojoj mašti, a to vam je i bio cilj – opis dinamičnih dešavanja u prirodi.

Dajte učenicima deset do petnaest minuta da u riječi pretoče slike koje su stvorili u svojoj mašti. Neka razmijene ono što su zapisali sa partnerom ili grupom. Zatražite tada od nekoliko učenika da svoje „slike iz mašte“ podijele sa cijelim razredom. Prodiskutujte o onome što su zapisali. Možete postavljati učenicima pitanja koja im pomažu da nastave sa pisanjem:

- Šta sad namjeravaš?
- Šta misliš, šta bi mogao učiniti da poboljšaš svoj tekst?
- Šta je toliko uspješno da ne bi ništa mijenjao?
- Kakva ti je pitanja postavio partner u toku razmjene ideja? Kako ti to može pomoći?

Podstaknite učenike da jedni drugima u okviru grupe ili cijelog razreda postavljaju pitanja vezana za njihove sastave. Prihvatite svako pitanje i svaki odgovor bez obzira koliko vam se u tom trenutku to pitanje učinilo manje važno.

Objasnite im da su dobili radnu verziju svog pismenog sastava, a da će na slijedećem satu pisati konačnu verziju koja će biti rezultat njihove mašte, ali i primjedbi i sugestija partnera ili grupe.

Vođenom maštom podstičete učenike na slobodno razmjenjivanje ideja, poštovanje prema vlastitim mislima, budite njihovu kreativnost koja im istovremeno jača samopouzdanje. Razmjenjivanjem pismenih sastava stvara se duh zajedništva u razredu jer se na taj način učenici bolje upoznaju i uče prihvatati razlike koje će doživljavati kao vrijedno bogatstvo. Naročito je važno jačanje koncentracije i održavanje njihove zaokupljenosti i interesovanja na cijelom satu.

Vođena mašta je tehnika koja može da vam pokrije cijeli nastavni sat, do vas je kako ćete rasporediti aktivnosti za evokaciju, razumijevanje značenja i refleksiju.

Preporuka: Ovu tehniku možete uspješno primijeniti u svim višim razredima, s tim da tekst za aktiviranje mašte prilagodite uzrastu i programskim zahtjevima.

Primjena metoda i tehnika koje potiču kritičko mišljenje u nastavi stranog jezika

Tehnika „Šest šešira“

Ovu izuzetnu tehniku lateralnog razmišljanja, koja podstiče i razvoj kritičkog i divergentnog mišljenja, osmislio je dr Edvard de Bono, britanski psiholog. Kada razmišljamo o stvarima, pojavama, problemima, većina nas koristi jedan aspekt mišljenja. Ova tehnika pokazuje da se nekoj temi može prići iz više uglova.

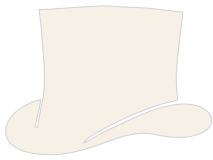
«Šest šešira» (paralelno mišljenje) vas uči kako:

- podijeliti mišljenje na šest različitih načina koji su metaforički prikazani sa šeširima (promjenom šešira mijenjamo naš način mišljenja),
- povećati učinkovitost skupa i skratiti vrijeme njegova trajanja,
- istražiti svaku situaciju ili problem i stvoriti alternative koje izlaze izvan okvira očiglednih rješenja,
- koristiti tehniku «paralelnog mišljenja» za ohrabrivanje ideja i kao učinkovitu alternativu sukobljavanju mišljenja,
- koristiti različite vrste mišljenja

Kako koristiti tehniku «šest šešira»?

- Odaberite problem.
- Odaberite jedan šešir, npr. bijeli i recite sve što znate o tom problemu. Zatim izaberite drugi šešir, npr. crveni i recite što koji vam se osjećaji ili intuitivne misli javljaju s obzirom na postavljeni problem.
- Nastavite sa izmjenom šešira sve dok ne iskoristite sve šešire.
- Redoslijed šešira može biti proizvoljan, a može ga zadati voditelj ili ga mogu dogovoriti sami sudionici

Postoje šest šešira, od kojih svaki predstavlja određeni tip razmišljanja o nekoj temi:

Bijeli šešir – neutralan, zanimaju ga samo činjenice, podaci i informacije kojima raspolažete. Bijela boja podsjeća na papir. Kada stavimo bijeli šešir tada postavljamo neka od sljedećih pitanja: «Što znamo?» «Koje informacije trebamo?» «Što bismo trebali pitati?» Bijeli šešir se koristi kako bi usmjerili pažnju na informacije koje imamo ili nam nedostaju.

Crveni šešir – kada razmišlja o problemu koncentriše se na svoja osećanja i intuiciju i iznosi ih bez mnogo razmišljanja. Ima jake emocije: bijes, mržnja, ljubav, simpatija...Crveni šešir upućuje na vatru i toplinu. Crveni šešir ima veze sa osjećajima i intuicijom. Vi možda ne znate razlog zašto vam se nešto sviđa ili ne sviđa. Kada je crveni šešir u upotrebi, imate priliku iskazati svoje osjećaje i intuiciju bez bilo kakvog objašnjavanja. Vaši osjećaji postoje i crveni šešir vam daje dozvolu da ih iskažete.

Crni šešir – oprezan, posmatra negativne strane, kritičar, mrzovoljan, otkriva greške. Koncentriše se na rizike i negativne posljedice. Zagovara oprez i ističe sve što se ne može riješiti. Ovo je svakako jedan od šešira koji se najčešće koristi. Crna boja nas podsjeća na sučev plašt. Crni šešir nas poziva na oprez. On nas čuva od nepromišljenih odluka koje bi mogle biti štetne. Crni šešir nas upozorava na rizik i na moguće nedostatke naših odluka. Bez crnog šešira mi bismo cijelo vrijeme bili u nevolji. Unatoč tome crni šešir ne treba suviše često koristiti jer tada može biti opasan.

Žuti šešir – pozitivan karakter, optimizam zasnovan na logičkim osnovama. Pun nade, posmatra pozitivne strane, vidi samo najbolje. Postavlja neka od sljedećih pitanja: „Šta su prednosti?“, „Ko će imati koristi?“, „Koje su ostale vrijednosti?“. Žuto podsjeća na sunce i optimizam. Pod žutim šeširom nastojimo pronaći sve ono što je pozitivno. To možemo učiniti postavljajući neka od sljedećih pitanja: «Šta su prednosti?» «Ko će imati koristi?» «Kako će se korisni učinci dogoditi?» «Koje su ostale vrijednosti?»

Zeleni šešir – razmišlja kreativno, o mogućem napretku, novim idejama koje mogu proizaći jedna iz druge. Postavlja pitanje: „Da li se ovo može objasniti, napraviti, razumjeti na bilo koji drugi način?“. On je namijenjen planiranju i stvaranju novih ideja. Pod zelenim šeširom možemo predlagati promjene i alternative predloženim idejama. On nam omogućuje raspravu o različitim mogućnostima. Kada koristimo zeleni šešir svi stvaramo. Zeleno podsjeća na vegetaciju koja upućuje na rast, energiju i život.

Plavi šešir – odgovoran je za rezime, zaključke, uvid u cjelinu, ukazuje na nedostatke, na ono što je suvišno, na ono što je korisno da bi se izveli zaključci. Posmatra sa strane, nadgleda proces, kontroliše rad grupe i vodi računa da se pravila poštuju. Plavi šešir je namijenjen razmatranju samog procesa mišljenja. Npr. možemo se zapitati što ćemo sljedeće učiniti ili u čemu smo do sada uspjeli. Plavi šešir možemo koristiti na početku rasprave kako bi odlučili o čemu ćemo raspravljati i što očekujemo od rasprave. On nam može pomoći u dogovaranju rasporeda korištenja ostalih šešira. Plavi šešir može poslužiti za razmatranje učinjenog na kraju rasprave.

Primjer iz učionice:

Evo kako sam ja primijenila ovu tehniku na času engleskog jezika. U poglavlju pod nazivom „Technology“ u sedmom razredu imamo lekciju „Tomorrow's World“ (Svijet sutrašnjice). Nakon slušanja dijaloga u kome se razgovara o raznim spravama i dostignućima u tehnologiji koji će biti naša svakodnevnica, između ostalog se spominju i bedževi sa mikročipovima koje učenici moraju nositi, i uz pomoć kojih ih u svako doba mogu locirati škola i roditelji.

Nakon detaljnog objašnjenja tehnike (učenici su ranije već podijeljeni u šest grupa) pokazala sam im šesire od kartona (koje su napravili vrijedni učenici naše Art radionice) i na ploči napisala naš zadatak: „Will parents use mobiles to track their kids?“ (da li će roditelji koristiti mobilne telefone da prate svoju djecu?) Svaka grupa je dobila jedan šešir i zadatak da iznesu svoje mišljenje na način koji to zahtijeva njihov šešir. Kada je došlo vrijeme prezentacije došlo je i do sukobljavanja mišljenja. Atmosfera je bila odlična.

Bićete i vi iznenađeni kada vidite kako vaši učenici daju paralelna mišljenja o zadatku koji im postavite. Učenici uživaju u ovom načinu rada ali nemojte odustati ukoliko vam se desi da vam ponestane vremena. Sljedeći put ćete već znati da im ograničite vrijeme za pojedine aktivnosti.

Književni kružok

Takođe tehnika koja je odlična za ovaj dio sata – razumijevanje značenja je Književni kružok.

Učenike podijelite u grupe. U svakoj grupi će biti: vezista (uspostavlja vezu između sadržaja teksta i stvarnog života), postavljač pitanja (postavlja pitanja o kojima bi bilo dobro razgovarati), tumač likova (vodi bilješke o likovima), ilustrator, izvještač (prati, kontrolira, zapisuje diskusiju, kako se radilo, ko je bio aktivan... prezentuje). Prilagodite ovu tehniku vašoj nastavnoj jedinici. Nakon rada unutar grupa slijedi prezentacija. Bićete iznenađeni onim što ćete vidjeti i čuti od vaših učenika. Na času engleskog jezika, naročito u višim razredima kada se obrađuju duži tekstovi koristila sam ovu tehniku na sljedeći način: Svaka grupa je zadužena za jedan dio teksta a učenici su u svakoj grupi imali svoje uloge i zaduženja. Upute su bile jasne kako u njihovom radu ne bi bilo nedoumica i zastoja, te rad ograničen vremenski.

- Jedan učenik je dobio ulogu: Tragač za riječima (zadatak da pronađe nove nepoznate riječi iz dijela teksta koji je njegova grupa dobila), na raspolaganju ima rječnik;
- Drugi učenik: Postavljač pitanja (zadatak je bio da osmisli najmanje tri pitanja koja će postavljati ostalim grupama a vezana su za dio teksta njegove grupe);
- Treći učenik: Ilustrator (njegov zadatak je da nacrtava nešto što je prepoznatljivo za temu, ilustracija ne mora biti usko povezana sa tekstom);
- Izvještač (učenik koji je prezentirao rad svoje grupe ostalim grupama, izvijestio ih o radu svoje grupe, kako se radilo i zapisivao ko je bio aktivan.). Uloge su bile podijeljene prema njihovim sklonostima. Njihov zajednički rad je bio predstavljen na velikom papiru na kojem se nalazio: naslov, ilustracija, bitni podaci koji se tiču dijela teksta koji je grupa dobila, pitanja na koja će odgovarati ostale grupe.

Podijelila sam radne mape svakoj grupi kao i voštane bojice. Grupe rade. Dok su radile, obilazila sam ih, nadgledala i pomagala ukoliko je bilo potrebno. Insistirala sam da svo vrijeme razgovaraju na engleskom jeziku, obavještavala ih o preostalom vremenu za rad.

Kada su grupe završile sa radom slijedila je prezentacija. Izvještač svake grupe je nakon što je okačio rad svoje grupe na ploču prezentirao tekst za koji su bili zaduženi, objasnio šta je predstavljeno ilustracijom. Ostali učenici su pažljivo slušali izlaganje izvještača jer su im na koncu bila postavljena pitanja vezana za dio teksta za koji je bio zadužen Postavljač pitanja.

Kritičko mišljenje u nastavi matematike

Čini se očiglednim da matematika treba učenicima da bude smisljena, i da razumijevanje treba da bude osnovni cilj nastave matematike. Pitanje o učenju matematike sa smislom ili sa razumijavanjem je tema koja se posljednjih decenija često pojavljuje među onima koji se bave nastavom matematike; ipak, u paksi često nailazimo na učenje matematike bez razumijevanja.

Mnogi se prisjećaju učenja matematike kao neprijatnog iskustva – nečeg dosadnog, teškog, nešto što ih je često zbunjivalo. Sjećaju se da su zadatke radili sami, ispisujući stranice i stranice iste vrste aritmetičkih vježbi, da su morali da pamte naizgled beskraje i nepovezane činjenice, postupke, definicije i formule i da su se osjećali prilično neprijatno kada su nailazili na neki težak zadatak.

Sada razmislite o svojim učenicima. Da li ste imali učenike koji su lako pamtili činjenice i postupke, ali su bili nervozni i nesrećni kada bi se suočili s problemima naizgled drugačijim od onih na koje su navikli? Da li neki od vaših učenika znaju da pronađu zajedničke imenitelje kako bi sabrali dva razlomka kao što su $\frac{5}{6}$ i $\frac{7}{8}$, ali ne mogu jednostavnim posmatranjem da odrede da će zbir ta dva razlomka biti nešto manji od dva?

Mit o tome da učenici uče tako što pamte ono što im se govori i dalje prožima nastavu matematike. Sve dok se učenje matematike posmatra kao ovladavanje niza osnovnih vještina, metakognicija će imati malu ulogu u nastavi matematike, a razumijevanje matematike i dalje će biti nedostižno velikom broju učenika. Sve više učenika i drugih stručnjaka, međutim, počinje da uviđa značaj metakognitivne aktivnosti, kao i da razvija načine njenog podsticaja. Trebalo bi da osnovno načelo nastave matematike bude pružanje pomoći djeci da razumiju sopstveni način razmišljanja i da ga jasno iskažu drugima.

U posljednje vrijeme očekivanja koje društvo ima od nastave matematike se mijenjaju, što je uzrokovalo i zalaganje stručnjaka i nastavnika matematike za nove principe u nastavi iz te oblasti. Sve brže promjene u našem društvu zahtjevaju da učenici nauče kako se uči, da bolje razumiju svijet oko sebe i da imaju samopouzdanje. Većina bi se složila s tim da potreba za stvarnim razumijevanjem i sposobnošću primjene matematike u svakodnevnom životu i na radnom mjestu nikada nije bila veća. Reformski napor u nastavi matematike usredsređeni su na razumijevanje. Takođe, postoji i snažno uvjerenje da razvijanje „dubokog“, konceptualnog razumijevanja i navike razmišljanja prožima sveukupno učenje matematike. To uvjerenje ne znači da treba zanemariti učenje matematičkih postupaka. Zapravo, da bismo mogli da se sjetimo pojedinih postupaka onda kada su nam potrebni i da bismo mogli da ih primijenimo prilagođavajući ih rješavanju novih problema, moramo ih naučiti s razumijevanjem.

Sljedeća pitanja podstiču učenike na to da se više oslone na sebe kada određuju da li je nešto matematički tačno, a manje na nastavnika kao jedini autoritet:

- Zašto tako misliš?
- Zašto je to istina?
- Da li to ima smisla?
- Možeš li to da predstaviš slikom ili uz pomoć nekog drugog materijala?
- Kako si zaključio da je tvoj odgovor tačan?

Sljedeća pitanja pomažu učenicima da nauče da misle matematički:

- Da li se to uvijek može primijeniti?
- Možeš li da smišliš neki suprotni primjer?
- Kako to možeš da dokažeš?

Ovakva pitanja podstiču učenike na to da prave pretpostavke i rješavaju probleme:

- Šta bi se dogodilo kada bi...?
- Uočavaš li zakonitosti?
- Možeš li da predviđiš sljedeći korak? Šta si uradio u prethodnom zadatku?
- Kakve sve sličnosti i razlike postoje između tvog načina rješavanja zadataka i načina na koji ga je riješila tvoja drugarica?

Refleksivno misliti znači razmatrati ideje, prilaziti problemima s različitih tačaka gledišta, udaljavati se da bi se sve još jednom razmotrilo i svjesno razmišljalo o onome što se radi, kao i zbog čega se to radi.

Stvaranje uslova za razvoj matematičkog načina mišljenja

Način rada u školi i različita iskustva koja učenici stiču uz pomoć nastavnika utiču na njihovo razumijevanje matematike, kao i njihovu sklonost ka matematici i samopouzdanje. Nastavnici imaju presudnu ulogu u stvaranju uslova za metakognitivan način učenja. Svakako da ne postoji samo jedan „pravi način” poučavanja. Međutim, da bi se metakognicija uspješno primjenjivala na časovima matematike, potrebno je da nastavnici stalno razmišljaju o onome što rade, da se neprestano usavršavaju, kao i da u nastavi primjenjuju djelotvorne metode.

Dobri nastavnici matematike jesu oni s bogatim znanjem, koje obuhvata nekoliko različitih vrsta matematičkog znanja. Oni znaju i razmjenjuju ključne matematičke pojmove i ideje, a matematiku kao disciplinu mogu da predstave na cjelovit i povezan način; oni detaljno poznaju ciljeve nastavnih programa i znaju koje su najvažnije ideje za razred kojem predaju. Potrebno je da nastavnici razumiju različite načine predstavljanja glavnih matematičkih ideja, dobre i loše strane svake od njih, kao i njihovu povezanost. Trebalo bi da mogu da prepoznaju pojmove koji su učenicima teški za razumijevanje, kao i da znaju kako se uobičajene greške u razumijevanju mogu savladati. Jednako je važno i da imaju znanje o procesima mišljenja i postupcima pogodnim za učenje i primjenu matematike i da mogu da ih povežu sa odgovarajućim nastavnim metodama.

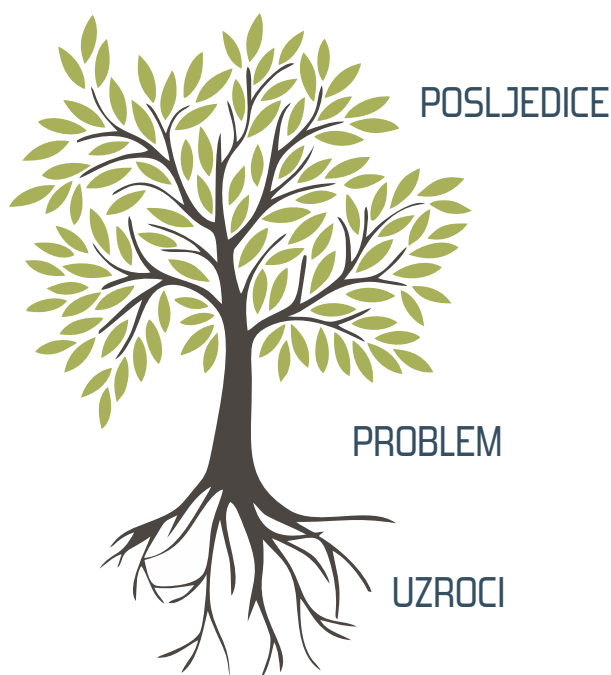
Nastavnici su odgovorni za stvaranje uslova za učenje u kojima je matematičko razmišljanje norma. Osim sredine u kojoj se uči, a koju čine klupe, tabla, pano i materijali za rad, i atmosfera u učionici daje fine poruke u vezi sa onim što se pri učenju matematike smatra važnim. Ključne komponente atmosfere u kojoj se odvija ozbiljno matematičko razmišljanje obuhvata sljedeće:

- Stvarno poštovanje različitih ideja i različitih metoda rada
- Uvažavanje rasuđivanja i smislenosti
- Prihvatanje mišljenja da se na greškama uči
- U takvim uslovima svi učenici mogu naučiti da misle matematički.¹⁰

Drvo problema

Na tabli ili velikom papiru nacrtajte drvo sa korijenom i granama. Pored stabla drveta napišite ključni problem koji istražujete (zagađivanje rijeka; predrasude, siromaštvo, nestajanje životinja...).

Zajedno sa djecom otpočnite aktivnost tako da ispod korijena upišete sve moguće uzroke tog problema kojih se možete sjetiti, a iznad grana, sve posljedice koje taj problem izaziva. Djeca mogu na većem papiru, u grupama, nacrtati slično drvo i nastaviti raditi na istom problemu, ili osmisliti svoj. Tokom diskusije, možda će se javiti potreba da neke uzroke i posljedice dodatno istražite, i saznate konkretnije podatke (koje životinje su ugrožene, koliko ih nestaje svake godine, koliko djece na svijetu je siromašno, koliko u BiH i sl.).

¹⁰ „Mislim, dakle učim!”, G.Foster, E. Savicki, H. Šejfer, V. Zelinski, str. 37-40

Refleksija na sadržaj iz poglavlja Evokacija i Razumijevanje značenja

„Ko želi naći će način; ko ne želi naći će izliku.“

P. Picaso

U ova dva poglavlja nastojali smo da objasnimo neke metode i tehnike koje možete da koristite na vašim časovima u fazama evokacija i razumijevanje značenja. Naravno moramo naglasiti da se ovdje radi samo o primjerima mnogobrojnih metoda i tehnika, kojih ima puno više. Šta ćete vi izabrati zavisi prvenstveno od toga kako vi želite da vam čas izgleda, koje ishode želite da postignete, koliko imate učenika, koje vrijeme vam stoji na raspolaganju i sl.

Nadamo se da smo vas bar malo potakli da osmislite nove i drugačije načine učenja i podučavanja. Vjerujemo da smo vas uspjeli upoznati sa novim pristupima koji vode učenike ka razvoju niza kompetencija, a prvenstveno kritičkog mišljenja. Primjerima primjene u nastavi, koje smo izabrali, nastojali smo pokazati da svaki predmet i svaki nastavni sadržaj daje mogućnost da se kod učenika potiče neki oblik kritičkog mišljanja i propitivanja.

Najveća odgovornost je na nama, i od nas zavisi hoćemo li biti uspješni ili manje uspješni. Naša odgovornost i želja za promjenom odlučujući su faktor u tome kakva će biti budućnost generacija koje poučavamo.

3.3. REFLEKSIJA

Pitanja koja želimo aktuelizirati ovim poglavljem su sljedeća:

Koja je važnosti refleksije u procesu učenja?

Koje sve metode i tehnike rada možemo primjeniti u fazi refleksije?

Kako možemo koristiti spoznaju koju dobijamo u fazi refleksije u daljem radu sa učenicima?

Šta nam može pomoći da unaprijedimo refleksiju u nastavi?

UMJESTO UVODA

„Nije mudar onaj koji puno zna, već onaj čija su znanja korisna.“

Eshil

Koliko puta ste bili u situaciji da nakon dobro realizirane evokacije i razumijevanje značenja započnete zadnju fazu časa i upitate učenike da kažu šta su naučili na času te da dobijete površan odgovor kao što je "Bilo mi je lijepo/zabavno"? Kako ste se osjećali? Da li ste to očekivali? Zašto?

Cilj ovog poglavlja nam je dati konkretne ideje i smjernice koje će pomoći da saznamo koliko smo uspješno uradili prethodne faze u učenju i poučavanju.

U ovom poglavlju razmatraćemo sljedeća pitanja:

- Šta je refleksija?
- Zašto nam je potrebna?
- Metode i tehnike koje se mogu primijeniti u fazi refleksije
- Refleksija nastavnika/nastavnice poslije časa

Uvod u refleksiju

Šta je refleksija?

Refleksija je faza u učenju i poučavanju, koja slijedi nakon faze razumijevanje značenja. Refleksija (engl. reflection - odraz) je završna faza u bradi neke teme ili sadržaja, i ima nekoliko bitnih ciljeva: povezati staro i novo znanje, i na taj način doći do trajnog učenja; vlastitim riječima izražavati nove informacije; usput proširivati rječnik učenika, te omogućiti živahnu razmjenu ideja među učenicima (Steele i dr., 2001a, 20).

Faza refleksije zahtijeva aktivno sudjelovanje uče(s)nika koje će rezultirati promjenom učenikovog ponašanja, njegovih stavova i znanja potaknuto nastavnikovim vođenjem. Refleksija je odraz cjelokupnih prethodnih aktivnosti na času. Ona je važan proces i za nastavnika i za učenika.

ZAŠTO NAM JE POTREBNA REFLEKSIJA?

Potrebna je učeniku	Potrebna je nastavniku
<ul style="list-style-type: none"> • da novo znanje poveže sa prethodnim znanjem • da razumije čemu novo znanje može poslužiti i kako ga iskoristiti • da stečena znanja i vještine može primijeniti u svakodnevnom životu • da svoje mišljenje i stavove može argumentovano podijeliti sa drugima • da svojim riječima može kazati kako je razumio naučeno i objasniti, prezentirati drugima • da osvijesti tok učenja i proces dolaženja do rješenja • da steknu sposobnost samostalnog učenja za cijeli život <p>Ova faza je istovremeno početak novog ciklusa učenja, odnosno uvod u novu evokaciju.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • da utvrdi jesu li ciljevi časa ostvareni • da li su učenici razumjeli šta smo im pričali • da li je ono što smo radili bilo prelaklo ili preteško • da utvrdi koje probleme su učenici imali • da utvrdi da li su ishodi bili jasni • da utvrdi šta su učenici naučili ili praktično uradili na času • da utvrdi da li je gradivo primjereno za nji • da utvrdi koliko su učenici spremni da odgovore izazovu • da utvrdi kako mogu biti siguran da su naučili? • da utvrdi da li su materijali i aktivnosti bili prilagođeni • da utvrdi da li su materijali i aktivnosti održali pažnju učenicima • da utvrdi da li je moglo drugačije • da bi mogao planirati dalji tok rada • da utvrdi da li su svi učenici radili na zadacima, i ako nisu, šta su radili • da utvrdi u kojem dijelu časa su učenici izgledali da uživaju najviše, a u kojem najmanje

Metode i tehnike koje se mogu primjeniti u fazi refleksije

Vrijeme neumoljivo prolazi. Još nekoliko minuta pa će i zvoniti. Ostala je refleksija. Nekoliko puta u toku časa je već kratko izvršena, ali nakon novog nastavnog sadržaja, ovo je pravi trenutak. Na koji način uraditi refleksiju? Strategija, metoda i tehnika ima mnogo, ali svaka od njih ima za cilj potaknuti i maksimalno uključiti učenika u proces razmišljanja. Svaku od predloženih strategija, metoda i tehnika učenja treba pažljivo odabirati i postupno uvoditi u radu sa učenicima.

Ovisno o vrsti i obimu nastavne jedinice ili teme, potrebno je:

- predvidjeti vrijeme potrebno za refleksiju
- izabrati odgovarajuće aktivnosti (strategije/metode/tehnike)
- postavljati pitanja otvorenog tipa
- dati učenicima dovoljno vremena za razmišljanje
- stvoriti atmosferu da svi učestvuju
- naučiti ih da budu reflektivni, u početku im treba pomoć, a kasnije mogu i sami.

Primjer mogućih rečenica za refleksiju koje mogu biti istaknute i na vidnom mjestu u učionici.

Mislim da sam danas postao ekspert na temu...	Mogla bih poboljšati svoj rad iz...	Osjećam da je najvažnije što sam naučio danas je ...	Naredni put, neću zaboraviti da...	Bio/bila sam iznenađen/a saznanjem da...
Danas sam ponosna na sebe jer...	Najveća prepreka koju sam savladala danas je...	Najteži dio današnje lekcije je...	Danas sam pitao/pitala...	Poslije današnjeg časa mogu objasniti...
Mislim da je najlakši i najjednostavniji dio lekcije...	Kada bih nekom ko je bio odsutan objasnio lekciju, rekao/rekla bih...	Danas se moje mišljenje promijenilo o ...	Volio bih odgovor na pitanje ...	Mislim da sam danas zaista dobar/dobra bila jer...
Da bih bolje razumio, pomoglo bi mi kada bih ponovio	Želio bih da saznam više o...			

Baš kao što nastavnik raste i razvija se, potrebno je i učenicima omogućiti razvoj i ohrabrivati ih. Evo i nekoliko tehnika učenja koje vam mogu pomoći u organizaciji refleksije.

Lopta za brzu refleksiju

Na većoj lopti je ispisano nekoliko rečenica za refleksiju.

Nastavnik baca učeniku loptu koji nakon hvatanja odgovara po slobodnom izboru na jednu od rečenica.

Nakon toga učenik baca nekom od učenika u odjeljenju.

Izmiješane sekvence – revidiranje (rad u parovima)

Učenicima je prije čitanja dat popis stavki, naziva ili događaja i od njih je zatraženo da predvide pravilan redoslijed kojim ih treba složiti (u skladu s uzročno-posljedičnim lancima ili hronološki). Nakon čitanja zadatog teksta, presložiti sekvence po ispravnom redoslijedu. Učenici bi u parovima trebali objasniti razredu zašto su na određeni način poredali zadane stavke.

Prije i poslije revidiranja izmiješanih sekvenci

Elementi reljefa		Elementi reljefa	
BREŽULJAK	najmanje uzvišenje	BREŽULJAK	najmanje uzvišenje
BRDO	je ravina na visini (brda, planine)	BRDO	uzvišenje od 200 do 500 nadmorske visine
PLANINA	je najviše uzvišenje	PLANINA	je najviše uzvišenje
VISORAVAN	uzvišenje od 200 do 500 nadmorske visine	VISORAVAN	je ravina na visini (brda, planine)
DOLINA	odnosi se na ravničarski, brežuljastog, brdskog ili planinskog prostora	DOLINA	odnosi se na ravničarski, brežuljastog, brdskog ili planinskog prostora
KOTLINA	prostrani ravni dio zemljišta	KOTLINA	uska ravnica između dva uzvišenja
RAVNICA	uska ravnica između dva uzvišenja	RAVNICA	prostrani ravni dio zemljišta

Dvostruko vođeni dnevnik - revidiranje

Nakon što su učenici završili s čitanjem, bilješke iz dvostruko vođenog dnevnika mogu pomoći u fazi refleksije kako nastavnik obrađuje dio po dio teksta, tako da će učenici razmjenjivati komentare koje su zapisali na svakoj stranici. I nastavnik bi trebao imati pripremljene komentare kako bi skrenuo pažnju na one dijelove teksta za koje želi da budu predmet diskusije.

Razmisli i razmjenjuj misli u paru

Ovo je brza aktivnost kooperativnog učenja kojom se od učenika traži da razmišljaju o tekstu i da im kolege pomažu u oblikovanju ideja. Može se ponoviti nekoliko puta tokom čitanja ili predavanja. Nastavnik pripremi pitanje unaprijed, najčešće otvorenog tipa, i zamoli nekoliko učenika da napišu kratak odgovor. Tad se učenici podijele u parove i razmjenjuju odgovore u nastojanju da dobiju odgovor koji obuhvata ideje oba partnera. I naposljetku, nastavnik prozove toliko parova, koliko mu vrijeme dopušta, da iznesu sažetak svoje diskusije u trajanju od trideset sekundi.

Tehnike za vođenje diskusija

Najbolje diskusije su one koje su potaknute od strane učenika, a nastavnik pri tome ima važnu ulogu voditelja. Dillon (1988) je odredio četiri "poteza" ili strategija kojima nastavnik podstiče diskusiju i pazi da centralnu ulogu u diskusiji imaju učenici.

Konstatacije. Konstatacije su način izražavanja vlastite reakcije, razumijevanja ili potrebe za razjašnjenjem rečenog. No manje su direktivne od pitanja i stoga često imaju za posljedicu slobodniju reakciju. Možete reći: "Dakle, kako ja to shvaćam, ti kažeš-----"; To me podsjeća na nešto što je ----- prije rekao"; "Samo malo. Kažeš da -----, ali je Dan upravo rekao da -----"; ili "Zbunjuje me -----."

Pitanja. Učenici će o vlastitim pitanjima raspravljati s više žara nego o nastavnikovim. Osmislite načine na koje ćete tražiti od učenika da počnu postavljati pitanja o tekstu. Evo nekoliko korisnih natuknica: "Šta bismo trebali pitati u vezi s ovim tekstom?" "Šta smo dosad propustili spomenuti u diskusiji?" "Šta je nejasno u onome što je prezentirano ovim tekstom?" "Sa čime se slažete ili ne slažete u tekstu?"

Signali. Budući da nastavnikovi komentari često mogu imati nesrazmjernu težinu, najbolje je održavati diskusiju pokretima tijela i signalima umjesto komentarima. Upitan izraz lica znak je da se traži pojašnjenje. Dvije ispružene ruke koje kao da odvaguju dvije stvari mogu biti znak učeniku da odabere između dvije tvrdnje. Blagonaklono zabrinut izraz lica može ohrabriti učenika koji se muči izraziti neku ideju.

Ćutanje. Kad se postavi neko pitanje, dajte vremena da se na njega odgovori. Vrijeme čekanja od 3, 4 ili 5 sekundi služi kao snažan motivator da netko prekine ćutanje. Ako je ne prekine nastavnik, učinit će to netko drugi.

Desetominutni sastavi i drugi oblici slobodnog pisanja (individualno)

Poslije čitanja ili razredne diskusije, učenicima se može pomoći da priberu misli tako da se od njih zatraži da napišu desetominutni sastav služeći se tehnikom slobodnog pisanja. Nastavnik zamoli učenike da pišu deset minuta bez prestanka o nekoj zadanoj temi.

Neki nastavnici, stručnjaci za pisanje, tvrde da sam čin pisanja može osloboditi izvore kreativnosti koji se razlikuju od vrsta promišljanja u koja se upuštamo kad planiramo što ćemo napisati (Elbow, 1982). Stoga u tehnici slobodnog pisanja učenici pišu bez prestanka. Ako se ne mogu sjetiti šta bi napisali, neka napišu: Ne znam šta bih napisao. Cilj je kontinuirano pisati bez ponovnog čitanja, pregledavanja ili kritiziranja.

Petominutni sastav (individualno)

Petominutni sastav na završetku časa učenicima služi kao pomoć da zaokruže svoja razmišljanja o zadanoj temi a nastavnicima da dobiju bolji uvid u to kako je razred usvojio temu. Petominutnim se sastavom od učenika traže dvije stvari: napišite nešto što ste naučili o temi i jedno pitanje koje biste o toj temi još željeli postaviti. Nastavnik prikupi sastave odmah po isteku tih pet minuta, a mogu mu poslužiti za planiranje idućeg časa.

Grafičko predstavljanje

Grafičko predstavljanje je način da se procesi mišljenja kojima su se učenici služili u postupku propitivanja učine vidljivim. To su grozdovi, tabele pojmova, T-tabele i Venovi dijagrami. Ovdje ćemo objasniti tehnike tabele pojmova i T tabela, jer su ostale objašnjene ranije.

Tabela pojmova je pogodna aktivnost za razrednu diskusiju. Informacije su ograničenije, ali je ipak ova tabela pogodna za poređenje tri ili više stavki ili problema. Tabela se načini tako da se vodoravno upišu stavke koje se porede, a uspravno neko obilježje prema kojem se vrši poređenje.

AGREGATNA STANJA

	MASA	ZAPREMINA	GUSTINA
ČVRSTO			
TEČNO			
GASOVITO			

T-tabela je višenamjensko vizualno pomagalo za bilježenje binarnih odgovora (da/ne, za/protiv) ili poređenje/kontrastiranje u toku diskusije. Učenici u parovima mogu pisati pet minuta s lijeve strane tabele (za, u korist), a zatim u desnu stranu tabele sve argumente kojih se mogu sjetiti (protiv date ideje). Po završetku omogućiti upoređivanje tabela sa drugim parom, a onda nastavnik započinje postupak razredne T-tabele o toj temi.

TELEVIZIJA MIJENJA KVALITET ŽIVOTA

DA	NE

Problemska situacija

U refleksiji časa zavisi od prirode samog problemskog zadatka, uzrasta učenika, njegove osposobljenosti za kritičko i stvaralačko mišljenje, učenikovim dosadašnjim iskustvima u problemskom učenju i slično. Aktivnosti učenika mogu biti raznovrsne. Problemske zadatke učenik može rješavati potpuno samostalno, paru, grupi ili pod vođstvom nastavnika/nastavnice koji usmjerava. Osnovni smisao ovog oblika rješavanja problemskog zadatka jest da se uoče uzročno-posljedične veze koristeći svoju kreativnost, domišljatost i ranije stečena znanja.

Primjeri

- Učenike podijeliti u trojke. Svaka grupa neka osmisli jedan zadatak riječima u kojem će se množiti brojevi 2, 5 i 10. Predstavnik grupe čita zadatak koji drugi učenici rješavaju na tabli.
- Na terenu su obilježene kredom strane svijeta. Učenici stoje u centralnom dijelu terena. Nastavnik/ca izgovara naziv strane svijeta, a učenici se u grupi trčećim korakom kreću prema zadatoj strani svijeta.
- Potreban materijal: vrećica, papirići sa brojevima (koliko ima učenika u odjeljenju)
- Na podu učionice su dvije linije. Jedna linija označava parne brojeve, a druga neparne. Učenici iz vrećice izvlače ceduljice koje su ranije pripremljene. Na dogovoreni znak nastavnika/ce, bez razgovora, učenici krenu ka odgovarajućim linijama te se razvrstavaju. U nastavku aktivnosti novonastale kolone se mogu redati u rastućem ili opadajućem nizu.
- „Tačno-netačno“ – zadati zadatke sabiranja i oduzimanja do 100 i pri tome govoriti rezultate. Ako je rezultat tačan, učenici pljesnu dlanovima, ako je netačan, učenici pljesnu dlanovima o koljena.

Primjer provedbe refleksije na času jezika

Razred: VII

Nastavni predmet: Bosanski jezik i književnost

Nastavna jedinica: „Mirjamina kosa“ Isak Samokovlija, prvi čas (tekst se nalazi u dijelu „Prilozi“)

- Od svakog učenika zatražiti da u jednoj rečenici sažme glavnu poruku naučenog
- Učenici se dijele u parove i svaki član para ima 45 sekundi da drugog člana para uvjeri kako je njegova glavna poruka ona najvažnija.
- Par se uparuje sa drugim parom i radi pod istim uvjetima
- Novonastala grupa se suočava sa drugih četvero i tako sve dok polovica grupe ne izabere glasnogovornika koji će braniti njihovu glavnu poruku pred drugom polovicom grupe
- Ukoliko za svaki dio ovog procesa date oko 2 minute vremena za sveukupnu debatu, tada grupa od 25 učenika ovo može završiti za 8 minuta
- Dajte svim učenicima 2 minute da napišu sažetke od jedne rečenice za glavne aspekte naučenog.
- Potom neka svako od njih pričvrsti svoje papire na zid, ploču ili sl.
- Potom se papiri premještaju tako da se grupišu slični zaključci i pritom se učenicima omogućava rasprava o razlozima za takvo grupiranje
- Veličina svake skupine glavnih aspekata naučenog pomoći će da se iskristaliziraju zaključci određene grupe, a nastavniku omogućiti da sumira čas.

Kako biste vi uradili refleksiju na ovom času? Razmislite koje postupke vi primjenjujete u svom radu?

Primjer sa časa razredne zajednice

Razred: II

Nastavno područje: Demokratija i dječija prava

Nastavna jedinica: Odgovornost

Cilj: Obogatiti doživljaj odgovornosti

- Ohrabriti djecu da izraze ono čime se ponose;
- Omogućiti im da se osjete brižnim tokom aktivnosti „Pas vodič“;
- Pružiti im mogućnost da osjete zadovoljstvo kada nekome u nečemu pomažu.

Prikaz slučaja /Igrokaz

Odgovornost je kada vodimo brigu o sebi i drugima. Razgovaram sa djecom o tome na koji način pas vodič („oči koje vide“) pomaže slijepoj osobi. Ovaj pas je veoma odgovoran i ponaša se brižno prema slijepoj osobi. On je vodi po bezbjednim stazama, i zna gdje treba da se zaustavi na ulici ili stepenicama. On ne juri za zečevima ili drugim psima dok pomaže slijepoj osobi. Ovaj pas trči i igra se samo kada za to dođe vrijeme. Da bi smo znali kada treba da se ponašamo odgovorno i koliko je to važno, igrajmo se pasa vodiča.

Neka svako dijete nađe sebi par. Jedno dijete se pretvara da je pas vodič, a drugo da je slijepa osoba (starija djeca mogu koristiti povez za oči, mlađa djeca mogu da zažmure, ukoliko se osjećaju nesigurno mogu da otvore oči). Dijete koje glumi da je slijepo neka stavi ruku na rame djetetu koje treba da ga vodi. Naglasiti važnost odgovornog ponašanja prema drugima. Neka djeca zamijene uloge. Razgovarati o tome kako je biti u jednoj, a kako u drugoj ulozi? Šta vam je bilo važno od osobe koja vas je vodila? Zašto je to važno?

Grupni rad

Učenici su prije časa podijeljeni u četiri grupe. Svaka od grupa će dobiti „problem“, koji bi trebalo da riješi. Učenici će biti upućeni jedni na druge pri rješavanju problema. Svi članovi grupe nose istu odgovornost u svojoj grupi da zadatak uspješno urade.

Danas razgovaramo o odgovornosti. Vidjeli smo da ima više vrsta odgovornosti i da se trebamo potruditi i ozbiljno shvatiti svoje odgovornosti. Igrali smo se psa vodiča i slijepe osobe. Bilo nam je zanimljivo. Ali to nije samo igra. Dva dana već imamo posjetu učenice trećeg razreda iz udruženja slijepih i slabovidnih „Budućnost“ Derвента. Djevojčica je naših godina i radila je sa nama sve zadatke, mi smo bili odgovorni prema njoj da joj pomognemo oko zadataka, da se osjeća sigurno, sretno i bezbjedno u našem razredu. Sada ćete mi reći, napisati i nacrtati na koji način smo mi bili odgovorni da se ona lijepo osjeća kod nas i da nam opet dođe u goste.

Prva grupa:

Napravi listu onoga što briga o osobi koja ne vidi podrazumijeva.

Šta mi sve možemo uraditi od toga?

Druga grupa:

Nabroj, navedi situacije u kojima se osoba koja ne vidi može osjećati nesigurno.

Šta mi sve možemo uraditi da se ona osjeća bezbjedno sa nama?

Treća grupa:

Na koji način objasniti roditeljima kod kuće kako se pravilno i odgovorno treba ponašati prema osobi koja ne vidi?

Pokušajmo zajedno ilustrovati priručnik za rad sa slijepim i slabovidnim osobama.

4. PRAĆENJE I OCJENJIVANJE UČENIKA

Pitanja koja želimo aktuelizirati ovim poglavljem su sljedeća:

Kako da budem objektivniji prilikom ocjenjivanja usmenih odgovora učenika?

Koje kriterije za praćenje i ocjenjivanje koristim?

Kako ih određujem i da li sa njima upoznajem učenike?

Da li da ocjenjujem samo znanje učenika ili još nešto?

Koje metode i tehnike mogu koristiti prilikom ocjenjivanja učenika?

UMJESTO UVODA

Kako ocijeniti učenika? Da li je jedan nastavni čas usmene ili pismene provjere dovoljan da se izvrši evaluacija učeničkih znanja i donese konačan sud? Kao i većina nastavnika, i sam se susrećem sa ovim problemima, i često sam u nedoumici kako ocijeniti učenike, i da li je ta ocjena i stvarna slika učeničkih postignuća.

Jednog dana htio sam da uvedem promjene u način ocjenjivanja učenika. Na času provjeravanja, pored mog uobičajenog načina ispitivanja, u sam proces sam uveo i učenike. Oni su bili ti koji su ujedno bili i ispitivači i ocjenjivači. Svi su pomno pratili odgovore svojih drugara i vršili evaluaciju. Na svojim listićima koje sam im podijelio pored tačnih odgovora stavljali su znak + , a netačnog - , a pored nepotpunog odgovora znak? . Na osnovu broja tačnih, netačnih i nepotpunih odgovora samostalno su ocijenili drugare.

Šta se desilo? Učenici (nastavnici) su bili, nećete vjerovati, i više nego realni u vrednovanju i procjeni znanja svojih drugara. Moram priznati, da su moji đaci u toku samog ocjenjivanja bili i kritičari, da su javno iznosili pozitivne i negativne stavove.

Šta bi mijenjali? Svi su se složili da je ovo dobar način ocjenjivanja. Ali, da li je i jedini?

OCJENJIVANJE UČENIKA

Ako ste u nedoumici da li da pročitate ili ne ovaj dio poglavlja, predlažemo vam da odgovorite na sljedeći mini upitnik koji će vam pomoći da donesete tu odluku. Potrebno je samo da pročitate navedene tvrdnje i zaokružite DA (ako se slažete sa njima) ili NE (ako se ne slažete sa njima).

Mini upitnik

1. Smatrate da je ocjenjivanje najdelikatniji zadatak u procesu vaspitanja i obrazovanja	DA NE
2. Nezadovoljni ste ocjenama učenika	DA NE
3. Ocjenjivanje je za vas velika odgovornost	DA NE
4. Ocjenjivanje zavisi od nastavnikove subjektivne procjene	DA NE
5. Prije svakog ocjenjivanja upoznajete učenike sa kriterijumima ocjenjivanja	DA NE
6. Učenicima ne obrazlažete ocjenu baš uvijek	DA NE
7. Teško vam je da procijenite i ocijenite znanje učenika	DA NE
8. Planirate ocjenjivanje učenika (šta, kada i kako ocijeniti)	DA NE
9. Pratite napredovanje i vodite portfolio za svakog učenika	DA NE

Ako imate makar i jedan odgovor DA, predlažemo vam da pročitate nastavak poglavlja jer će vam pomoći da prilikom ocjenjivanja učenika:

- povećate objektivnost ocjenjivanja;
- shvatite da ocjenjivanje i kriterijume ocjenjivanja treba planirati;
- olakšate sebi procjenu i ocjenjivanje učenika;
- uključite učenike u ocjenjivanje i samoocjenjivanje;
- upoznate neke metode i tehnike koje će olakšati ocjenjivanje;
- sami osmislite i pronađete načine za ocjenjivanje učenika;
- počnete da kontinuirano pratite napredovanje učenika i kreirate portfolio za svakog učenika.

Cilj ovog poglavlja je da nastavnike podstakne da malo više razmišljaju o tome kako i na koji način ocjenjuju učenike, te da im ponudi konkretne ideje koje će im pomoći kod ocjenjivanja učenika.

Nastavnici će nakon poglavlja:

- identifikovati različite vrste ocjenjivanja, uočiti važne korake u procesu praćenja i ocjenjivanja, i razmisliti o čemu trebaju voditi računa prilikom ocjenjivanja

- planirati ocjenjivanje, uključiti učenike u ocjenjivanje i samoocjenjivanje, napraviti kriterijume za ocjenjivanje učenika, osmisлити i voditi portfolio učenika
- uvidjeti povezanost planiranja sa procesom praćenja i ocjenjivanja

UVOD U OCJENJIVANJE

Tradicionalna nastavna praksa se bazirala na uvjerenju da obrazovanje podrazumijeva usvajanje određenog korpusa znanja i vještina. Zadatak nastavnika je bio da prenese ta znanja učenicima koji su bili pasivni primaoci. Od učenika se očekivalo da nauče određeno gradivo i oni su, prema tim kriterijima, ili prelazili u sljedeći razred, ili ponavljali godinu.

Ocjenjivanje učenika je sastavio dio vaspitno-obrazovnog procesa kojim se obezbjeđuje stalno praćenje ostvarivanja postavljenih ciljeva i zadataka, odnosno ishoda i sveukupnih učeničkih znanja i postignuća. Kako je nastavnik u ulozi ocjenjivača, on ocjenjuje rad, napredak i uloženi trud. Međutim, u tom procesu često smo u nedoumici, i stalno se propitujemo o tome da li smo u pravu kad vršimo evaluaciju učenika.

U obrazovnom procesu i dalje nije rijedak slučaj da ocjenjujemo znanje učenika, odnosno količinu zapamćenih činjenica, zanemarujući pri tome razvoj niza kompetencija, ali i njegove druge vještine i sposobnosti. Često ne uzimamo u obzir ni to da li smo i kako pomogli učeniku i usmjerili ga u toku učenja. Takođe, sud o ocjeni donose najčešće samo nastavnici, ne obrazlažući je i ne uključujući u taj proces samog učenika i ostale učenike.

Promjene koje treba unijeti u proces ocjenjivanja odnose se na izbor različitih metoda i strategija kojima će se učenici podstaći da napreduje u učenju. To podrazumijeva i individualni pristup praćenju i ocjenjivanju svakog učenika, te davanje ocjene uz uvažavanje mišljenja učenika koji se ocjenjuje i ostalih učenika. Ovakvo ocjenjivanje zahtjeva praćenje učenika u dužem vremenskom periodu i u toku učenja, a ne samo nakon učenja, i obuhvata ne samo znanja, već i vještine i sposobnosti učenika. Takav način ocjenjivanja direktno je povezan sa načinom na koji učenici stiču znanja, vještine i sposobnosti, odnosno procesom, a ne samo na konačnim ishodom učenja.

VRSTE OCJENJIVANJA

Razlikujemo tri vrste praćenja i ocjenjivanja:

Dijagnostičko procjenjivanje (Diagnostic assessments). Dijagnostička procjena (takođe poznata kao pred-procena) pruža nastavniku informacije o znanju i vještinama učenika dosegnutim prije početka aktivnosti učenja (lekcije, tematske cjeline, oblasti). Ono takođe pruža osnovu za razumijevanje uspjehnosti prethodnih faza poučavanja, i omogućava nastavniku da planira i realizuje diferencirano poučavanje.

Formativno praćenje i procjenjivanje (Formative assessment). Formativno praćenje i procjenjivanje sastavni je dio poučavanja, i osnovna mu je namjena da nastavniku pruži informacije o tome u kojoj mjeri i koliko dobro su ispunjeni ciljevi učenja u određenom području, koje su potrebe djece, i šta su ciljevi za naredni period. Formativno procjenjivanje ne uključuje samo testove i domaće zadatke, nego niz drugih metoda i postupaka koje se odvijaju u interakciji sa učenicima, kroz razgovor, kratke zadatke, i druge tehnike kojima nastavnik procjenjuje napredovanje pojedinaca, ali i cijelog razreda. Formativna procjena omogućava davanje efikasne povratne informacije učeniku/cima, i roditeljima, pomažući im da prevaziđu prepreke i postignu željene ciljeve.

Sumativno ocjenjivanje (Summative assesment). Sumativno ocjenjivanje se primjenjuje nakon završene oblasti ili područja poučavanja, i zasniva se na postavljenim kriterijima za određene ishode učenja. Ono najčešće podrazumijeva primjenu standardizovanih testova, izradu eseja i drugih pisanih radova, ali i samostalne projekte kojima se pokazuje stepen razumijevanja i sposobnosti primjene naučenog. Njegova osnova svrha je dobijanje informacije o tome do koje mjere su učenici usvojili znanja i razvili potrebne vještine, kako bi planiranje rada u narednom periodu pratilo ovaj razvoj.

FORMATIVNO PRAĆENJE I OCJENJIVANJE

Formativno - ocjenjivanje za učenje, kojim se kontinuirano prati napredak učenika tokom procesa učenja i učeniku se daje povratna informacija kako da olakša učenje, a nastavniku služi da poboljša nastavu. Ciljevi su:

- davanje povratne informaciju o načinu poboljšanja učenja, koja motiviše učenika za dalje učenje
- pomaganje učenicima da razumiju kriterije za procjenjivanje i vrše samoprocjenu kako bi postavili sopstvene ciljeve
- identifikovanje jakih strana i prepreka sa kojima se učenik suočava
- obuhvatanje svih aspekata razvoja djeteta: znanja, vještina i sposobnosti
- unapređivanje efikasnosti i kvaliteta nastavnog procesa
- ovo ocjenjivanje je: opisno, sveobuhvatno, kontinuirano.

Formativno ocjenjivanje podrazumijeva kontinuirano praćenje i procjenjivanje rada učenika, čija je svrha da usmjerava učenika u učenju, sticanju znanja i vještina, podiže njegovu motivaciju i samopouzdanje za dalji rad. Nastavnici sakupljaju podatke o radu i napredovanju svakog učenika, i na osnovu njih planiraju dalji tok nastave i učenja. Ocjenjivanje se realizuje u interakciji sa učenicima, odnosno samim učenikom koji se ocjenjuje. Pretpostavka za to je da učenici dobro poznaju i razumiju kriterijume i ciljeve ocjenjivanja. Formativno ocjenjivanje je uglavnom opisno, a učenik stalno dobija povratnu informaciju o tome kako napreduje i šta bi, ali i na koji način, trebao da unaprijedi. Ocjena je stimulativna za učenika i u cilju je razvoja njegovih individualnih mogućnosti. Podaci koje nastavnik, ali i sam učenik, prikuplja tokom rada se se prezentuju i roditeljima, a uz informacije o napretku učenika, roditeljima se daju i uputstva o tome kako podržati dijete i nastavnika u ostvarivanju ishoda učenja.¹¹

Murchan i sur. (2013) navode sljedeće karakteristike „ocjenjivanja za učenje“¹²:

- upoznavanje učenika sa ciljevima i ishodima učenja
- pružanje pomoći učenicima da upoznaju standarde kojima se stremi,
- obezbjeđenje povratne informacije koja pomaže učenicima da unaprijede svoj rad i rezultate,
- uvjerenje da svaki učenik može da se poboljša u odnosu na prethodna dostignuća,
- uzajamno razmatranje i prikazivanje dostignuća i napretka učenika od strane nastavnika i učenika,
- osposobljavanje učenika za korištenje tehnika samoocjenjivanja radi otkrivanja aspekata u kojima treba da se poboljšaju,
- uvjerenje da su motivacija i samopouzdanje glavni faktori koji pomažu da učenje i napredak budu efektivni, i da se oni mogu poboljšati korištenjem različitih tehnika i strategija ocjenjivanja.

Strategije formativnog praćenja i ocjenjivanja

U narednom dijelu prikazaćemo vam korake u procesu formativnog praćenja i ocjenjivanja, koji vam mogu pomoći da ovu praksu primijenite u svojoj učionici (adaptirano prema Murchan i sur., 2013)¹³

PRVI KORAK: Upoznavanje učenika sa ciljevima i ishodima učenja

Ishodi učenja predstavljaju znanja i vještine koje učenici trebaju da steknu na kraju određenog ciklusa poučavanja. Na početku svake oblasti/teme/ciklusa podučavanja, ali i svakog časa, učenike je važno upoznati sa očekivanim ishodima učenja. Razumijevanje ishoda, odnosno očekivanja koja se postavljaju pred učenika, pomaže im da bolje usmjeravaju svoje učenje, prate napredovanje, ali im daje i osjećaj sigurnosti kontrole nad tim procesom.

¹¹ Murchan, Dr D., Shiel Dr G., Vula, Dr E., Bajgora, A. G., Balidemaj, V. Formativno ocjenjivanje. str. 17 – 24.

¹² Isto, str. 27.

¹³ Isto, str. 28.

Nije dovoljno samo predočiti željene ishode – važno je da učenici razumiju kako to izgleda kada su ishodi dosegnuti, odnosno koja su konkretna očekivanja vezana za kriterije uspješnosti, zašto je to važno i potrebno, koji je smisao sticanja određenih znanja i vještina, i koja je njihova upotrebna funkcija.

DRUGI KORAK: Definisanje kriterijuma uspjeha

Određivanje kriterijuma uspješnosti, sastavni je dio procesa planiranja, odnosno način da se procjeni do koje mjere su učenici dosegli planirane ishode učenja. Kriterijumi uspjeha pomažu učenicima da razumiju šta se tačno od njih očekuje, odnosno da procijene da li su i u kojoj mjeri bili uspješni u savladavanju postavljenih zadataka, da li su i u kojoj mjeri dosegli ishode učenja. Mada su ishodi učenja isti za sve učenike, proces formativnog praćenja omogućava diferencijaciju i pružanje podrške za učenike sa različitim obrazovnim potrebama.

Primjer 1.

Ishod učenja: Koristi pridjeve kako bi opisao imenicu

Aktivnost:

- Pročitajte tekst i podvucite imenice;
- Prepišite tekst tako da uz svaku imenicu dodate po jedan odgovarajući pridjev;
- Uporedi tekstove i uočite različite pridjeve koje ste koristili;
- Unaprijedite svoj rad mijenjajući često upotrebljavane pridjeve sa nekima koji bolje opisuju imenicu (npr. Umjesto plavim nebom, možeš napisati beskrajnim nebom, prozračnim nebom i sl.)
- Ilustrirajte jedan stih iz teksta koji ste prepisali. Vodite računa da ilustracija dobro predstavlja ono što se govori u pjesmi, odnosno pridjeve koje ste koristili.

Kriterijumi uspjeha (Kako da znamo da li smo bili uspješni?)	Uradio zadatak u potpunosti	Djelimično uradio zadatak	Treba pomoć
1. Pravilno identifikuje i podvlači imenice;			
2. Pravilno formuliše pridjeve;			
3. Koristi manje uobičajene pridjeve, ne ponavlja iste pridjeve			
4. Ilustracija dobro oslikava tekst na koji se odnosi			

Primjer teksta za proširivanje pridjevima: Ljubivoje Ršumović „Sloboda“

Ptica šeta nebom,
riba šeta vodom.
Buba šeta travom,
a čovek slobodom.
Sloboda je nebo.
Sloboda je voda.
Sloboda je trava.
Čovek je sloboda.

Primjer 2.

Ishod učenja: Izražajno čita naglas

Kriterijumi uspjeha (Kako da znamo da li smo bili uspješni?):

- Pravilno izgovara riječi dok čita (ne pravi greške u izgovaranju),
- Čita umjerenim tempom (ni prebrzo, ni presporo),
- Mijenja dinamiku i jačinu glasa u skladu sa znacima interpunkcije,
- Pravi pauze na odgovarajućim mjestima

JA I OCJENJIVANJE - vježba

Došli smo i do trenutka kada trebamo razmišljati i vježbati pisanje strategija za formativno ocjenjivanje. I ovog puta krećemo sa zadatkom za vas. Pred vama se nalazi jedan zadatak iz nastave maternjeg jezika, a vi trebate napisati cilj učenja i kriterijume za rješavanje tog zadatka.

Nastavna jedinica:

Ishod učenja:

Aktivnost:

Kriterijumi uspjeha (Kako da znamo da li smo bili uspješni?):

Vi ste na potezu!

Kako je bilo? Jeste li ikada ranije učenicima predstavljali ishode i kriterijume ocjenjivanja? Jeste li ikada do sada ovako analitično i detaljno analizirali korake kojima bi učenicima omogućili da znaju da li su ostvarili ciljeve učenja? Ako niste onda je ovo mogao biti zanimljiv zadatak za vas jer razmišljate o ocjenjivanju vodeći se kriterijima za procjenu (pitanjima) koje je neko već definisao. To ovom zadatku daje dozu ozbiljnosti jer pitanja/kriteriji za procjenu vode ka objektivnijem vrednovanju i ocjenjivanju.

TREĆI KORAK: Davanje povratne informacije

Veoma je važno da učenik dobije povratnu informaciju vezanu za svoj rad, u pravo vrijeme, odnosno onda kada mu je neophodna, jer će tako znati da li je dobro otpočeo proces učenja.

Povratna informacija treba da motiviše učenika za dalji rad i da sadrži pohvalu sa naglaskom na to šta je učenik dobro uradio ili počeo da radi u odnosu na postavljene kriterijume, ali i da uputi učenika šta treba da popravi ili promijeni da bi njegov rad bio bolji. Učenik treba da razumije povratnu informaciju, pa ona treba biti opisna i pratiti postavljene kriterijume. Davanje povratne informacije je dobra prilika da provjerimo da li su učenici razumjeli šta se od njih očekuje. Kako bismo to postigli, možemo i učenike pitati da uz našu podršku, sami procjene svoj rad. Nastavnik može povratnu informaciju dati usmeno, pismeno, ali i različitim znacima ili simbolima, kada je daje trenutno ili cijelom razredu.¹⁴

ČETVRTI KORAK: Uzajamno (vršnjačko) ocjenjivanje

Procjenjivanje sopstvenog rada i rad svojih vršnjaka u razredu pomaže djeci da bolje razumiju ishode učenja i kriterijume uspjeha. Pored toga, osjećaj odgovornosti za postignuća i ocjenu rada druga/drugarice, potiče djecu da nauče pažljivo slušati, ne prekidati druge dok govore, uče se pravdi i objektivnosti.

Prije nego uključimo djecu u proces uzajamnog procjenjivanja, moramo ih upoznati sa ishodima i kriterijumima, zajednički analizirati pojedine primjere bolje i lošije urađenih radova, a ponekad djeci dati priliku da sami učestvuju u izradi kriterijuma, odnosno definisanju karakteristika uspješnog rada.

Razumijevanje ishoda i kriterijuma aktivno uključuje djecu u proces uzajamnog učenja, pomaganja jedni drugima da napreduju i sl.

PETI KORAK: Samoprocjena

Uključivanje učenika u samoprocjenu i samovrednovanje svog rada osposobljava ga za da samostalno prati i procjenjuje svoje napredovanje, analizira svoje propuste, i shvata kako bi mogao da unaprijedi svoje učenje, te poredi svoje znanje u odnosu sa ranijim znanjem, a ne u odnosu na druge učenike.

Samoprocjena je jedan od najvažnijih segmenata formativnog praćenja jer pomaže učenicima da postanu samostalniji u procesu učenja, razviju odgovornost za svoj rad i nauče kako da postave sopstvene ciljeve za napredovanje.

¹⁴ Isto, str. 39 – 40.

Kako od učenika stvaramo samoocjenjivače?

Da bi učenici mogli ocjenjivati sebe, moraju razviti odgovarajuće vještine. Proces ocjenjivanja pomoću portfolija uključuje učenike u pravljenje sopstvenih zbirki najboljih radova za portfolio, na osnovu kriterija koje poznaju i razumiju. Tradicionalno, kriterijumi za ocjenjivanje i vrednovanje, predstavljali su „tajne“, koje je čuvao nastavnik. Međutim, ocjenjivanje pomoću portfolija zahtijeva da se učenici upute u te „tajne“, tako da mogu razviti sopstvene kriterijume, i donositi sudove o svojim postignućima. Prema Blumovoj taksonomiji, najviši nivo mišljenja uključuje stvaranje, održavanje i primjenu skupova eksternih i internih kriterijuma. To su vještine koje se mogu naučiti. Već od prvog razreda djeca mogu početi da uče kako da prepoznaju i razumiju šta jedan rad čini dobrim. Učenici mogu učiti kako da adekvatno reaguju na svoj rad i mogu sticati uvide u sopstveno učenje, a ti uvidi će biti sve tačniji kako učenici odmiču u procesu učenja.

ŠESTI KORAK: Razvoj dječijeg portfolija

Šta je portfolio?¹⁵

Portfolio je pažljivo kreirana zbirka radova koja pruža sliku onoga šta učenik zna ili može da uradi. Portfolio učenika čine izabrani primjerci njihovih radova, koji se sakupljaju tokom jednog vremenskog perioda i koriste za predstavljanje učenikovih uložениh napora i uspjeha. Portfolio sadrže vjerodostojna svjedočanstva potrebna nastavniku, učeniku i roditeljima za lako mjerenje rasta i napretka. Takođe, on obezbjeđuje opipljive dokaze koji stoje iza ocjena. Kada učenici prave izbor radova za svoj portfolio, to ih vodi samoposmatranju i postavljanju sopstvenih ciljeva.

Pravljenje portfolija u programu uravnoteženog učenja

Skoro svako može da prikupi „zbirku“ sopstvenih radova. Iako to neki mogu nazivati portfolijom, to nije ono što se podrazumijeva pod ovim terminom. U programu uravnoteženog učenja portfolio je posebna zbirka radova, koje je učenik sam izabrao kao svoje najbolje radove. Učenici aktivno učestvuju u cijelom procesu, prave svoje portfolio-fascikle, određuju kriterijume učenja, i biraju radove koji pokazuju koliko su uspjeli da zadovolje te kriterijume. Pored toga, razmatranje sopstvenih radova i kriterijuma omogućava učenicima da postave nove ciljeve učenja. Ovo je pravi način na koji koristimo termin portfolio i pravimo portfolio kao jedno od sredstava za ocjenjivanje.

Ocjenjivanje pomoću portfolija

Ocjenjivanje pomoću portfolija je proces kroz koji učenici prolaze od početka do kraja školske godine, iz razreda u razred, proces u kojem uče da se samoocjenjuju i da postavljaju ciljeve sopstvenog učenja. Učenici aktivno učestvuju u ocjenjivanju pomoću portfolija, biranjem uzoraka sopstvenih najboljih radova koji će naći mjesto u njihovom portfoliju. Ocjenjivanje pomoću portfolija omogućava im kritičko sagledavanje njihovog rada i donošenje vrednosnih sudova. Ovo je važno zato što veliki broj stvari u životu zavisi od standarda za mjerenje kvaliteta.

Koraci u pravljenju portfolija

Osnovni cilj nastavnika tokom prvih nekoliko nedjelja nove školske godine je da sakupi prve radove učenika iz svih predmeta koji će biti uključeni u portfolije. Nastavnik treba da ima na umu da je početak godine jedini period za vrijeme procesa ocjenjivanja pomoću portfolija, kada sami učenici ne moraju biti uključeni u prikupljanje sopstvenih radova. Uzorci koje je odabrao nastavnik nazivaju se osnovni uzorci i služe za dijagnostičko procjenjivanje.

Ovo je važan korak u procesu, jer će svaki učenik koristiti svoje osnovne uzorke za mjerenje svog napredovanja u kasnijem periodu. U ovom trenutku učenicima nije potrebno davati detaljno objašnjenje ukupnog procesa ocjenjivanja pomoću portfolija. Proces će biti mnogo efikasnije objašnjen kasnije, kada učenici postanu aktivno uključeni u pravljenje sopstvenih portfolija i kada se približi trenutak za izvođenje zaključnih ocjena.

¹⁵ Adaptirano prema: Izli, S. D., Micel, K. (2004). Ocjenjivanje na osnovu portfolija. Kreativni centar. Beograd

OSNOVNI UZORCI

Primjeri iz učionice prvog razreda JU OŠ „Holandija“ Slatina, Banja Luka

Šta nastavnik sakuplja kao osnovne uzorke

Nastavnik mora unaprijed da utvrdi koji će zadaci biti korišćeni kao osnovni uzorci za svaki predmet.

U oblasti prirodnih nauka osnovni uzorak može biti prvi učenikov kontrolni zadatak ili školski rad iz sveske, a kao osnova za oblast jezičke pismenosti može poslužiti diktat od nekoliko rečenica gdje se provjeravaju razni aspekti poznavanja pravopisa. Da bi uzorci bili vjerodostojni, nastavnici ne bi trebalo da ih ispravljaju ni na koji način. Učenici, međutim, mogu da ih isprave ako odmah uoče da su pogriješili.

Osnovni uzorci za svaki predmet predstavljaju polaznu osnovu za ocjenjivanje učenika. Pregled ovih uzoraka obezbjeđuje nastavniku brz i konkretan uvid u razvojne nivoe učenika na početku školske godine. Obrazovni ishodi i pokazatelji razvojnih nivoa učenja trebalo bi da predstavljaju vodič nastavniku u planiranju procesa nastave, dok su osnovni uzorci neprocjenjivo vrijedna sredstva koja usmjeravaju taj proces.

Sastavni dijelovi portfolija

RADNI PORTFOLIO: Radni portfolio sadrži uzorke radova učenika, njih čine osnovni uzorci i uzorci „najboljeg rada“ iz prvog polugodišta. Rad sa kraja polugodišta smješta se u zbirni portfolio.

OSNOVNI UZORCI: Nastavnik sakuplja prve primjerke radova koje učenici stvaraju u prvih nekoliko nedjelja školske godine. Ovi uzorci se smatraju osnovnim i koristeće se za mjerenje poboljšanja rada učenika poređenjem sa uzorcima sakupljenim u prvom polugodištu.

ZBIRNI PORTFOLIO: Zbirni portfolio sadrži uzorke radova učenika na kraju školske godine, nastalih za vrijeme drugog polugodišta. Zbirni portfolio je zbirka učenikovih radova na kraju godine koje učenik poredi sa prikupljenim radovima iz prvog polugodišta. Svaki primjerak rada prate razmatranja o uspjehu i ciljevima za sljedeću godinu. Zbirni portfolio ostaje kao dokument razrednom nastavniku ili se proslijeđuje drugom nastavniku koji će taj predmet predavati sljedeće školske godine. Ovo obezbjeđuje kontinuitet u učenju iz razreda u razred.

Da li se portfoliji ocjenjuju?

Ocjenjivanje pomoću portfolija utkano je tokom cijele godine u kompletan proces nastave i učenja.

Vještine stečene kroz definisanje i upotrebu kriterijuma, organizovanje, samoocjenjivanje i postavljanje ciljeva, predstavljaju važne životne vještine. Portfolio pruža konkretno svjedočanstvo koje učenici koriste da bi ocijenili svoj napredak i uspjeh. Oni sarađuju sa nastavnikom i znaju da se njihov sud uvažava. Ukoliko nastavnik ocjenjuje zbirni portfolio, postoji mogućnost da svi pozitivni atributi portfolio-procesa budu potkopani.

Pismeno ocjenjivanje znanja učenika

Prednosti pismenog ocjenjivanja su:

- Svim učenicima su postavljeni isti zadaci pa je njihovo znanje međusobno uporedivo;
- Prilikom ispitivanja isti je režim rada i vrijeme odgovaranja;

Primjer pismenog rada iz školske sveske, II razred JU OŠ „Holandija“ Slatina, Banja Luka

- Objektivnije ocjenjivanje (ukoliko su kriteriji jasno određeni);
- Može se obuhvatiti više gradiva;
- Vremenski ekonomično.

Jedno od najčešćih objektivnih pismenih ispitnih postupaka su testovi znanja. Ovi testovi imaju svoje prednosti ali i nedostatke. Prednosti ovih testova su: objektivnost, vremenska ekonomičnost, povratna informacija o usvojenosti gradiva, valjanost, pouzdanost, obuhvatnost, diskriminatornost. Nedostaci su ispoljeni u nemogućnosti ocjenjivanja prema individualnom zalaganju i sposobnostima učenika. Testovi se dijele na standardizovane (koji su naučno konstruisani i pouzdani) i nestandardizovane koje konstruiše sam nastavnik za internu upotrebu. Uz dobro iskomponovanu pripremljenost testa obavezna je i kvalitativna i kvantitativna analiza.

Razlika između tradicionalnog ispitivanja i procjenjivanja i testova znanja:

- testovi isključuju uticaj onih subjektivnih faktora nastavnika ocjenjivača;
- standardizacijom procedura primjene, ispravljanja i ocjene isključuje se mogućnost da različiti ispitivači nejednako prosuđuju vrijednosti postignutih rezultata;
- standardizacijom prilika ispitivanja postiže se da svi ispitanici u testu budu stavljeni pred jednake zadatke, jednake upute, jednako raspoloživo vrijeme za rad, jednak režim rada;
- nakon završenog testiranja rezultati se procjenjuju prema stalnom i za sve ispitanike jednakom kriteriju.

Ocjenjivanje usmenih odgovora učenika

Kroz usmeno provjeravanje nastavnik i učenik ostvaruju neposrednu interakciju i učenici se osposobljavaju da usmeno izraze misli i osjećanja. U toku polugodišta nastavnici su obavezni da iz svih nastavnih predmeta ocijene usmene odgovore učenika. Pri tome za svaki predmet ne postoje jasno definisani kriterijumi ocjenjivanja. Na osnovu ishoda učenja datih u nastavnim planovima i programima nastavnici sami formiraju te kriterijume, sa kojima učenici često nisu upoznati. Nastavnici ne znaju kako ispitivati učenike da bi im dali ocjenu. Zbog toga svaki nastavnik razvija vlastiti način ocjenjivanja.

Kriterijumi za ocjenjivanje usmenih odgovora učenika

U pravilnicima o ocjenjivanju učenika dati su uopšteni kriterijumi prema kojima učenik dobija ocjenu po bodovnoj skali od 1 do 5. Naravno, ti kriterijumi se moraju prilagoditi svim nastavnim predmetima, sadržajima u okviru tih predmeta i očekivanim ishodima učenja, ali i individualnim potrebama i karakteristikama učenika. U planu i programu rada nisu predviđeni nastavni časovi u kojima bi se provodilo usmeno ispitivanje. Sve je to zadatak nastavnika. Zbog toga nastavnici moraju biti svjesni da usmene odgovore učenika trebaju unaprijed planirati. Moraju odrediti na kom tipu časa će ispitivati učenike, u kom dijelu časa, koje će kriterijume ocjenjivanja postaviti učenicima i koja će ih pitanja pitati.

Izrada kriterijuma sa učenicima

Liste kriterijuma se mogu izrađivati tako što učenici traže primjere dobrih radova i razgovaraju o njima. Oni utvrđuju karakteristike koje jedan uzorak rada u određenom predmetnom području čine dobrim. Kako učenici tokom godine uče nove pojmove i stiču nove vještine, tako mijenjaju ili dopunjavaju liste kriterijuma kada je to potrebno.

PRIMJER: Kriterijumi za procjenu (samoprocjenu) procesa pisanja (II i III razred)

1. Izrađena lista stvari o kojima ćeš pisati;
2. Definisana publika - ko će čitati tvoj rad;
3. Jasna svrha pisanja - zašto se piše;
4. Rad ima uvodni, glavni i završni dio;
5. U pisanje su unesena osjećanja (tuga, sreća, ljutnja, uzbuđenje, iznenađenje...);
6. Rad ima znake interpunkcije - stavi tačke, znake pitanja ili znake uzvika na kraju rečenica;
7. Rečenice počinju velikim slovom;
8. U opise su uneseni detalji;
9. Ne počinju sve rečenice na isti način;

Koristan savjet: Oslanjajte se na liste kriterijuma u svakodnevnom radu, tako da se učenici upoznaju sa načinom utvrđivanja kriterijuma i naviknu se da ih koriste za kritičko sagledavanje sopstvenog napretka.

Uključivanje učenika u ocjenjivanje i samoocjenjivanje usmenih odgovora

Nastavnik treba jedan period da usmene odgovore učenika ocjenjuje frontalno, odnosno zajedničkom analizom cilja i kriterijuma ocjenjivanja, kao i svakog usmenog odgovora učenika sa ostalim učenicima. Kasnije, učenici će biti u stanju, naravno na osnovu utvrđenih kriterijuma, da sami, radeći u paru ili unutar grupe, ocjenjuju usmene odgovore svojih drugova. Nastavnik neće biti taj koji jedini ocjenjuje učenike, već će to činiti svi ostali učenici. Nastavniku će biti lakše jer on neće biti jedini koji donosi odluku o ocjeni, a ostali učenici će biti aktivni slušaoci odgovora drugova jer imaju odgovornost da učestvuju u donošenju odluke o ocjeni.

U nastavku slijede primjeri uključivanja učenika u ocjenjivanje usmenih odgovora drugova.

PRIMJER

U četvrtom i petom razredu u nastavi jezika učenici mogu ocijeniti izražajno čitanje. Prije početka ocjenjivanja učenicima se saopšti i na tabli (plakatu, slajdu) napiše cilj učenja, u ovom slučaju izražajnog čitanja:

Cilj: U toku izražajnog čitanja treba voditi računa o jačini glasa, o njegovom podizanju i spuštanju, o pauzama, o jasnim, pravilnom i lijepom čitanju.

Nakon toga svaki učenik dobija tabelu na kojoj su napisani kriterijumi ocjenjivanja, koje nastavnik objašnjava.

Kriterijumi	Pravilnost čitanja	Tempo (brzina) čitanja	Izražajnost čitanja
4 boda	bez greške	zuzetno tečno i brzo	vrlo izražajno (mijenja jačinu glasa, vodi računa o pauzama)
3 boda	1 – 2 greške	tečno i umjereno brzo	djelimično izražajno (povremeno mijenja jačinu glasa, ne vodi računa o pauzama)
2 boda	ponavlja riječi	sporo	istom jačinom glasa, ne vodi računa o pauzama
1 bod	pogrešno čita riječi	vrlo sporo	istom jačinom glasa, ne vodi računa o pauzama

Učeniku se zadaje tekst koji čita naglas, a ostali učenici prate čitanje i vrše bodovanje u zadatoj tabeli tako što upisuju odgovarajući broj bodova. Svi kriterijumi iz drugog reda nose po 4 boda, iz trećeg po 3, četvrtog po 2, a iz petog reda po 1 bod. Nakon toga učenici sabiraju bodove i na osnovu skale za procjenu napisane ispod tabele ocjenjuju druga.

Ovakvo ocjenjivanje može se vršiti:

FRONTALNO

Prvih nekoliko puta nastavnik treba zajedno sa učenicima da koristi ovu tabelu kako bi učenici shvatili šta se i kako ocjenjuje. Nakon ocjenjivanja utvrđuje se kako su učenici ocijenili druga, ali tako da obrazlože svoj odgovor. Npr. zaslužio je ocjenu 4 jer je čitao umjereno, ali je u toku čitanja napravio 2 greške i nije vodio računa o pauzama.

RADOM U GRUPI

Kada smatrate da su učenici osposobljeni da sami na ovaj način ocijene druga možete im dati da se sami ocjenjuju unutar grupe. Učenici se podijele u grupe od 4 – 5 članova. Objasnite cilj ocjenjivanja. Zadajte tekst koji učenik treba da pročita (ili dio teksta). Svaki učenik u grupi dobija ovu tabelu. Jedan učenik u grupi čita, a ostali prate i boduju njegovo čitanje prema kriterijumima u tabeli, a na kraju čitanja vrše bodovanje i ocjenjivanje. Saopštavaju ocjenu i obrazlažu je. Dogovaraju se i usklađuju ocjenu unutar grupe. Ocjenu obrazlažu nastavniku.

Ovakvo ispitivanje je ekonomičnije, jer se u isto vrijeme može ocijeniti više učenika. Odgovornost za ocjenu prenosimo na učenike. Tako ih potičemo i da kritički razmišljaju i donose zaključke i odluke. Učimo ih komunikaciji i saradnji.

RADOM U PARU

Potpuno na isti način kao i radom u grupi učenici izražajno čitanje mogu jedni druge ocijeniti radeći u paru. Jedan učenik čita, a drugi ga prati, vrednuje i ocjenjuje na osnovu tabele i skale.

Ocjenjivanje usmenih odgovora primjenom kartica sa pitanjima (zadacima)

Kako bi ocjenjivanje usmenih odgovora učenika bilo što funkcionalnije nastavnici mogu napraviti kartice sa pitanjima (ili zadacima) iz neke nastavne oblasti na koje učenik treba usmeno da odgovori. Preporuke za ovakav način usmenog ocjenjivanja:

napraviti više kartica tako da svaka kartica sadrži pet pitanja (zadataka) koji su redom istog tipa, kako bi svi učenici pri odgovaranju bili ravnopravni,

zadaci su poredani od lakših ka težim, prema nivoima Blumove taksonomije,

saopštiti cilj ocjenjivanja (savladanost određene nastavne jedinice ili nastavne teme),

saopštiti kriterijume za ocjenjivanje

voditi računa o individualnim osobinama i razlikama svakog učenika (postavljati potpitanja kako bi im pomogli doći do odgovora, dodatno pojasniti pitanja),

uključiti učenike u ocjenjivanje i samoocjenjivanje.

Primjeri ocjenjivanja učenika karticama sa pitanjima ili zadacima:

PRIMJER 1.

U nastavi matematike u četvrtom razredu navodimo primjer zadataka na kartici kojima se može provjeriti kako su učenici savladali pismeno sabiranje i oduzimanje do 1000. Nastavnik treba da napravi više ovakvih kartica sa sličnim zadacima. Ocjenjivanje može provesti u bilo kom dijelu časa.

Učenicima prvo treba objasniti cilj ocjenjivanja i kontekst ocjenjivanja:

Ocjenjivaćemo kako ste savladali pismeno sabiranje i oduzimanje do 1000 koristeći kartice sa zadacima koje ćete rješavati na tabli.

KARTICA 1.

1. Kako vršimo pismeno sabiranje brojeva do 1000?
2. Pismeno saberi brojeve 383 i 276.
3. Umanjenik je 802, a razlika 458. Koliki je umanjilac?
4. Izračunaj: $156 + 307 + 244$.
5. Sastavi tekst zadatka prema datom izrazu, a zatim riješi zadatak. $1000 - (244 + 389) =$

Važno je da nastavnik pitanja (zadatke) na kartici rasporedi od lakših ka težim i da ih kreira prema cilju ocjenjivanja i ishodima učenja. Mora da zna šta želi provjeriti svakim pitanjem (zadatkom).

U prvom zadatku provjeravamo da li učenik zna da riječima iskaže postupak pismenog sabiranja, dok u drugom zadatku provjeravamo da li zna da primijeni taj postupak, odnosno da li je savladao osnovnu računsku operaciju pismeno sabiranje. Podpitanja koja nastavnik može, za ove zadatke, postaviti učeniku, ukoliko mu je potrebna pomoć su sljedeća: Koje mjesne vrijednosti imaju cifre u brojevima do 1000? Koje su komponente sabiranja? Koju od tih komponenti prvo zapisujemo prilikom pismenog sabiranja? Gdje zapisujemo drugi sabirak? Kako potpisujemo drugi sabirak ispod prvog vodeći računa o mjesnim vrijednostima cifara? Od kojih cifara počinjemo pismeno sabiranje?

Trećim zadatkom utvrđujemo da li učenik zna da odredi o kojoj se računskoj operaciji radi i može li postaviti matematički izraz (jednačinu) koji će ga dovesti do odgovora na postavljeno pitanje. Ovim zadatkom utvrđujemo da li se učenik usvojio postupak rješavanja jednačina. Potpitanja koja nastavnik može postaviti učeniku, ukoliko mu je pomoć potrebna: O kojoj se računskoj operaciji radi? Na osnovu čega to zaključuješ?

Koje su komponente oduzimanja? Šta su umanjenik, umanjilac i razlika? Šta u ovom zadatku trebamo izračunati (šta nam nije poznato)? Šta možemo pisati umjesto nepoznatog umanjioaca? Kako ćemo to u matematici zapisati? Kako se zove ovaj matematički izraz? Kako izračunavamo nepoznati umanjilac i sl.

Četvrtim zadatkom možemo provjeriti da li je učenik savladao osobine sabiranja i da li ih zna prepoznati i primijeniti kako bi lakše izračunao zbir. Učenik treba da uoči da može združiti prvi i treći sabirak, čiji je zbir ravna stotina, a zatim da taj zbir sabere sa drugim sabirkom i dobije rješenje izraza. Ukoliko je učeniku potrebna pomoć možemo mu postaviti potpitanja: O kojoj se računskoj operaciji radi? Koja svojstva ima sabiranje? Šta je združivanje sabiraka? Kako vršimo združivanje sabiraka? Zašto združujemo sabirke? Koje bismo sabirke mogli združiti u ovom zadatku? Zašto? I sl.

U petom zadatku provjerava se da li učenik može da matematički izraz iskaže riječima i da li zna rješavati matematičke izraze sa zagradama. Ukoliko učeniku treba pomoć sugerišemo mu da uoči o kojim se računskim operacijama radi i koje računске operacije imaju prednost.

Nakon svakog zadatka vrši se procjena pokazanog znanja i unosi u tabelu, a kada učenik riješi sve zadatke analizira se tabela i učeniku daje ocjena u dogovoru sa učenicima. Ocjena se obrazlaže i učeniku se daje smjernica šta treba bolje da savlada i koje zadatke da vježba.

PRIMJER IZ PRAKSE

PRVI RAZRED

Na veći komad stiropora nalijepiti tabelu sa imenima učenika, i predmetnim područjima (Moja okolina; Govor, izražavanje, stvaranje; Ritmika, sport, muzika) i mjesecima u godini.

Naziv tabele je MOJE STAZE DO ZNANJA. Ova tabela se postavlja na zid u visini dječijih očiju.

Prva dva mjeseca „motivaciono“ ocjenjivanje vrši učitelj uz dogovor sa učenicima i obrazlaže ocjene na osnovu radnih portfolija. Umjesto ocjena na tabelu se stavljaju bockalice u tri boje koje označavaju nivoe učenčkih postignuća.

ZELENA BOCKALICA - „učestvuje“ (Najniži nivo postignuća)

ŽUTA BOCKALICA – „uspješan“ (Srednji nivo postignuća)

CRVENA BOCKALICA - „veoma uspješan“ (Najviši nivo postignuća)

Kasnije učenici sami stavljaju bockalice pored svog imena na tabeli u odgovarajućem mjesecu i iz odgovarajuće oblasti, a nastavnik ima svoju tabelu gdje on, bez znanja učenika, (istom bojom) ocjenjuje napredak učenika. Na kraju mjeseca nastavnik upoređuje svoju tabelu sa tabelom učenika i usaglašava stavove.

Ovakav način praćenja rezultata se pokazao djeci veoma zanimljivim, jer su ga shvatili kao dio igre kroz koju i uče u prvom razredu. Naročito im je bila interesantna igra učitelja. Važno je naglasiti da se kod učenika postepeno razvija pojam kriterijuma (ne objašnjava se kao pojam). Od djece se traži da iznesu vlastita mišljenja šta im je bio prioritet pri procjenjivanju uspješnosti („da se pri bojenju ne prelaze linije, da su radovi uredni, da se zadaci urade kako je „pokazano“...)

Ovaj pano je od roditelja ocijenjen visokom ocjenom. Roditelji su svakodnevno imali uvid u napredak svog djeteta praćenjem tabele, a na uvid su imali i radne portfolije. Zanimljivo je bilo na kraju školske godine vidjeti zapažanja učenika da je na tabeli najviše žutih i crvenih bockalica što je pokazatelj velikog napretka.

Od svojih učenika učitelj može naučiti da njihovim očima gleda radove i da na taj način spusti svoje kriterijume, na zadovoljstvo svoje i učeničko. Napredak učenika i rezultati rada su bili iznad učiteljevih očekivanja.

ZAKLJUČAK

Ovo je samo potvrda mudre izreke:

„Dobra škola za mene je mjesto gdje istovremeno, pod istim krovom, svako i podučava i uči. Učenici podučavaju i uče; direktori podučavaju i uče; nastavnici podučavaju i uče“.

Rolan Bart

Zašto je ocjenjivanje važno? Praćenje i procjenjivanje napredovanja djece nerazdvojni su dio vaspitno - obrazovnog procesa. Nastavnici gotovo svakog dana provjeravaju i procjenjuju znanje i vještine svojih učenika da bi dobili podatke o njihovom napredovanju i osigurali smislenu, pravovremenu i efikasnu povratnu informaciju, ali i procijenili kvalitetu svog rada.

U tradicionalnom ocjenjivanju u školama nastavnik je taj koji mjeri i vrednuje znanje učenika, a danas se teži da ocjenjivanje bude interaktivno. U proces ocjenjivanja uključuju se svi učenici i tako se osposobljavaju za vrednovanje i samovrednovanje.

Prednosti ovog načina ocjenjivanja su: motiviše i usmjerava učenje, učenici će uvijek dobiti povratnu informaciju o svom učenju, ali i učenju i napredovanju svojih drugara, povratnu informaciju za nastavnika, greške se lako uoče, te ih lako možemo i otkloniti, vlada povoljna socijalna klima za rad, učenici se koriste različitim nastavnim sredstvima (učilima) i pomagalicama.

5. SOCIO-EMOCIONALNI RAZVOJ

Pitanja koja želimo aktualizirati ovim poglavljem su sljedeća:

Zašto podsticati socio-emocionalni razvoj i podučavati socijalne vještine?

Kada podučavati socijalne vještine?

Šta je socio-emocionalno učenje?

Kako uspostavljati pravila sa djecom?

Kako vježbati samoregulaciju?

UMJESTO UVODA

Iz ugla učitelja - Kako je Markov uspjeh doveo do neuspjeha

I ja sam jedna od učiteljica koja pokušava kontinuirano pratiti svaki korak razvoja i dostignuća svojih učenika. Međutim, ponekad naiđem na poteškoću za koju me nisu dovoljno pripremali na fakultetu – znam da trebam u razredu nešto konkretno uraditi i to zaista želim, ali ne znam ni šta ću ni kako ću, tj. nađem se u nedoumici oko izbora nastavne strategije. Evo, na primjer, što se dogodilo u jednoj situaciji s mojim dragim učenicima.

Marko je učenik koji savjesno i odgovorno pristupa svojim školskim obvezama. Pozorno prati nastavu, i marljivo radi sve što se od njega očekuje. Kontinuirano rad kod kuće na usvajanju nastavnog sadržaja kod Marka je temeljit, jer mu u tome puno pomažu roditelji i starija sestra. Ističući njegove vrijednosti, oni ga stalno potiču da bude najbolji u razredu jer će na taj način jednog dana biti proglašen učenikom generacije. Za sada, Marku to i uspijeva jer su rezultati njegovog rada uvijek među najboljima. Njegove najdraže školske aktivnosti su sve one u kojima ima priliku iskazati svoja znanja pa se posebno trudi, često čak i nameće, biti voditelj timskih razrednih aktivnosti. Iako Markova skupina, pod njegovim vodstvom, često najbrže i najuspješnije riješi zadano, njegovi razredni prijatelji sve češće izbjegavaju raditi skupa s Markom. Nakon prezentiranja jednog zajedničkog plakata kao rezultata istraživačkog rada na temu Blagdani u našem mjestu, učenici su se požalili učitelju:

„Marko je skoro sve uradio sam. Naše mu ideje nisu odgovarale.“

„Marku se ništa nije svidjelo što smo mi uradili, pa je izbrisao to s plakata.“

„Marko nije ni jedan moj crtež želio istaći na plakat, nego je stavio sve što mu je tata isprintao.“

„Marko je preuzeo ulogu voditelja, iako smo se svi dogovorili da to bude Nada.“

„Želio sam učiniti prezentaciju zanimljivijom donoseći predmete – simbole blagdana, ali je Marko rekao da je to suvišno, jer je on sve to već pripremio.“

„Ne želim više s njima raditi“, ljutito je na njihove riječi rekao Marko, „od sada ću sve zadatke sam rješavati!“ ...

U tom trenutku ostala sam zatečena, a tih dana i bez rješenja. Moji su učenici ostvarili neuspjeh, kako Marko, tako i drugi, ali najveći neuspjeh sam ostvarila ja, kao njihova voditeljica. Zašto?

Ako su moji učenici nezadovoljni, nezadovoljna sam i ja. Povrh toga, nisam bila sigurna kojom strategijom mogu pozitivno riješiti ovakvu poteškoću vezanu uz njihove emocionalne i socijalne vještine. Najviše me zabrinjavalo to što sam postala svjesna da sam trebala preventivno djelovati i u svom radu veći naglasak staviti na razvijanje socijalnih vještina učenika. Da bih pomogla učenicima i uspješno im kreirala ugodno okruženje za rad i suradnju, prepoznala sam potrebu dodatnog proučavanja odgojnih zadataka koje se odnose na razvijanje lične i socijalne svijesti.

O SOCIJALNOM I EMOCIONALNOM RAZVOJU

Odgojno-obrazovna djelatnost jedna je od ključnih odrednica društvenog razvoja. Odgojni rad se u povijesnom razvoju manifestirao nizom svojih specifičnih značajki uvjetovanih različitim društvenim, gospodarskim, tehnološkim i političkim razlozima. To zapravo znači da su u različito vrijeme, razni narodi i različite društvene sredine drugačije gledale i formulirale zadatke odgoja. Čak se i sada, u suvremenom vremenu, zadaci odgoja određuju, ostvaruju i evaluiraju na različite načine, različitom organizacijom i metodama.

Vodeći se time da osobne i društvene vrijednosti ispunjavaju život svakog čovjeka, lako se uočava da se cilj odgoja, bez obzira na vrijeme i društveno uređenje, odnosi na čovjeka u cjelini. Kako su socijalni i emocionalni razvoj ključni za kvalitetu života, jer bez odgoja nema niti razvoja društva, ističe se potreba da u suvremenom društvu sastavni i temeljni dio poučavanja i učenja bude upravo razvoj stavova, mišljenja, motivacije i volje, odnosno razvoj sistema vrijednosti.

Pitam se, pitam...

- Zašto podučavati socijalne i emocionalne vještine?
- Kada podučavati socijalne i emocionalne vještine?
- Kako podučavati socijalne i emocionalne vještine?

Ako ste, poput mnogih, imali dileme u odgovaranju na postavljena pitanja, budite sigurni da ste na dobrom putu, jer vam upravo ovo poglavlje nudi neke od smjernica. Iako ćemo u ovom poglavlju i dalje nailaziti na određena pitanja vezana uz odgoj, prioritetno nam je da skupa pokušamo pronaći odgovore na pitanja: zašto, kako i kada podučavati djecu socijalnim i emocionalnim vještinama. Želimo potaknuti promišljanje o strategijama koje koristimo i pružiti dovoljno praktičnih primjera koje možemo koristiti u učionicama, ali i kod kuće.

Šta podrazumijeva socio-emocionalni razvoj

Djeca su složena ljudska bića koje odlikuje mnoštvo međusobno isprepletenih i povezanih osobina. Način na koji se djeca ponašaju i kako se odnose prema drugima utječe na njihovo samopouzdanje, samopoštovanje i na sliku o sebi. Da bi učitelji i nastavnici mogli uspješno podučavati svoje učenike, motivirati ih i podsticati njihov kognitivni razvoj, potrebno je da poznaju i razumiju i njihov socijalni i emocionalni razvoj.

Socio-emocionalni razvoj odnosi se na sposobnost djeteta da razumije osjećanja drugih, upravlja svojim osjećanjima i ponašanjem i razvija dobre odnose sa vršnjacima i odraslima. Osjećaj povjerenja, ponos urađenim, empatija prema drugima, sklapanje prijateljstva, humor i mnoge druge važne stvari u životu, vezane su upravo za socio-emocionalni razvoj.

Socio-emocionalni razvoj podrazumijeva sticanje niza vještina, a neke od najvažnijih su:

- Imenovanje i razumijevanje sopstvenih emocija
- Uočavanje i razumijevanje emocionalnih stanja drugih
- Upravljanje snažnim emocijama i njihovo izražavanje na konstruktivan način
- Empatija
- Upravljanje svojim ponašanjem
- Uspostavljanje i održavanje odnosa sa drugima

Važno je napomenuti da se djeca ne rađaju sa ovim osobinama, nego ih stiču i razvijaju od samog rođenja, uz podršku odraslih. Socijalni razvoj predškolskog djeteta je orijentisan na roditelje, obitelj, odnosno vršnjačku grupu u kojoj niko od djece nema poseban autoritet. Suradnja, ali i sukobi mišljenja koji se unutar nje mogu događati, daju djetetu mogućnost da uvidi da postoji i neka druga perspektiva, drugačija od njegove. Na ovaj način, suočavajući mišljenja, djeca dobijaju priliku da prevladaju prirodni egocentrizam koji predstavlja prepreku u razumijevanju perspektive druge osobe, razvoju empatije i drugih prosocijalnih ponašanja.

U nižim razredima osnovne škole, djeca preferiraju druženje sa vršnjacima istog pola. Njihova prijateljstva su površna i usmjerena na zajedničke interese. U višim razredima osnovne škole vršnjačke grupe već postaju mješovite. U njima djeca lagano počinju da porede svoje sposobnosti i vještine, razmjenjuju stavove i vrijednosti te polako stvaraju sopstvene vrijednosne sisteme, još uvijek nedovoljno stabilne i vrlo promjenjive. Ovo je period kada neprihvaćenost od strane vršnjaka može po dijete imati vrlo negativne posljedice. Zato je vrlo važno, još u nižim razredima osnovne škole, raditi na koheziji unutar odjeljenja, te u višim razredima nastaviti sa tim radom.

SOCIJALNO I EMOCIONALNO UČENJE

Iz ugla učitelja – Kad učiteljica progleda

Sjećam se svog prvog važnijeg seminara. U ljeto 2000. godine imala sam nepunih deset godina staža, i sa puno entuzijazma i očekivanja sam otišla na svoj prvi višednevni seminar. Na drugoj sesiji, voditeljica nas je upitala: „Ako zamislite djecu koju sada podučavate u budućnosti, šta želite da ponesu u život? Koje su to osobine, znanja, vještine?“

Nakon kratkog razmišljanja, pojedinci iz grupa su iznositi svoja razmišljanja: „Želimo djecu koja imaju samopouzdanje, samopoštovanje, da uče do kraja života, da su komunikativni otvoreni, da su u stanju raditi sa drugima, poštovati tuđe

ideje, želimo da djeca, prije svega, budu dobri ljudi." Voditeljica nas je zaustavila pitanjem:

"Šta, po vama, znači dobar čovjek?"

„Pa da pomažu drugima, da imaju razvijenu empatiju."

Bila sam ponosna na sebe jer sam i sama slično razmišljala. Potom je voditeljica upitala:

„Možete li mi reći kako to radite? Kako odgajate djecu da budu empatični, da imaju samopouzdanje, samoregulaciju, da budu dobri ljudi?"

Tajac. Pokušavala sam prizvati makar jedan primjer kako ja to radim. Pa to se dogodi negdje između učenja djece da čitaju, pišu, da pravilno drže tijelo. Kako to radimo? Odjekivalo je u mojoj glavi poput eha. Ne znam. U stvari - znam! Ne radimo to! Voditeljica je predstavila cilj te sesije i govorila je: „Od prvog dana u školi, potrebno je da djeca nauče: koristiti materijal, donositi jednostavne odluke, sniziti ton svoga glasa, voditi računa o sebi i drugima i još mnogo, mnogo toga, a to je PROCES. Kad je taj proces dobro osmišljen, struktuiran i sa jasnim ciljevima tada djeca pokazuju napredak i u socijalnom i u akademskom domenu."

Sve je imalo smisla, a ja sam ponavljala moje pitanje: Kako organizovati proces? Nadalje je spomenula istraživanja Piageta i Vygotskog koja su pokazala povezanost socijalnog konteksta i kognitivnog razvoja. Oni ukazuju na važnost osposobljavanja djece da mogu: jasno izreći misli, aktivno slušati i jasno izreći pitanje, vidjeti stvari iz druge perspektive.

Ispred mene se otvarao potpuno novi svijet. Da, mislila sam, želim da podučavam djecu u razredu tome. Ali kako? Pitanju „Kako podučiti djecu tim socijalnim vještinama?" dodala sam još jedno pitanje: „Kada podučavamo djecu socijalnim vještinama?" Nemam vremena za to! Pa jedva i gradivo stignem, bunila sam se.

***

Tim pitanjima počelo je moje putovanje u otkrivanju svih blagodati socijalnog i emocionalnog učenja koje je moju učionicu pretvorilo u sjajno mjesto za zajedničko učenje i igru, mjesto ispunjeno prijateljstvom i osjećajem pripadanja.

U ovom poglavlju tražiti ćemo odgovore na pitanja ZAŠTO, KAKO I KADA PODUČAVATI SOCIJALNE VJEŠTINE.

Šta je socijalno i emocionalno učenje?

Socijalno i emocionalno učenje je proces stjecanja znanja, stavova i vještina koje se odnose na prepoznavanje i upravljanje emocijama, snalaženje u socijalnom svijetu, uspostavljanje i održavanje odnosa s drugima, učinkovito donošenje odluka. (Payton i sur., 2008).

Drugim riječima, socijalno i emocionalno učenje je proces razvoja temeljnih socijalnih i emocionalnih kompetencija kod djece. Socijalni razvoj zahtijeva poznavanje i razumijevanje normi, pravila i vrijednosti zajednice u kojoj pojedinac živi, kao i ovladavanje umijećima nužnim za djelotvornu interakciju unutar te zajednice. Hoće li dijete biti socijalno kompetentno ili ne, zavisi o njegovoj sposobnosti regulacije emocija, poznavanju i razumijevanju okoline, socijalnim vještinama te njegovoj sposobnosti da se ponaša u skladu s tim spoznajama. Kompetentno dijete može iskoristiti poticaje iz okoline i svoje lične, te postići dobre razvojne rezultate koji omogućuju zadovoljavajuće i kompetentno sudjelovanje u zajednici kojoj pripada (Katz i McClellan, 1997; Raver i Zigler, 1997; Rose-Krasnor, 1997). Budući da socijalne interakcije uključuju niz socijalnih vještina, socijalno kompetentna djeca usklađuju svoje ponašanje s tuđim tako što:

- nalaze zajednički jezik,
- razmjenjuju informacije i
- ispituju sličnosti i razlike u skladu s naučenim prosocijalnim vještinama.

U adekvatnim uslovima i odnosima sa akterima socijalizacije, dijete razvija prosocijalno ponašanje, koje u sebe uključuje društveno poželjna ponašanja, kao što su dijeljenje sa drugima, pomaganje i saradnja. Broj prosocijalnih ponašanja se povećava sa odrastanjem. Kod male djece je ono povremeno prisutno, ali se više uočava kod starije djece. Saradnja, kao jedno od prosocijalnih ponašanja se javlja na školskom uzrastu. U procesu socijalizacije djeca često uče socijalne vještine od modela iz svoje okoline. Dijete može usvojiti prosocijalne vještine poput kooperativnosti, odgovornosti, empatije, velikodušnosti, ljubaznosti, radoznalosti, ali i vještine poput svadljivosti, škrtosti, sukobljavanja i egoističnosti koje su povezane s problemima u socijalizaciji.¹⁶

¹⁶ Diamond, 1994; Guralnick i sur, 1996a; Wittmer i sur., 1996; Wilson, 1999

Prosocijalne vještine sastoje se od:¹⁷

- osnovnih socijalnih vještina,
- vještina povezanih s funkcionisanjem u grupi,
- vještina postupanja s osjećajima i stresom
- upravljanje ponašanjem

Osnovne socijalne vještine

vještine slušanja, lijepog i odvažnog govora, traženja pomoći i naklonosti od drugih

Vještine povezane s funkcionisanjem u grupi

postavljanje pitanja, čekanje na red i uključivanje u igru, prikladno slijeđenje upute i prekidanje govornika, traženje prijatelja za igru i pružanje pomoći drugima

Postupanje sa osjećajima

razumijevanja vlastitih i tuđih osjećaja - postupanje sa strahom, ljubomorom i stidom
razgovor o vlastitim i tuđim emocijama

Postupanje u stresnim situacijama

sposobnost opuštanja, iskrenost, prihvaćanje gubitka i dr.

Upravljanje ponašanjem

vještine postupanja s ljutnjom, odlučivanje je li nešto u redu ili ne, vještine rješavanja problema i prihvaćanja posljedica.

Djeca koja su ovladala prosocijalnim vještinama te koja razumiju tuđa emocionalna stanja, bolji su učenici, imaju manje problema u ponašanju, fizički su zdravija, imaju jače samopoštovanje i veće povjerenje u okolinu. Nadalje, ona razvijaju dublja prijateljstva, bolje upravljaju svojim emocijama, a nakon stresa brže se oporavljaju.¹⁸

¹⁷ Eisenberg i sur., 1999; Gottman, 1997; Kahen i sur., 1994; McGinnis i Goldstein, 1990

¹⁸ Denham, i sur., 1997; Eisenberg i sur., 1997b,c; Eisenberg, i sur. 1996; Garner i sur., 1994; Gottman i sur., 1996; Moss i sur., 1997; Murphy i Eisenberg, 1997

KAKO poučavamo socijalne vještine i razvijamo emocionalnu kompetentnost?

U podučavanju socijalnih vještina oslanjamo se na nekoliko značajnih polazišta :

- poznavati djecu koju podučavamo - individualno, kulturološki, razvojno - je jednako važno kao i poznavanje sadržaja koji podučavamo
- socijalni kurikulum je jednako važan kao i akademski
- kako djeca uče je jednako važno kao i šta uče
- kognitivni razvoj i učenje se dešava kroz socijalnu interakciju

Lična i socijalna sposobnost učenja je organizovana u četiri međusobno povezana elementa :

- Svijest o sebi
- Samoregulacija
- Socijalna svijest
- Upravljanje socijalnim situacijama

Svijest o sebi

Svijest o sebi je sposobnost razumijevanja i procjene svojih sposobnosti, kvaliteta, jakih i slabih strana. Djeca, od najranijeg uzrasta, treba da nauče da imenuju i prepoznaju osjećanja, kao i faktore koji utiču na njihovu sopstvene emocionalne reakcije. Oni treba da razviju realnu sliku o sopstvenim sposobnostima, kvalitetima i jakim stranama, i da budu u stanju prepoznati trenutne osjećaje i povezati ih sa realnošću.

Svijest o sebi uključuje sposobnost djeteta da:

- uradi refleksiju na sopstveni rad (samorefleksiju),
- da procjeni sopstveno učenje (samoevaluacija),
- da procjeni lične osobine, i sposobnosti koje utječu na efikasnost učenja,
- da uči iz uspjeha kao i iz neuspjeha,
- da može da tumači svoja emotivna stanja, potrebe i perspektive, i uskladi ponašanje sa njima.

Razvoj svijesti o sebi je prvi korak u ostvarivanju sopstvenih ciljeva u životu, jer nam omogućava da preuzemo kontrolu nad sopstvenim emocijama, ponašanjem i mislima, kako bismo napravili promjene koje želimo. Djeca trebaju prilike da analiziraju i verbalizuju sopstveno ponašanje i napredovanje u učenju i drugim sferama, da uče procjenjivati koliko im npr. vremena treba kako bi završili neku obavezu, koliki napora trebaju uložiti i dr.

Promisliti i označiti u Ček-listi

Poučavam li djecu navedenim sposobnostima:

(U – uvijek, P – ponekad; N – nikad)

	U	P	N
Da prepoznaju, imenuju i opišu emocijeDa prepoznaju lične kvalitete			
Da shvate svoj stil učenja, odnosno sebe kao učenike			
Da razviju sposobnost samorefleksije i samoevaluacije (procjene svoje učenje i svoje rezultate)			
Da procjene lične osobine koje utječu na efikasnost učenja			

Samokontrola/samoregulacija

„Ako želimo da dijete odlično svira klavir, šta mu kažemo?

Vježbaj! Ako želimo da bude bolji u čitanju ili matematici, šta mu kažemo?

Vježbaj! Ali ako želimo da ima bolju samokontrolu, šta mu kažemo?

Budi dobar! I upravo taj korak u ovom slučaju preskočimo - vježbaj!”

(Rules in School, Kathryn Brady)

Samokontrola/samoregulacija je sposobnost da kontroliramo i usmjeravamo vlastito ponašanje. Kada je riječ o djeci, to znači da djeca djelotvorno prate vlastite emocionalne reakcije i upravljaju svojim ponašanjem, što im omogućava da istraju u ispunjavanju zadataka i svladavanju prepreka. Samoregulacija, također, uključuje metakognitivne vještine koje podrazumijevaju sposobnost promatranja svojih kognitivnih procesa (mislim o tome kako mislim i reagujem u skladu s tim).

Razvoj samoregulacije podrazumijeva da je dijete sposobno:

- izraziti emocije na odgovarajući način,
- razvijati samodisciplinu i postaviti ciljeve,
- raditi samostalno i pokazati inicijativu,
- razviti samopouzdanje.

U prošlosti smo možda očekivali od djece da imaju samokontrolu, bez razumijevanja šta nam sve treba za savladavanje ove vještine. Danas shvatamo da se i te vještine trebaju podučavati i vježbati. Kroz samokontrolu, djeca shvataju da su sami zaduženi za ono što rade i što govore. Iako je razvoj samokontrole različit za svako dijete, mi trebamo osigurati mnogo prilika koje će omogućiti djeci da vježbaju samokontrolu i osvijeste da različite aktivnosti zahtijevaju samokontrolu. Važno je, takođe, ne miješati samokontrolu sa disciplinom. To što dijete slijedi postavljena pravila ili uputstva, još uvijek ne znači da ima razvijenu samokontrolu. Suprotno tome, stroga disciplina, prisiljavanje djece da „budu mirna“, pasivno sjede i slično, može umanjiti sposobnost djece da razviju samokontrolu, koja dolazi „iznutra“. Neki primjeri situacija koje zahtijevaju samokontrolu kod djece su:

- Podići ruku i čekati svoj red da govoriš
- Ostati fokusiran na ono što radiš
- Hodati hodnicima škole (ne trčati)
- Igrati po pravilima
- Očistiti iza sebe
- Govoriti istinu
- Istrajati na tom da uradiš zadatak najbolje što možeš i dr.

Vježba: Samokontrola 1

Ishodi: Djeca će imenovati i iskusiti vještinu samokontrole

Materijal:

- Plakat „Samokontrola“ (prilog A)
- Bubanj ili neki drugi muzički instrument
- Flomasteri

Opis aktivnosti: Stavite plakat „Samokontrola“ na vidljivo mjesto u učionici, jer ćete se osvrnuti na njega tokom podučavanja.

Koraci	Kako to izgleda
Upoznajte djecu sa vještinom samokontrole.	Osvrnite se na situacije na plakatu. Samokontrola znači da ja kontrolišem ono što radim. Kada upravljam sama sa sobom. Koristim samokontrolu da slušam i pratim uputstva. Samokontrola mi pomaže da ne radim stvari koje mogu biti štetne za mene i druge. Samokontrola mi pomaže da budem sigurna i uspješna.
Primjer učiteljice	Dajte im jedan primjer kako vi, kao odrasla osoba, koristite vještinu samokontrole. Na primjer, možete reći da umjesto da vičete na svoju djecu kada se naljutite ili uplašite, trudite se da govorite smireno.
Primjer za djecu	Dajte im primjer kako učenici mogu koristiti vještinu samokontrole u kući, školi i u zajednici. Objasnite im da im je samokontrola potrebna da bi slušali i slijedili upute, igrali igre po pravilima Kod kuće: Odnositi se prema bratu i sestri na način na koji biste vi željeli da se oni odnose prema vama. Završiti svoje obaveze bez obzira što te drugovi zovu da se igraš. Odaberati da pojedеш zdravu hranu umjesto grickalica. U školi: Strpiš se da govoriš dok ne dobiješ riječ. U zajednici: Bacaš smeće u kantu. Čekaš da se upali zeleno svjetlo na semaforu. Čekaš na red na kasi. Ohrabrite djecu da govore o uobičajenim situacijama u kojima su koristili ili nisu koristili vještinu samokontrole.
Razgovor o situaciji	Razgovarajte o tome da svaka osoba odgovorna za kontrolu svog ponašanja, bez obzira na emocije koje osjećamo. Zamislite situaciju da je učiteljica dala uputu za svu djecu da slušaju, da daju sve od sebe i da ne pričaju. Dijete koje sjedi uz tebe tapše te po ramenu i počinje da ti nešto priča. Ako ti počneš da pričaš, ko odgovoran što si izgubio samokontrolu? Razgovarajte o činjenici da je svako odgovoran za svoju samokontrolu čak i ako te neko drugi nagovara. Ko podigne tvoju ruku? Ko je odgovoran zato što ti pričaš? Čija je odgovornost samokontrola?

Neka djeca osjete iskustvo i iskušaju vještinu samokontrole igrajući igru "Ko te pokreće?"

Koraci	Kako to izgleda
Svrha igre	U ovoj igri, djeca koriste samokontrolu dok se kreću uz muziku (zvuk bubnja). Kada muzika stane, djeca trebaju iskoristiti samokontrolu da se prestanu kretati. Djeca će razumjeti da od njih zavisi kontrola njihovog tijela.
Kako igrati	Prvo, dozvolite djeci da vide i čuju bubanj. Odaberite dio tijela koji će djeca pokretati na zvuk bubnja (ruke, ramena, koljena...) Recite djeci da ćete udarati ritam i da u tom trenutku trebaju da pokreću taj dio tijela. Kada zvuk prestane i oni trebaju da stanu i ostanu mirni dok ponovo ne čuju zvuk. Dakle, koristimo samokontrolu. Brzina igre može varirati. Kada im govorite da koriste različite dijelove tijela, spomenite im da trenutno koriste samokontrolu da slijede upute.
Razgovor	Nakon što završite igru, možete razgovarati o sljedećem: <ul style="list-style-type: none"> • Ko te pokretao u igri? Ja, bubanj ili ti sama? (ti, naravno). To je samokontrola. Dakle, od tebe sve to zavisi. • Ko vam kaže da podignete ruku kad želite nešto reći? (ti sam). Od vas zavisi da li ćete koristiti samokontrolu, podići ruku i čekati na red. • Ako ti neko dosađuje i ti mu kažeš ružnu riječ, ko je odgovoran za to? Ti sama, naravno. Od tebe zavisi kako koristiš samokontrolu i odnosiš se prema drugima.

Razgovor o situaciji

Radni list (rad u paru)

Uputa: Pogledajte slike, pročitajte situaciju.

Razgovarajte o načinima na koje možete koristiti samokontrolu.

Napišite, svako za sebe, jedan način na koji možete koristiti samokontrolu.

KORISTIM SAMOKONTROLU

UPUTE: Od tebe zavisi da koristiš samokontrolu, čak i ako je osobe oko tebe ne koriste.
Napiši jedan način na koji možeš koristiti samokontrolu u svakoj od sljedećih situacija.

Tvoji prijatelji se počinju svađati dok igrate igru. Svi odjednom počinju vikati.

Tvoja mama kaže ne možeš ići kod prijatelja jer moraš očistiti svoju sobu.

Tvoj mali brat je uzeo tvoj bicikl i slučajno slomio pedal.

Tvoja sestra mijenja kanal na TV-u jer joj se ne sviđa ono što gledate.

Vježba: Samokontrola 2

Osnažiti korištenje samokontrole

Ishodi: Djeca će istražiti situacije u kojima trebaju vještinu samokontrole i primijeniti ih u svom životu**Opis aktivnosti:** Stavite plakat „Samokontrola“ na vidljivo mjesto u učionici, jer ćete se osvrtni na njega tokom podučavanja.

Ponovite, pokazujući poster, o čemu ste razgovarali u predhodnoj aktivnosti. Razgovarajte o tome koliko je važno da djeca, ali i odrasli, koriste vještinu samokontrole da bi bili uspješni u svakodnevnom životu kod kuće, u školi i u zajednici. Pitajte djecu šta su oni novo saznali? Šta su saznali iz igre?

Djeci ćemo dati primjer situacije u kojoj jedno dijete izaziva drugo, nadjevajući mu pogrdna imena. Razred treba nabrojati različite načine na koje bi dijete koje izazivaju moglo reagovati. Oni će napraviti razliku između dva načina reagovanja: načini koji pokazuju samokontrolu (dižući zeleni karton) i načini koji ne pokazuju samokontrolu (dižući crveni karton). U ovom dijelu možete dati primjer da djeca probaju.

(„Ponekad je na semaforima zeleno svjetlo i auto ispred nas ne krene odmah. Moja mama uvijek čeka i nikad ne trubi.“ Šta pokazuje ovaj primjer? Ovaj primjer pokazuje samokontrolu i podižemo zeleni karton).

Objasnite djeci da ćete igrati igru da pokažete kako djeca mogu koristiti samokontrolu i šta se dogodi ako ne koriste samokontrolu. Dajte svakom djetetu papirni kvadrat (crveni i zeleni).

Pročitajte sljedeću situaciju naglas:

Tarik i Ismar se igraju na igralištu tokom odmora.

Kada nema odraslih u blizini, Tarik počinje da ismijava Ismara i naziva ga različitim imenima. Ismar ne zna šta da radi. Šta može uraditi?

Pitajte djecu da smisle odgovor na pitanje. Objasnite djeci da trebaju saslušati odgovor djeteta koje se javi sa idejom šta Ismar može da uradi, a da potom podignu zelenu kartu ako ideja znači korištenje samokontrole, u suprotnom dižu crvenu kartu.

Nakon što je igra gotova, možete postaviti sljedeća pitanja:

- Ko, u ovom primjeru, koristi samokontrolu, a ko ne?
- Koliko ljudi treba da bi se započela tuča? (više od jednog)
- Šta Ismar može uraditi da pokaže da koristi svoju samokontrolu? (Otići od njega, reći odrasloj osobi..)
- Kako korištenje samokontrole pomaže da stvoriš mir u svom životu?
- Na koga trebaš biti ponosan kad koristiš samokontrolu?

Socijalna svijest

Socijalna svijest se odnosi na sposobnost djece da prepoznaju tuđe osjećaje i potrebe u određenom socijalnom kontekstu i u skladu s tim prilagode svoje ponašanje. Djeca uče :

- pokazati poštovanje i razumjeti tuđu perspektivu, emocionalna stanja i potrebe,
- sudjelovati u aktivnostima na pozitivan, siguran način, uz poštovanje drugih,
- definisati i prihvatiti individualne i grupne uloge i odgovornosti.

Vježbajući socijalnu svijest učenici stiču razumijevanje uloge zagovaranja i zastupanja prava drugih u društvu, grade svoje kapacitete za kritiku društva i borbu protiv svih oblika diskriminacije, proistekle iz stereotipa i predrasuda, kao što su npr. rasizam, seksizam, klasizam i druge.

Upravljanje socijalnim situacijama

Upravljanje socijalnim situacijama odnosi na uključivanje djece u efikasnu interakciju, kako sa odraslim tako i sa svojim vršnjacima, uz uzajamno poštovanje. Učenici uče da pregovaraju i efikasno komuniciraju sa drugima; rade u timovima, pozitivno doprinose svojoj grupi, zajednički donose odluke i rješavaju konflikte. Upravljanje socijalnim situacijama se odnosi i na izgradnju vještina povezanih s vodstvom. Kroz ovaj element želimo da djeca:

- učinkovito komuniciraju,
- sarađuju,
- donose odluke,
- pregovaraju i rješavaju sukobe,
- razviju organizacijske sposobnosti.

PRAVILA

Kada biste upitali djecu na što prvo pomisle kada čuju riječ PRAVILA, vrlo je vjerovatno da će nabrajati sve ono što im je netko odredio, naredio ili na sličan način izrazio određene zahtjeve u odnosu na ono što ne smiju raditi. Međutim, disciplinu i pravila trebamo usko povezivati s poželjnim i očekivanim ponašanjem, te izbjegavati negativne konotacije. Ako odrasli nameću negativni doživljaj pravila, nije nikakvo čudo da ih djeca takvima i doživljavaju.

Upravo zbog toga, najvažniji dio u procesu formiranja pravila jeste – uključiti djecu. Djeca koja učestvuju u donošenju pravila mnogo bolje razumiju važnost pravila. Također, djeca su sklonija poštovati pravila u čijem su formulisanju i sama učestvovala. Pravila moraju biti rezultat dijaloga, diskusije i kritičkog promišljanja. Ovaj proces možda iziskuje određeno vrijeme u početku školske godine ali dugoročno „štedi“ sate i sate koji bi bili potrošeni na uspostavljanje discipline ili rješavanje problema koji su mogli biti prevenirani.

1. KORAK - Kako uspostaviti pravila?

Uspostavljanje pravila počinje već od prvog dana u školi. Kako bi djeca razumjela svrhu pravila možete otpočeti tako što ćete sa njima razgovarati o tome šta su njihove nade, želje i snovi za narednu godinu? Šta očekuju i šta bi željela da ostvare? Koji su im ciljevi?⁴

Kako biste modelovali i demonstrirali šta želite od učenika, počnite tako što ćete vi reći šta su vaše „želje/nade za vaš razred ove godine“. Recite to iskreno, jednostavno i pozitivno. Na primjer: „Nadam se da ćete se svi u razredu osjećati dobro i da ćete uvijek dati sve od sebe – i kada učite i kada se trudite da se svi osjećaju dobro u učionici. Nadam se da ćete uživati u učenju novih stvari i biti spremni da pokušate i stvari koje se čine teškim.“

Djeca mogu izražavati svoje nade/želje govoreći u krug, zapisujući ideje na papir ili na neki drugi način. Zapišite (bez komentaranja) sve što govore na veliki papir ili tablu. Neki učenici mogu imati više ideja, neki će odgovoriti odmah, a nekima će trebati vremena da razmisle.

Ja počinjem diskusiju na način da ih pitam šta znače riječi želje, nade, ciljevi... U početku se može desiti da se djeca oko želja rasplinu, pa ih usmjerite na želje, nade i ciljeve u vezi sa školom, školskim životom u ovoj školskoj godini.

U ovom prvom razgovoru ne želim da odmah postavljaju svoje konačne ciljeve. Naprosto, želim da dublje razmisle jer ćemo tako dobiti i kvalitetnije i korisnije ciljeve.

Potom djeca, pojedinačno, odgovore na neka pitanja kojima je cilj da ih navedu da razmisle o svojim ciljevima.

Pitanja mogu biti ovakva:

Prošle godine u školi sam najviše volio/voljela _____

Najteže mi je bilo _____

Ove godine bih promijenio/la _____

Ove godine se radujem _____

Ove godine malo me brine _____

Potom djeca dijele svoje materijale sa drugarom. Verbalizuju svoje ideje i slušaju ideje svog drugara. To pomaže da razviju svoje mišljenje.

Važno je pitati djecu i šta su njihovi snovi za njih same, šta bi željeli da postignu ove godine. Možete im dati nekoliko primjera – da nauče bolje da čitaju, da savladaju teške matematičke probleme, da napišu mnogo priča i slično.

Dogodilo mi se da jedno dijete u trećem razredu napiše kao svoj cilj:

„Želim da kontrolišem svoj glas!“

Tokom drugog razreda je govorio jako glasno i ponekad ne čekajući svoj red. Razgovarali smo o tome i pokušavala sam mu pomoći tokom školske godine. Na kraju te školske godine, ponovo smo pregledali listiće na kojima su pisali svoje želje, snove, ciljeve.

Dječak je glasno pročitao svoj cilj, a drugari su mu rekli da je u potpunosti ostvario svoj cilj.

Lice mu se ozarilo. Bio je jako srećan. Jedna djevojčica je napisala da želi da se češće javlja sama da govori o nečemu.

„Učiteljica me često uključuje u razgovor, ali ja bih da ponekad i ja sama podignem ruku. Bila sam stidljiva. To je moj cilj!“

Ciljevi djece ne moraju, dakle, biti usmjereni samo na postignuća u učenju već se mogu odnositi i na društveni život, sticanje prijatelja i slično. Možda možete ta dva pitanja i odvojiti i pomoći im da razmisle kako su oba segmenta važna.

⁴ Adaptirano iz knjige Rules in School

Nakon toga, upitajte djecu šta je od navedenog njihov najvažniji cilj. Djeca mogu odgovoriti odmah ili razmisliti do sljedećeg dana. To može biti i pismeni zadatak za djecu, odnosno zadaća za naredni dan. Njihove radove možete postaviti na vidno mjesto u učionici, čime poručujete da su svačije želje i nade jednako važne i jednako vrijedne. Isto tako, to govori da ćete svakom djetetu pomoći da ostvari svoje želje i nade i da pravila koja postavljate u vašoj učionici imaju tu svrhu.

Sličan zadatak pošaljite i roditeljima. Možete napisati:

Dragi roditelji,

Pred nama je uzbudljiva godina. Jedna od prvih aktivnosti u našem razredu je da razmislimo o tome šta su naše najvažnije želje i nade, naši ciljevi za narednu godinu.

Pozivam vas da nam se pridružite i podijelite sa nama vaše snove i nade za vaše dijete.

Molim vas da odvojite nekoliko minuta i odgovorite nam na sljedeća pitanja:

Šta mislite da je najvažnija stvar koju je vaše dijete postiglo protekle godine?

Šta biste željeli da vaše dijete postigne ove godine vezano za učenje?

Šta biste željeli da vaše dijete postigne ove godine vezano za ponašanje i odnose sa drugima?

Ove sedmice ja sam pitala djecu o njihovim snovima i nadama u vezi školske godine i zamolila ih da o tome pišu i to ilustruju. Bilo bi interesantno da ih i vi pitate i porazgovarate o tome šta su napisali i šta je za njih važno.

Radujem se našoj saradnji u ovoj školskoj godini i razgovoru o tome koliko vaše dijete napreduje kako bi ostvarilo ciljeve koje je samo postavilo, kao i vaše nade i snove za njega/nju.

S poštovanjem,

Često sam, kao učiteljica, bila iznenađena odgovorima roditelja:

- Želim da popravi ponašanje.
- Želim da ona ima više prijatelja.
- Želim da zavoli matematiku.
- Želim da se uključi u neku sekciju. Stidljiv je.
- Želim da uči redovno.
- Želim da bolje piše pismene vježbe.
- Elma mnogo čita. Prošle godine su joj knjige za lektiru bile prelagane i dosadne. Željela bih da se to promijeni.
- Prošle godine je uživao u eksperimentima koje ste imali. Da li će toga biti i ove godine?
- Još ne čita dovoljno dobro. Željela bih da bolje čita. I ja sam loše čitala sve do petog razreda. Bila sam jako nesretna zbog toga. Ne želim da on bude nesretan.

Uvijek smo iznenađeni tim što roditelji smatraju jednako važnim i akademske i socijalne ciljeve i što ih podjednako ističu kao ciljeve za dijete.

Kada dobijemo odgovore roditelja, zajedno sa djecom ih možemo ispisati na veliki papir. Poruka koju time upućujemo djeci je da svi zajedno, djeca, roditelji i nastavnici, radimo kako bismo postigli da svako dijete uči i napreduje.

Razovor o našim pojedinačnim ciljevima, nadama, željama stvara smislen kontekst za uspostavljanje razrednih pravila. Kad smo završili dio razgovora o ciljevima, možemo početi diskusiju o tome koja pravila će biti potrebna da pomognu da bi naši ciljevi bili ostvareni. U nižim razredima učiteljica može reći: „Kako možemo brinuti o sebi i drugima da bismo svi uspjeli ostvariti svoje nade i ciljeve?“

Izaberite jedan primjer cilja i pitajte djecu šta nam je sve potrebno da bismo ostvarili ovaj cilj. Na ovaj način, pravila postaju logičan nastavak postavljanja ciljeva (i djece i roditelja i učiteljice), jer djeca shvataju da su nam potrebna u ostvarivanju naših ciljeva.

Dakle, da bi svako od nas uspio da ostvari svoje ciljeve, potrebni su nam određeni uslovi i pretpostavke. Kada razgovaramo sa djecom o uspostavljanju pravila koja će nam u tome pomoći, može se dogoditi da djeca počnu predlagati uopštena pravila, koja su često intonirana negativno (Nećemo...). Djeca često o pravilima razmišljaju kao o nečemu što ona moraju ili ne smiju raditi. Pokušajte razgovarati o pojedinačnim pravilima na sljedeći način:

„Ako Sara želi da bude bolja u matematici, šta mi drugi možemo uraditi da joj u tome pomognemo?“

Ako djeca kažu: „Nećemo je zadirkivati i ometati dok radi“, recite: „Ako to NEĆEMO raditi, šta onda HOĆEMO raditi?“

Jedan od mogućih dječijih odgovora može biti: „Pustiti ćemo je da u miru završi svoj rad“. Tada recite: „Možemo li zapisati da dopuštamo svima da dovrše svoj rad?“

Evo još jednog primjera: „Emir želi da bolje čita. Šta njemu treba?“ Uključite to dijete u razgovor i pomozite mu da razmisli i artikulise svoje potrebe. Pravilo do kojeg možete doći je: „Poštujemo tiho vrijeme za rad“, vodeći računa da djeca razumiju smisao i svrhu ovog pravila.

Zapišite pravila na tablu i razgovarajte o njima. Zajedno sa djecom pokušajte da utvrdite po čemu su neka od njih slična, kako biste ih mogli grupisati. Pomozite djeci da razvrstaju pravila u kategorije, kao na primjer:

- Pravila koja se tiču međusobnih odnosa i načina na koje tretiramo druge i same sebe
- Pravila koja se odnose na način korištenja i brigu o stvarima i predmetima
- Pravila koja se odnose na proces učenja i rada

Primjeri prve grupe pravila:

- Pozovi druge da se igraju/rade sa tobom
- Koristi ljubazne riječi
- Dijeli sa drugima...

Pogledajte ova pravila i pitajte djecu da li bi mogli sve ovo reći u samo jednom pravilu. Primjer može biti: Uvažavaj svakoga i brini o svima.

Poželjno je razgovarati o svakoj riječi u pravilima. Šta znači poštuj/uvažavaj druge? Kako to izgleda? Šta radimo? Šta govorimo? Odglumite situaciju. Neka djece smisle nekoliko primjera.

Šta znači pažljivo koristiti materijal?

Zajedno sa djecom pokušajte da utvrdite po čemu su neka od njih slična, kako biste ih mogli grupisati.

Pomozite djeci da razvrstaju pravila u kategorije, kao na primjer:

- Pravila koja se tiču međusobnih odnosa i načina na koje tretiramo druge i same sebe.
- Pravila koja se odnose na način korištenja i brigu o stvarima i predmetima.
- Pravila koja se odnose na proces učenja i rada,
- Pravila koja se odnose na sigurnost.

Grupni rad u procesu kreiranja pravila

Tokom druge sedmice u školi pokušajte da završite kreiranje pravila.

Djeca se mogu organizovati u male grupe da naprave prijedloge za pravila koja će zadovoljiti sljedeće kriterije:

- Trebaju biti formulisana pozitivno, što znači da nam trebaju dati uputu šta treba da radimo, a ne šta ne treba da radimo
- („Hodamo hodnikom“ umjesto: „Ne trčimo hodnikom“)
- Pravila ne treba biti mnogo, trebamo tri do pet pravila
- Da bismo postigli da ih ne bude mnogo, trebamo ih svrstati u neke kategorije
- Trebaju uključiti sva pravila koja su djeca izdvojila predhodne sedmice.

Mnogo je lakše da djeca na formulisanju konačnih pravila rade u malim grupama, nego da to radite u velikoj grupi na razrednom sastanku.

Ovo je početak školske godine i želimo da se djeca fokusiraju na kreiranje pravila više nego na proces rada u grupi, zato dajemo im gotov radni list koji će omogućiti punu participaciju svih članova grupe.

PROMIŠLJAMO O PRAVILIMA

Članovi grupe

1. _____ 2. _____ 3. _____ 4. _____

Odlučili smo da sva pravila koja smo spomenuli svrstamo u četiri kategorije

Kategorija A: Pravila koja se odnose na međusobne odnose

(načini na koje se odnosimo jedni prema drugima).

Korak 1: Razgovarajte o ovoj kategoriji unutar grupe. Kako možete izreći jedno pravilo koje će obuhvatiti sve što smo napisali o međusobnim odnosima. (Pogledajte pravila koja smo predhodnih dana zapisali kroz oluju ideja.) Kad zazvonim zaustavite diskusiju.

Korak 2: Član grupe broj 1, zapisuje vašu najbolju ideju za pravilo u ovoj kategoriji.

Kategorija B: Pravila koja se odnose na način korištenja i brigu o stvarima i predmetima

Korak 1: Razgovarajte o ovoj kategoriji unutar grupe. Kako možete izreći jedno pravilo koje će obuhvatiti sve što smo napisali o međusobnim odnosima. (Pogledajte pravila koja smo predhodnih dana zapisali kroz oluju ideja.) Kad zazvonim zaustavite diskusiju.

Korak 2: Član grupe broj 2, zapisuje vašu najbolju ideju za pravilo u ovoj kategoriji.

Kategorija C: Pravila koja se odnose na proces učenja i rada

(načini na koji radimo i učimo, u učionici i van nje)

Korak 1: Razgovarajte o ovoj kategoriji unutar grupe. Kako možete izreći jedno pravilo koje će obuhvatiti sve što smo napisali o međusobnim odnosima. (Pogledajte pravila koja smo predhodnih dana zapisali kroz oluju ideja.) Kad zazvonim zaustavite diskusiju.

Korak 2: Član grupe broj 3, zapisuje vašu najbolju ideju za pravilo u ovoj kategoriji.

Kategorija D: Pravila koja se odnose na sigurnost

Korak 1: Razgovarajte o ovoj kategoriji unutar grupe. Kako možete izreći jedno pravilo koje će obuhvatiti sve što smo napisali o međusobnim odnosima. (Pogledajte pravila koja smo predhodnih dana zapisali kroz oluju ideja.) Kad zazvonim zaustavite diskusiju.

Korak 2: Član grupe broj 4, zapisuje vašu najbolju ideju za pravilo u ovoj kategoriji.

Na zajedničkom sastanku napravimo listu od svih ideja koje su grupe ponudile za svaku od kategorija. Potom djeca glasaju za jedno pravilo u svakoj od kategorija. Djeca mogu ilustrovati svako od pravila i napraviti postere za učionicu. U mojoj učionici to često rade djeca koja se jave dobrovoljno da izrade postere.

Primjena pravila

Nakon što smo zajedno donijeli pravila, naredne sedmice koristimo da pravila primjenjujemo, ali i uvježbavamo u različitim situacijama.

Npr. Ako pravilo kaže: „Jedni prema drugima odnosimo se sa poštovanjem.“

Šta to znači? Kako to izgleda? (i verbalno i neverbalno)

U ovom dijelu primjene pravila, naprosto uvježbavamo ponašanje.

Šta raditi sa šestogodišnjacima koji ne znaju ni čitati ni pisati?

Već se u prvom tjednu rada sa šestogodišnjacima prepoznaju se situacije koje možemo i trebamo iskoristiti za donošenje i kreiranje poželjnih oblika ponašanja. Tu se posebno ističe dječja potreba da kažu sve što žele onda kada oni to žele, ne uvažavajući tu potrebu kod drugih, potom za uzimanjem pribora, materijala ili igračka u trenutku kada oni to žele, odlazak u toalet tijekom rada i slično.

Učiteljica mudro koristi upravo takve situacije za razgovor s učenicima o takvom ponašanju i posljedicama, dramatizacije poželjnog i nepoželjnog ponašanja (o čemu ćemo više govoriti u slijedećem poglavlju). Ono što je bitno za istaći je način isticanja dogovorenih pravila – efikasno rješenje koje tu primjenjujemo je slikoviti način prikazivanja poželjnog oblika ponašanja. Prvoškolci pojašnjavaju značenje onoga što je prikazano sličicom, boje svoja dogovorena pravila i ističu ih na vidljivo mjesto u učionici.

2.KORAK - Tehnike za poučavanje pravila i vještina

Pravila i vještine treba objasniti, pokazati, oblikovati i onda vježbati, vježbati, vježbati.

Tehnike za podučavanje pravila i vještina su:

- Modelovanje,
- Igre uloga,
- Vođeno otkrivanje.

MODELOVANJE

Ovo je tehnika koju učitelji koriste kad žele da poduče određeno ponašanje. Učitelji modeluju određenu vještinu djeci. Potom djeca pokušaju sama, posmatraju, diskutuju i vježbaju vještinu ili određeno ponašanje. Evo nekih primjera šta možemo modelovati:

- Signali u učionici,
- Podizanje ruke kad želimo nešto reći,
- Kako pokazati da slušamo,
- Kako stati u red (ulazak i izlazak iz učionice),
- Kako sa sastanka preći u grupe.

Koraci u primjeni tehnike modelovanje:

Korak 1. Učiteljica navodi očekivano ponašanje i povezuje ga sa pravilima u učionici.

Korak 2. Učiteljica demonstrira ponašanje.

Korak 3. Učiteljica pita učenike koje postupke i izraze su primijetili.

Korak 4. Učenici demonstriraju.

Korak 5. Cijeli razred vježba ponašanje.

Korak 6. Učiteljica posmatra i ohrabruje pozitivno ponašanje.

Korak 7. Vježbamo, vježbamo sve dok to ne postane rutina.

Vježba: Modelovanje ponašanja
Kako izraziti neslaganje tokom rada u paru?

Koraci	Kako to izgleda
Recite djeci šta ćete modelovati i zašto.	Svi učimo bolje kad podijelimo svoje ideje sa drugima i kad čujemo ideje drugih. Ponekad se nećeš slagati sa idejama svog partnera. Kada se ne slažete sa nekom idejom, treba da brinete i o sebi i o svom partneru. Esmir i ja ćemo vam pokazati kako to izgleda kroz razgovor o filmu. Razgovarati ćemo da li je Priča o igračkama veliki film ili ne. Gledajte šta radimo, pa ćemo razgovarati.
Modelujte ponašanje	Sjedite okrenuti licem u lice sa partnerom sa kojim ste pripremili scenu modelovanja. Neka vaš partner započne razgovor: „Mislim da je Priča o igračkama odličan film, jer ljudi svih godina starosti uživaju u njemu. Divna je poruka o prijateljstvu. Zabavan je i može se gledati ponovo i ponovo.” Pažljivo slušajte što partner govori, a potom izrazite neslaganje: „Slušam šta govoriš, i znam da mnogo ljudi uživa gledajući ovaj film ponovo i ponovo, ali ne slažem se da je ovo veliki film. Po meni, veliki filmovi su složeniji i nekako me tjeraju da razmišljam i dugo nakon što sam odgledala film. Gledala sam Priču o igračkama, ali nakon toga nisam uopšte razmišljala o njemu.”
Pitajte djecu šta su primijetila	Pitajte djecu: „Šta ste primijetili?” Ako je potrebno i djeca još nisu navikla na ovu tehniku, postavite im dodatna pitanja: „Kako smo se Esmir i ja brinuli jedno o drugom tokom razgovora (pokazali poštovanje)? Kako smo pokazali da slušamo? Kako sam ja pokazala svoje neslaganje? Kakav je bio ton našeg glasa? Zašto je to važno?”
Pozovite dvoje djece da modeluju	„Želi li neko pokušati? Možemo ponovo razgovarati da li je neki film veliki ili ne. Pokušajmo sa Harry Potterom ili Igrama gladi. Jedan od vas neka zastupa mišljenje da je to veliki film, a drugi izrazi neslaganje.
Ponovo pitajte djecu šta su primijetili	„Šta ste primijetili dok su Sanda i Edo razgovarali? Kako su pokazali da brinu jedno o drugom, čak i kad se nisu slagali u mišljenju?”
Sva djeca vježbaju	„Sada ćemo svi da pokušamo. Okreni se svom partneru i razgovarajte o jednom od ovih filmova. Vježbamo, pa pokušajte da jedno izrazi neslaganje”
Dajte djeci povratnu informaciju	Podignite ruku da dobijete pažnju djece i upitajte: „Šta ste primijetili da vaš partner radi dobro, pogotovo u dijelu u kojem izražava neslaganje.” Nakon što djeca izraze svoja zapažanja, i vi recite šta ste primijetili: „Slušali ste i gledali svog partnera. Neki su jako dobro opisali film, a da nisu otkrili mnogo informacija. Dok ste izražavali svoje mišljenje glas vam je bio smiren a riječi pune poštovanja.”

IGRA ULOGA

Slično modelovanju, igra uloga je tehnika koju učiteljice koriste da pomognu djeci da „vide” i razmisle o socijalnoj situaciji i prihvatljivom načinu ponašanja u vezi sa tom situacijom. Evo nekih situacija u kojima je tehnika igre uloga djelotvorna:

- kako dijeliti materijal (bojice, plastelin...)
- kako se ponašati u slučaju nezgode u učionici
- kako se priključiti igri druge djece.

3. KORAK - Strategije za osnaživanje provođenja pravila

Djeca žele ispuniti razredna očekivanja. Učitelji/ce im pomažu na način da se fokusiraju na ono što ispravno rade. Strategija 3P nam pomaže u osnaživanju provođenja pravila:

- Podsticanje
- Podsjećanje
- Preusmjeravanje

Podsticanje

"Primjećujem da nisi zaboravila okrenuti vrhove makaza naniže, kada ih nosiš."

"Primjećujem da znaš ostaviti svoj rad na mjesto na kojem ga ja mogu pronaći."

"Stvarno si dobro oprala četkice za slikanje."

"Primjećujem da mnogi od vas vole da razmjenjuju svoje crteže. Lijepi komentari koje čujem, usitinu su nešto što ljudi žele razmijeniti."

"Primjećujem dosta različitih ideja o tome kako nacrtati drveće. Sviđa mi se kada ljudi na različite načine obavljaju stvari."

"Primjećujem da mnogi od vas posvećuju vrijeme čitanju uputa i sada se mogu sami snalaziti."

"Amir i Neno su se veoma trudili da danas popodne sami riješe problem ..."

Podsjećanje

"Prije nego što pređemo na naš naredni čas, podsjetite me šta je potrebno učiniti."

"Ko se sjeća šta vam je potrebno za pisanje? Pokaži mi."

"Ko od vas misli da zna gdje treba potražiti riječnik u našoj učionici? Pokaži nam"

"Ako vas neko zamoli da se igrate sa njim, kako mu prijateljski na to možete da odgovorite? Podsjetite me."

"Podsjeti nas, šta se dešava u našoj učionici kada neko napravi grešku?"

"Ana, vidim da hodaš po prostoriji. Podsjeti me šta je tvoj zadatak sada?"

"Denise, podsjeti me, šta se dešava kada nekome trebaju flomasteri kojima se ti služiš. Šta možeš kazati?"

Preusmjeravanje

"Olovke se koriste za pisanje, Hana ..."

"Čujem mnogo priče. Vrijeme je da uzmete svoje fasikle."

"Vidim na tvom stolu mnogo papira. Razmisli koliko listova papira ti stvarno treba. Šta možeš uraditi sa ostalima?"

"Čujem razgovor o televizijskom programu. O čemu bi trebalo da sada razmišljate?"

"Želim da malo stišate glasove..."

"Na ovom stolu vidim dosta "luckastih" stvarčica. Pridržaću ti papir. Reci mi kada budeš spremna da počneš raditi."

IDEJE ZA AKTIVNOSTI ZA RAZVOJ SOCIJALNIH VJEŠTINA

U nastavku se nalaze dodatne ideje za aktivnosti u vašem razredu. Važno je, međutim, razumjeti, da ovakve aktivnosti mogu potaknuti razgovore o određenim temama, otvoriti važna pitanja, ali i da moraju biti sastavni dio sistemskog pristupa u razvoju socijalnih vještina kod djece.

LEPEZA OSJEĆAJA

Cilj: Promisliti o vlastitom doživljaju sebe u odnosu na ono kako nas doživljavaju drugi

Opis aktivnosti:

Svaki učenik dobije papir na čiji gornji rub zapisuje svoje ime. Papire dodaju učeniku do sebe koji na donji rub papira zapisuje mišljenje o učeniku čije je ime istaknuto na papiru.

Prema dogovoru prije početka aktivnosti učenici mogu na papir isticati:

- a) Samo primjere pozitivnog ponašanja
  - b) Primjere pozitivnog ponašanja uz navođenje i ponašanja koje bi imenovani trebao promijeniti
- Nakon što učenici zapišu svoje mišljenje, presavijaju rub papira tako da se napisano ne vidi te ga dodaju slijedećem učeniku do sebe. Na taj način se od tog papira oblikuje lepeza koja „putuje“ od učenika do učenika ispunjavajući se njihovim mišljenjima. Aktivnost se nastavlja sve dok učenici ne dobiju ispunjenu lepezu sa svojim imenom. Tada pročita ono što su mu prijatelji iz razreda napisali te usmeno izražava vlastito mišljenje o zapisanom (može se zahvaliti na sugestijama, može reći da se ne slaže s napisanim, može reći da će dodatno razmisliti o ponašanju na koje su ga prijatelji upozorili i slično.)

Šta djeca uče ovom vježbom?

U ovoj vježbi učenici govore o ponašanju njihovih drugara i pri tom ističu njihova pozitivna ponašanja, te ukazuju na negativna, ali na način da ističu područje promjene. Vrlo je važno da se djecu od malena uči da nisu BEZOBRAZNI, već da su neka njihova ponašanja neadekvatna, da nisu LIJENI, već da se nekada ponašaju LIJENO. Na ovaj način ih učimo da ih nekoliko neadekvatnih ponašanja ne čini lošom ličnošću, te da svako od tih ponašanja mogu da promijene, u svrhu adekvatnijeg razvoja.

Savjeti prosvjetnim radnicima koji proizilazi iz ove vježbe su sljedeći:

Prihvatajte učenike onakvima kakvi oni jesu. Škola je mjesto gdje se uči, ali ne mjesto gdje svi MORAJU da budu najbolji u svemu.

Svi mi se razlikujemo po sposobnostima i vještinama, ali škola treba da nam pomogne da pronađemo one naše dominantne.

Prilikom kritikovanja učenika, nakon što uradi nešto loše, kritika treba da bude usmjerena na ponašanje, a ne na ličnost djeteta. Takođe, i kada se dijete hvali, potrebno je hvaliti njegovo ponašanje. Ukoliko želimo da i drugi učenici preuzmu ponašanje jednog od njih, onda je potrebno da ta pohvala bude pred svima njima i argumentovana, tako da mogu da zaključe kada, odnosno u kojim situacijama je to ponašanje adekvatno, te kakve posljedice ostavlja na okolinu. Na ovaj način se primjenjuje jedna vrsta socijalnog učenja, koju zovemo vikarijsko učenje. Ovo je učenje kojim djeca usvajaju određene oblike ponašanja od drugih, na osnovu toga što posmatraju posljedice tih ponašanja. Ukoliko su posljedice pozitivne, veća je vjerovatnoća da će ponašanje da se usvoji, a ukoliko su posljedice negativne, onda je veća vjerovatnoća da ponašanje neće biti usvojeno.

Izbjegavajte takmičenja koja imaju svrhu da neko bude najbolji među ostalim. Učite djecu da se takmiče sama sa sobom.

Vježba 2: Ogledalo

Cilj: prepoznavanje i imenovanje ličnih snaga, uvažavanje sebe, izgradnja samopoštovanja

Opis aktivnosti:

Učenici/ce na listu papira crtaju veliko ogledalo s drškom. Iznad ogledala napišu svoje ime.

Crtež njihovog ogledala kruži po razredu. Svaki učenik u ogledalo upisuje dvije kvalitete (pozitivne osobine) zbog kojih uvažava vlasnika ogledala. Kada se ispunjeno ogledalo vrati vlasniku, on se prvo „ogleda“ u svom ogledalu. U dršku upisuje svoju jaku stranu ili

osobinu koja mu pomaže nositi ogledalo. Učenici „prezentuju“ i obrazlažu svoja ogledala. Razgovaramo o tome kako su se osjećali kada su se „ogledali“ u svom ogledalu, da li im je teško govoriti o svojim postignućima i o svojim dobrim osobinama, da li im je važno priznanje drugih, čije priznanje im je najvažnije, itd. Kažemo im da svaki dan trebaju sebi odati priznanje za sve dobro i lijepo što su taj dan uradili, treba da vjeruju da su u tom danu učinili sve na najbolji način koji su mogli. Uputimo ih da razmisle o stvarima koje bi mogli učiniti još bolje sutra ili u budućnosti. Ono što žele uraditi bolje neka zapišu sa druge strane ogledala i neka im to bude cilj koji će se truditi da ostvare. Onda kada to ostvare, neka ga i „dopišu“ u svoje ogledalo.

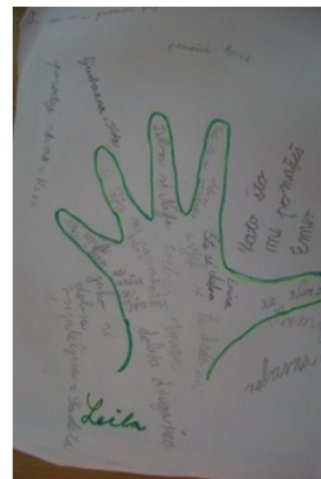
Šta djeca uče ovom vježbom?

Psihološka istraživanja pokazuju da djeca prije osme godine nemaju dobro razvijen osjećaj samopoštovanja. Kada se samopoštovanje ispituje na djeci vrtićkog uzrasta, dobijaju se visoke vrijednosti, koje su povezane sa sigurnim afektivnim vezivanjem sa roditeljima/starateljima (Vasta, R, Haith, M., Miller, S., 1998). U srednjem i kasnom djetinjstvu dobijaju se stabilne mjere samopoštovanja, dok se u adolescenciji opet javlja problem (oko 11-te, 12-te godine doživljaj samopoštovanja opada, dok u periodu srednje adolescencije opet raste). Ovom igricom posebno se podstiču djeca za koju smo stekli utisak da imaju niže samopoštovanje, jer ih se podstiče da razmišljaju o svojim pozitivnim osobinama, dok su kod njih dominantne one negativne. U ovoj igrici djeca dobijaju povratnu informaciju od drugih o tome koje su njihove dobre osobine, koje sredina primjećuje, a koje ne moraju da primjećuju oni sami, ili ih primjećuju, ali sami sebi ne vjeruju.

Vježba: Ruka prijateljstva 1

Cilj: izgraditi dječje samopoštovanje i samopouzdanje

Opis aktivnosti: Svaki učenik opcrta svoju ruku na listu papira i napiše svoje ime. Zatim „njegova ruka“ putuje razredom. U „njegovu ruku“ ili na njegovom listu učenici iskreno upisuju rečenicu: „Ti si moj dobar prijatelj zato što ... .. U „ruku“ se upisuju učenici koji doživljavaju to dijete kao svog dobrog prijatelja. Trudimo se da se što više djece upiše u „ruku“. „Ruka“ putuje sve dok ne dođe do onog učenika koji je vlasnik „ruke“. Djeca nakon čitanja poruka u „svojoj ruci“ znaju da imaju iskrene i prave prijatelje koji ih vole i cijene. Ova aktivnost nam pomaže u izgradnji dječijeg samopoštovanja i samopouzdanja. „Ruku prijateljstva“ učenici odlože u svoj portfolio.

Šta djeca uče ovom vježbom?

Ovom vježbom djeca dobijaju povratnu informaciju od drugara o tome na koji način ih oni doživljavaju, te kako interpretiraju njihov odnos. Dešava se da djeca imaju potpuno drugačiju percepciju odnosa sa svojim drugarima, od onoga kako ih oni doživljavaju. Iz te drugačije percepcije djeca mogu i sebe da doživljavaju kao nedovoljno adekvatne, nedovoljno prihvaćene, ali isto tako i kao adekvatne i prihvaćene, a da ih okolina doživljava suprotno. Ova vježba je vrlo važna za sve uzraste, ali naročito u početku osnovne škole, kada su djeca još uvijek egocentrična i sve gledaju iz svoje pozicije, jer nisu kognitivno zreli da sagledaju perspektivu drugog.

Vježba: Ruka prijateljstva 2

Cilj: izgradnja i jačanje prijateljskih i humanih odnosa, isticanje pozitivnih osobina ličnosti, otkrivanje vlastitih karakternih osobina, izgradnja tolerancije i zajedništva.

Opis aktivnosti: Sa učenicima vodimo razgovor o osobinama koje posjeduju pravi prijatelji. Kakav mora biti pravi prijatelj? U lijevi stubac tabele upisujemo pozitivne osobine naših prijatelja. Zatim razgovaramo o osobinama koje posjeduju oni za koje kažemo da nam nisu pravi prijatelji. Zašto nam neko nije pravi prijatelj? U desni stubac tabele upisujemo negativne osobine zbog kojih neke osobe ne smatramo pravim prijateljima. Ovdje je važno da učitelj naglasi koja ponašanja stoje iza svake od tih osobina, kako bi djeca učila o lošim i dobrim ponašanjima.

POZITIVNE OSOBINE

iskren
pažljiv
darežljiv
osjećajan ...

NEGATIVNE OSOBINE

neiskren
nepažljiv
sebičan
bezosjećajan ...

Opcrtati dlan svoje ruke na papir u boji. U sredinu dlana upisati svoje ime velikim štampanim slovima. U prste ruke upisati svoje osobine.

Učenici iz već pripremljene kutije izvlače ime drugog učenika/ce, redne brojeve iz dnevnika ili neku drugu oznaku i na taj način izvlače ime učenika kojem „će otputovati“ njihova „ruka prijateljstva“.

Poslije toga, učenici predstavljaju svog prijatelja: „Moj prijatelj (ime) biće prema meni (čita iz prstiju upisane osobine); npr. Moj prijatelj Enes biće prema meni pošten, iskren, brižan, pažljiv i oprezan. To ću znati, jer će se prema meni ponašati ... (učenik navodi oblike ponašanja, koji idu u skladu sa navedenim karakteristikama)“

Sljedećih dana pratimo izgradnju ovih prijateljstava. Nakon toga možemo svi zajedno potpisati „Razrednu Povelju prijateljstva“: „Ovim dokumentom svečano se zaklinjem da ću uvijek biti dobar/ra prijatelj/ica, da ću pomagati prijateljima/icama, biću pažljiv/a i iskren/a prema svim mojim prijateljima/icama i da ću se truditi da steknem što više prijatelja/ica. Svoje obećanje dokumentujem svojim potpisom:“

Učenici se potpišu na „Povelju“ koja zatim ima posebno mjesto na zidu naše učionice.

Šta djeca uče ovom vježbom?

Djeca ovom vježbom uče koje osobine se smatraju dobrim, pozitivnim. Međutim, ono što je u ovoj vježbi najvažniji dio, jeste to da uče koja ponašanja stoje iza kojih osobina, te koja ponašanja su poželjna, a koja nisu. Na ovaj način se djeci direktno daje do znanja koja ponašanja bi bilo korisno da usvoje, kako bi bili prihvaćeni u grupi i kako bi razvijali pozitivne osobine. Vrlo je važno imati na umu da mlađi školski uzrast djece ne zna značenje mnogih pridjeva kojima se opisuje ljudska ličnost, te da je za njih naročito bitno da im se ukaže na ponašanja koja stoje iza tih osobina ličnosti.

Vježba: Čaša samopouzdanja

Cilj: izgradnja i jačanje prijateljskih i humanih odnosa, isticanje pozitivnih osobina ličnosti, otkrivanje vlastitih karakternih osobina, izgradnja tolerancije i zajedništva.

Opis aktivnosti: Svaki učenik na listu papira nacrtava veliku čašu i napiše svoje ime. List sa čašom nalijepi na svoja leđa. Učenici hodaju učionicom i upisuju iskreno „u čašu“ dobre osobine tog učenika. „U čašu“ upisuju dobre osobine učenici koji zaista kod tog djeteta prepoznaju i uočavaju neku dobru osobinu koju mogu argumentovati (vrijedan/redovno radi zadaću; pošten/uvijek govori istinu). Trudimo se da se što više djece upiše u „čašu“. „Čaša se puni“ sve dok se učenici žele upisivati u nju. Istina je i da svi imamo i dobre i loše osobine. Čitaju svoje osobine naglas, a učenici koji su napisali te osobine ih obrazlažu i argumentuju. Djeca nakon čitanja „svojih osobina u čaši“ zaista imaju više samopoštovanja i samopouzdanja, više cijene sebe kao individue. „Čašu samopouzdanja“ učenici odlože u svoj portfolio.

Vježba: Dnevnik dobrih djela

Cilj: razmišljati o svakodnevnim aktivnostima na pozitivan način uz poštovanje drugih

Opis aktivnosti: „Dnevnik dobrih djela“ može biti obična sveska u koju učenici mogu da upisuju svoja dobra djela, djela koja su učinili taj dan. Na jutarnjem sastanku učenici čitaju svoja dobra djela koja su činili prethodni dan. Naravno, prije same aktivnosti potrebno je precizirati šta su to dobra djela, a šta naše redovne obaveze i kako ih možemo prepoznati. „Dnevnik dobrih djela“ možemo voditi i kao razredni „dnevnik“. Na kraju radnog dana, na našem sastanku,

usmeno govorimo svoja dobra djela tog dana u školi, a dijete dana ih zapisuje u naš razredni „Dnevnik dobrih djela“. Ova aktivnost daje fokus na činjenju dobrih djela, traži od djece da svakodnevno razmišljaju o njima i da ih čine, sve dok to ne postane određeni način ponašanja.

Vježba: Razredni kalendar

Cilj: izgradnja razredne zajednice i osjećaja zajedništva; međusobnog prijateljstva, pomaganja i organizacijskih sposobnosti

Opis aktivnosti: "Kalendar" čine mjeseci dok nam traje nastava i svaki mjesec od nas zahtijeva nešto drugo, ima drugi zadatak i cilj. U narednom dijelu teksta ćete dobiti ideje za svaki mjesec, a vi slobodno možete da osmišljavate i svoje.

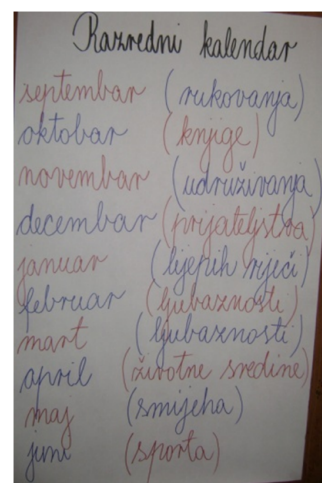
Septembar – mjesec rukovanja

Učenici se međusobno rukuju (može u krugu) na sastanku. Prilikom rukovanja govore jedni drugima neke ljubazne i lijepe riječi.

Oktober – mjesec knjige

Pravimo u krugu, na sastanku, listu omiljenih knjiga. Svaki učenik za svoju omiljenu knjigu treba napisati „književnu kritiku“ kojom nam svoju omiljenu knjigu preporučuje za čitanje. Na jutarnjem sastanku, svako jutro nam drugi učenik ili učenica, čitaju svoje „književne kritike“.

Učenici na osnovu „književnih kritika“ odabiru knjige i čitaju ih. Na razrednoj listi pored naziva knjiga upisujemo imena učenika koji su ih pročitali. Na taj način grupišemo učenike za „književni kružok“. U okviru njega se razgovara o knjigama koje su pročitane, te se bira jedna koju preporučujemo za čitanje učenicima u našoj školi putem školskih ili zidnih novina. Svaka grupa radi T- tabelu za knjigu koju su oni pročitali:

Naziv knjige:

(+)

Zanimljiva i uzbudljiva

(-)

Ima tužan kraj.

Novembar – mjesec udruživanja

U razredu se organizujemo u male različite grupe: grupe za učenje i podršku, kao i grupe prema afinitetima i interesovanjima učenika (plesna grupa, šahovski klub, nogometni klub, mladi matematičari, izumitelji, ...) Grupe za učenje se formiraju tako što se na jedan plakat upisuju učenici kojima je potrebna pomoć u učenju iz određenog predmeta, a na drugi plakat se upisuju učenici koji nude pomoć za učenje iz određenih predmeta i oni će voditi te grupe za učenje. Ono što je potrebno je da svaki dan obezbijedimo vrijeme i prostor za rad grupa (učenje, ples, sport,...).

Decembar – mjesec prijateljstva („Tajni prijatelj/prijateljica“)

Ovo je mjesec darivanja. Učenici svoja imena napišu na ceduljice i ubace ih u kutiju. Izvlače ceduljice sa imenima. Njihov „tajni prijatelj/prijateljica je onaj učenik ili učenica čije ime su izvukli. „Tajnom prijatelju“ ostavljamo (onda kada on to ne vidi) male znakove pažnje i prijateljstva: lijepu poruku, bonbonu, žvaku, neki crtež, pjesmu, lizalo, ...

Januar – mjesec lijepih riječi

Govorimo jedni drugima lijepu riječ i uvijek smo ljubazni. Izrađujemo veliki razredni plakat „Lijepu riječ“ sa lijepim i ljubaznim riječima. Plakat zatim i oslikamo.

Februar – mjesec ljubaznosti prema dječacima

Ovaj mjesec su djevojčice naročito ljubazne prema dječacima: pomažu im, govore lijepu riječ, ...

Mart – mjesec ljubaznosti prema djevojčicama

Ovaj mjesec su dječaci naročito ljubazni prema djevojčicama: pomažu im, govore lijepu riječ, ...

April – mjesec očuvanja životne sredine

Pripremamo i organizujemo male ili veće akcije na čišćenju, zaštiti, očuvanju i unapređenju životne okoline (Čistimo i uređujemo našu učionicu, školsko dvorište, omiljeno šetalište, igralište, izletišta i slično. Organizujemo razredne izlete sa ciljem uređenja tih izletišta.)

Maj – mjesec smijeha

U prostoru za sastanak nas svaki dan jedan učenik ili učenica pokušava zabaviti i nasmijati na svoj način (pričanjem šala, viceva, glumom, pantomimom, ...)

Juni – mjesec sporta

Održavamo „razrednu olimpijadu“. Prvo zajedno napravimo listu sportskih disciplina koje želimo imati na našoj olimpijadi. Uradimo zajednički konačan odabir sportskih disciplina za „razrednu olimpijadu“, kao i brojnost ekipa. Utvrđujemo pravila takmičenja za svaku odabranu igru.

Vježba: Razredna zaduženja

Cilj: evaluacija uspjeha izvršavanja dogovorenog zadatka koja se provodi na kraju obrazovnog razdoblja ili, u slučaju potrebe, ranije

Opis aktivnosti: Na početku obrazovnog razdoblja razgovarati s učenicima na temu Najuspješniji razred – što oni smatraju potrebitim da bi u razredu vladalo ugodno, sigurno i poticajno okruženje u kojemu se svaki učenik osjeća važnim i uspješnim. „Olujom mozga“ učenici predlažu aktivnosti koje bi mogle dovesti do toga da se kao razredna zajednica osjećamo uspješnim. Skupa s učenicima osmislimo različita zaduženja koja će između sebe podijeliti. Važno je jasno opisati aktivnosti koje bi u tim zaduženjima trebali imati te istaći odgovornost svakog pojedinca u zajedničkom cilju realiziranja uspješnog razreda. Učenici, prema svom izboru i sugestijama drugih (prepoznavajući karakteristike učenika) odabiru tim i aktivnosti za koje su zaduženi, prijavljuju se i upisuju svoje ime u tabelu zaduženja. Nakon izbora, svaki tim se sastaje dogovarajući se o svom planu realiziranja aktivnosti.

Vježba: Paukova mreža

Učiteljica je primijetila da jednu učenicu ostali u razredu pomalo izbjegavaju u odabiru timskih aktivnosti. Učiteljica je počela primjenjivati podjelu učenika u skupine pomoću kartica – slučajno odabrani članovi. Međutim, učenici su nastavili odbacivati tu učenicu na način da joj nisu davali skoro nikakav zadatak u zajedničkom radu, jer su smatrali da ona to ne može uspješno uraditi. Nakon prepoznavanja problema, učiteljica je primijenila aktivnost Paukova mreža pokušavajući dovesti učenike do razumijevanja da je svaki učenik njihovog razreda jako važan i jednakovrijedan jer je dio razreda.

Opis aktivnosti: Učenici sjede u krugu. Jedan počinje dodavati klupko vune bilo kome u krugu s tim da početak klupka čvrsto čuva u ruci. Drugi čini isto, jednom nastoji zadržati jedan vunice, a drugom nastaviti dodavati klupko koje se počinje odmotavati. Na taj način se dodavajući od jednog do drugog oblikuje „paukova mreža“ koju učenici zategnuto po dogovoru podižu, spuštaju, čvrsto je držeći da se ne raspadne. Voditelj aktivnosti pušta svoj dio vunice što dovodi do slabljenja i rasipanja mreže. Ovo učenike potiče na razmišljanje o važnosti svakog pojedinca unutar grupe.

Vježba: Tajni prijatelj

Opis aktivnosti: Napišite svoje ime na papirić, presavijte papir i bacite ga u košaricu. Zatim izaberite bilo koji papirić, pažljivo ga razmotajte i krijući pročitajte ime. To je vaš tajni prijatelj ili prijateljica. Ako vidite svoje ime, vratite papirić nazad birajući neki drugi. Niko ne zna čiji je on tajni prijatelj. Vaš je zadatak da do našeg slijedećeg susreta neprimjetno pratite što vaš tajni prijatelj ili prijateljica voli, što ga (je) zanima, što radi, kakve ima sklonosti itd. Za slijedeći put pripremite neki dar za njega (nju). I vi ćete biti darivani, jer ste nekome tajni prijatelj (prijateljica). Ne zaboravite poklon i ne zaboravite da nikome ne smijete reći ime svog tajnog prijatelja (prijateljice).

Vježba: Crtanje u paru

Cilj: Vježbati sa učenicima samokontrolu

Opis aktivnosti: Ako smo prepoznali da se pojedini učenik u razredu ne može dovoljno kontrolirati u nekoj situaciji kada bi trebao čekati na red ili kada bi trebao dijeliti s drugim učenicima određeni pribor, možemo iskoristiti aktivnost. Učenici rade u paru. Učenici u paru dobiju drugačiji zadatak što trebaju nacrtati (npr. jedan treba nacrtati kuću a drugi dijete; jedan crta cvijeće, a drugi snjegovića ili slično), ali koristeći se samo jednim flomasterom. Međutim, u ovoj aktivnosti je zapravo bitno ograničeno vrijeme za crtanje koje najčešće „ubrzava“ učenike u radu te često izazove nesuglasice među partnerima (jedan drugog požuruju ili čak otimaju flomaster). Nakon analize uradaka i njihovih doživljaja, demonstriramo i vježbamo pravilnu i poželjnu podjelu flomastera kroz koju uviđaju da se dogovorom i strpljenjem, tj. kontrolirajući svoje ponašanje, može uspješno izvršiti zadatak i da se pri tome svi osjećaju zadovoljno.

Vježba: JA govor

Cilj: Naučiti koristiti JA-govor u svakodnevnim životnim situacijama i razviti samokontrolu.

Opis aktivnosti: Učenici u malim grupama dobiju izrađenu ploču s poljima označenim bojama. Svaka boja predstavlja skup određenih kartica (različite problemske situacije). Igrači redom bacaju kocku i prema broju na kocki pomiču svoju figuricu. Kad dođu na crveno polje (ili na drugi način posebno označeno)

izvlače jednu karticu i problemsku situaciju. Zatim igraču desno do sebe trebaju izreći JA-poruku koja mora imati četiri elementa: 1. Oslovi osobu imenom. 2. Kaži joj u čemu je problem. 3. Kaži joj kako se povodom problema osjećaš i koje potrebe imaš. 4. Reci što želiš da osoba učini. Ako se suigrači slože da je JA-poruka dobro izrečena taj igrač pomiče svoju figuricu za jedno polje. Igra je završena kad svi igrači dođu do kraja puta.

VJEŽBE ZA UPUĆIVANJE „JA“ PORUKA KARTICE ZA „IGRU ULOGA“

Jedan učenik/ica iz odjela te stalno zadirkuje zbog naočala. Možda te ne želi povrijediti, ali tebi to ipak smeta.	Tvoj prijatelj/ica želi da mu se pridružiš u zbijanju šala na račun drugog učenika/ice iz odjela. Učenik iz našeg odjela ruga se učeniku/ci koji teško hoda zbog tjelesnog oštećenja.
Neka se djeca na velikom odmoru rugaju tvojoj odjeći.	Tvog prijatelja/icu zadirkuju zato što nosi aparatić za zube.
Čuješ da jedan učenik/ica širi glasine o tebi koje nisu istinite.	Neko te u učeničkom autobusu stalno prisiljava da mu prepustiš svoje mjesto nakon što on uđe u autobus.
Tvoji roditelji ne govore pravilno maternji jezik. Otkriješ da im se neko iz odjeljenja, koga si smatrao prijateljem/icom, izruguje iza tvojih leđa.	

Vježba: Volim/ne volim

Ovo je listić koji popunjavaju učenici i na osnovu kojeg mogu da uoče šta vole da iskuse određenim čulom, te da se na taj način još bolje upoznaju.

	volim	ne volim
Vidjeti		
Mirisati		
Okusiti		
Dodirnuti		
Čuti		

Vježba: To sam JA

Sudionici stanu u krug i dobiju zadatak da pokretom predstave neko svoje osjećanje (ono može da bude i trenutno osjećanje). Voditelji ukratko ukažu na važnost pokreta i govora tijela pri izražavanju vlastitih emocija, te kako je bitno posmatrati druge osobe i kako se ponašaju, a ne samo šta govore. Olje upoznaju.

Vježba: Poštarov džep/torba

Sašijemo jedan veliki džep (može i torba). Na zid učionice okačimo džep ili u neki kutak učionice ostavimo „poštarovu torbu“. Djeca koja žele da se nekome zahvale za nešto ili da nekog zamole za pomoć ili nešto drugo mogu to uraditi putem pisma. Svako jutro „dijete dana“ je poštar i dijeli nam poštu. Sadržaj pisma znaju samo pošiljalac i primalac pisma. Svi znamo da je jako dobar osjećaj kada nam neko kaže „hvala“.

„Poštarov džep“ nam može odlično poslužiti i za „JA“ poruke, jer mnoga djeca se ustručavaju da iznose „JA“ poruke, neugodno im je, stid ih je ili im je možda previše bolno, ne žele da se loše osjećaju. Često je osjećanja najlakše iznijeti na papiru.

Za početnike:

Ja poruke su obavijesti s visokim udjelom samoočitovanja vlastitih emocija na određeno ponašanje. Bitno je znati da ovakvih oblicima poruka ne

karakteriziramo osobu nego utjecaj njenog ponašanja na nas. One u prvom planu ističu naše osjećaje i potrebe za promjenom ponašanja.

Struktura JA poruke je sljedeća:

Objektivan opis događaja koji je neugodno djelovao na nas.

Osjećaj ili osjećaji koje je taj događaj kod nas izazvao.

Potrebe koje imamo u vezi sa osobom i odnosnom koji imamo sa njom.

Nuđenje rješenja.

Npr. "Kada si me nazvala glupom, osjećala sam se veoma tužno i jadno, i voljela bih da to više ne radiš, jer imam potrebu da se i dalje družimo. Zato te molim da mi ubuduće bez vrijeđanja kažeš šta ti u mom ponašanju smeta."

6. DOMAĆA ZADAĆA

Pitanja koja želimo aktualizirati ovim poglavljem su sljedeća:

Kako prilagoditi ciljeve i ishode učenja i domaću zadaću uzrastu učenika i njihovim mogućnostima?

Koja je uloga istraživačke domaće zadatke u motiviranju učenika i roditelja za učenja izvan škole?

Šta je sve moguće poduzeti za uključivanje roditelja u istraživački domaći zadatak i učenje izvan škole?

Koje su mogućnosti za povezivanje efekata istraživačke domaće zadaće sa procesom praćenja učeničkih postignuća?

Uloga domaće zadaće

Uloga domaće zadaće je utvrđivanje nastavnog sadržaja i njegovo produbljivanje, sticanje radnih navika, razvijanje samostalnosti, preciznosti i kreativnosti, razvijanje i poticanje saradnje među učenicima, njihovo osposobljavanje za korištenje drugih izvora znanja i uključivanju roditelja.

Imajući u vidu da je jedna od osnovnih vrijednost domaće zadaće to što ona djetetu pruža mogućnost samostalnog rada, ona ne treba nadmašiti dječije sposobnosti, tako da je djeca mogu uraditi bez ili uz minimalnu pomoć.

- Koji su to zadaci pogodni za domaću zadaću?
- Koliko često da zadajem učenicima zadaću? Zašto? Šta želim postići?
- U kojem obimu trebam zadavati učeniku domaću zadaću?
- Kako to znam?

Domaći zadaci imaju svoju odgojnu vrijednost, jer svestrano utiču na razvoj niza pozitivnih osobina ličnosti, samostalnosti u radu, istrajnosti, upornosti, osjećanja zadovoljstva zbog postignutih rezultata itd. Kad se govori o obrazovnom zadatku dječijeg domaćeg rada, onda se to odnosi na pružanje prilika za dublje izučavanje sadržaja na kojima se radilo u školi, prilika za vježbanje i primjenu naučenog u drugim situacijama i sl. Radeći domaće zadatke svakodnevno dijete stvara neophodnu radnu naviku i postepeno stiče kondiciju za sve duže intelektualne radnje.

Pitanje za čitatelja: Koliko vremena planirate da će vaši učenici potrošiti na izradu domaće zadaće?

Između razredne i predmetne nastave mora postojati razlika u količini zadaća koju učenici dobiju. Učenicima nižih razreda treba zadavati manje zadaće, nego učenicima viših razreda, jer je i slobodno vrijeme djeteta, učenje kroz igru i bavljenje drugim aktivnostima jednako važno za cjelovit razvoj djeteta. Kada govorimo o predmetnoj nastavi, neophodna je međusobna koordinacija između predmetnih nastavnika kako zadaća ne bi bila preobimna. Veoma je važno da se prilikom zadavanja zadaće predmetni nastavnici daju različite tipove domaćih zadataka (voditi se Bloom-ovom taksonomijom), kako bi oni bili u skladu i sa ishodima učenja ali i sa individualnim mogućnostima i interesovanjima djece.

Prema istraživanju Nacionalne edukacijske agencije i Nacionalne roditeljsko-profesorske agencije, koje je objavljeno 2015. godine u Americi, optimalno vrijeme koje učenik dnevno treba posvetiti za izradu domaćeg zadatka kod kuće se planira u skladu sa njegovim uzrastom. U istraživanju se navodi da učenici u prvom razredu trebaju provesti dnevno 10 minuta u izradi domaće zadaće. Prelaskom iz razreda u razred povećava se i vrijeme za 10 minuta. Sljedeća tablica pokazuje koliko u prosjeku učenici trebaju posvetiti izradi domaće zadaće po uzrastima.

Razredi	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Vrijeme izrade	10 min	20 min	30 min	40 min	50 min	60 min	70 min	80 min	90 min

Vremenski okvir izrade domaće zadaće

Jeste li znali ...

Analiza nastavnih priprema za realizaciju oglednih / uglednih sati u jednoj sarajevskoj osnovnoj školi pokazala je da čak 69% priprema nema planiran domaći zadatak za učenike, kao ni uključivanje roditelja u rad kod kuće.

Ove sugestije ne treba shvatiti kruto, jer zadaća koja traži od djece da nešto istraže, razgovaraju sa nekim (obave intervju), pogledaju neku emisiju, pročitaku tekst ili knjigu, nešto izmjere i sl, može trajati mnogo duže a ipak biti zanimljivo za djecu i neopterećujuća. Dakle, nije samo važno koliko traje izrada zadaće, neko šta su zadaci koje smo dali učenicima. Osmišljavanje smislene i efikasne domaće zadaće podrazumijeva dobro poznavanje djeteta, njegovih ili njenih interesovanja, i osiguravanje podrške porodicama u tome kako da osmisle kvalitetno okruženje za kontinuirano učenje i razvoj kod kuće. Na žalost, ovakve aktivnosti se rijetko smatraju „domaćom zadaćom“ mada osiguravaju ostvarivanje svih ciljeva.

Važno je naglasiti da trebamo pomoći učenicima da ne doživljavaju domaću zadaću kao stresnu aktivnost. Do stresa uglavnom dolazi kada osoba osjeća da su zahtjevi okoline veći od njenih mogućnosti. Stresna je situacija ona koju osobu tjera da bježi ili da se bori. Djecu trebamo poučiti i tome kako mogu da razviju strategije koje im omogućavaju da se prilagode promjenama i da se bolje nose sa situacijama koje su im nove ili nepoznate. Smanjenje stresa vezanog za školu i domaću zadaću možemo postići uz pomoć zdrave prehrane, tjelesne aktivnosti, pozitivnog razmišljanja, postavljanje realnih ciljeva, definisanja osobnih ciljeva, pružanja uzajamne podrške. Sa druge strane, uloga nastavnika je da o tome kako djeca doživljavaju zadaću, porazgovara sa njima i sa roditeljima, i pruži im podršku i stručnu pomoć.

Uzroci stresa kod domaćih zadaća mogu biti različiti:

- Nedostatak vremena i previše zadataka, nerealni rokovi.
- Nejasna očekivanja vezana za to šta je potrebno uraditi
- Manjak kontrole nad zadacima koje moramo obaviti.
- Nizak nivo samopouzdanja i nedostatak samoregulacije
- Frustracije zbog neispunjenje vlastitih ciljeva i želja.
- Nedostatak podrške od strane obitelji i prijatelja, kompetitivnost.
- Nejasan cilj domaće zadaće

Važno je definisati cilj domaće zadaće kojim određujemo načine izrade: vježbanje, priprema ili izrada domaće zadaće. Kada se zadaća daje u svrhu vježbe, trebala bi biti strukturirana oko sadržaja s kojim su učenici dobro upoznati. Kada se zadaća daje u svrhu pripreme za novi sadržaj ili razrade sadržaja koji je obrađen, nastavnik bi trebao zadati zadaću koja potiče učenike na razmišljanje.

Priča iz učionice:

Pripravnica koja je stažirala u prvom razredu često je hvalila časove nastavnice koja joj je bila mentorica. Učenici u tom odjeljenju usvojili su većinu štampanih slova i nastavnica je počela uvoditi mini projekte u nastavu. Bili su to razredni istraživački projekti na kojima su zajedno radili-istraživali unutar odjeljenja koristeći se prethodnim znanjima, ali i dostupnim materijalima u učionici (enciklopedije, časopisi, internet). Nastavnica je osmislila njihov sljedeći istraživački zadatak. Planirala je da to bude učenje kroz istraživački rad izvan učionice i škole. Priredila je pismo za djecu i roditelje u kojem je najavila temu „Kućni ljubimci“, sa jasnim zadatakom za ukućane i njihovog đaka. Nastavnica je nestrpljivo čekala da vidi rezultate rada i dobije povratnu informaciju od roditelja i učenika. Nastavnica je bila uvjerena da će aktivnosti na satu biti uspješne, te je pozvala pedagoga škole da prisustvuje času.

Čas je tekao odlično. Većina učenika se aktivno uključila u razgovor kada je nastavnica na početku sata upitala ko je sa roditeljima posjetio nekada radnju u kojoj se prodaju kućni ljubimci. Nastavnica je sa nestrpljenjem iščekivala završni dio sata kada su učenici trebali ispričati šta su sve istražili sa roditeljima i navesti razloge ZA i PROTIV kupovine i brige o određenom kućnom ljubimcu. Razočarenje je bilo veliko. Samo dvoje ili troje učenika su donijeli uredno i lijepo popunjene nastavne listiće, obojene crteže i brižno date odgovore na zanimljive istraživačke zadatke. Jedan dio učenika se nije sjetio da su dobili ovakvu zadaću, slegli su ramenima i rekli da im nastavnica nije ništa obilježila u udžbeniku. Dok su drugi izvadili pognut listić iz pernice, ili napola urađen zadatak i pocijepan listić iz nekog zadžepka u torbi. Jedni su rekli da roditelji nisu imali vremena za to, ali da će oni sada učiteljici ispričati šta su zajedno odlučili. Njihov odgovor je bio kratak. Rekli da roditelji ne žele imati uopće kućnog ljubimca jer nemaju vremena za to. Nastavnica se pitala, u čemu je pogriješila?

U čemu vi mislite da griješite kod zadavanja domaće zadaće?

Top lista od 5 najčešćih pogrešaka

Djeca i istraživanja

Već po rođenju, malom djetetu je predodređeno da istražuje, otkriva, eksperimentiše na različite načine. Od tada pa kroz cijeli svoj život dijete uči kroz istraživanje nepoznatog ili nedovoljno poznatog. Osjetljivost za probleme, prema Guilfordu i Leewenfeldu, jedan je od osam kriterija za prepoznavanje kreativnosti djeteta (pored receptivnosti, originalnosti, sposobnosti za oblikovanje, sposobnosti analize i apstrakcije i dr.).

Istraživanje kod djeteta razvija:

- logičko mišljenje
- kritičko mišljenje
- sposobnost analize i sinteze
- vlastiti stav o pojavi
- odlučnost
- odgovornost
- samopotvrđivanje
- kreativan pristup problemu itd.

Glavni zadatak nastavnika jeste osmisliti i planirati korake kreativnog istraživačkog zadatka, koji će učeniku na zanimljiv i privlačan način približiti problem, ne ponudivši načine njegovog rješenja, i motivirati ga da pristupi istraživačkom zadatku.

KORAK 1.

Nastavnica je nakon iskustva sa prethodnog časa preispitala korake koje je sproveda i uvidjela je nedostatke u davanju uputstava za izradu domaće zadaće. Zaključila je: potrebno je postaviti konkretniji cilj istraživačkog zadatka, planirati manje korake koji će dovesti do cilja, i upoznati roditelje i učenike sa ishodom istraživačkog zadatka na kojem će oni raditi. Slijedeći korak je bio izrada upitnika za roditelje kojim je nastavnica došla do podataka koliko su roditelji spremni učestvovati, a i oni su upoznati sa očekivanjima učiteljice.

U cilju razvoja istraživačkog učenja nastavnik direktno poučava i pomaže učenicima razviti strategije učenja i metakognitivne strategije. Kod planiranja istraživačkog domaćeg zadatka nastavnik koristi različite pristupe poučavanja i postavlja izazovna pitanja i zadatke koji potiču samostalno, aktivno učenje, aktiviraju kod učenika više kognitivne procese i osiguravaju refleksivnost učenika pri učenju. Od učenika se traži razumijevanje, a ne samo jednostavna reprodukcija naučenih sadržaja. Potiče se kreativan pristup rješavanju problema (traženje različitih rješenja ili puteva rješavanja), izražavanje vlastitog stava o određenim pojavama, kritičko mišljenje učenika. Pruža im se mnogo mogućnosti za primjenu znanja i vještina u smislenom kontekstu. Posebno se potiče povezivanje znanja s ličnim iskustvima i znanjima, iskustvima iz svakodnevnog života te sa spoznajama iz drugih predmeta i područja. Ovo je jedinstvena šansa da učenik postane „pravi istraživač“, da se kroz mala naučna istraživanja upoznaje sa svijetom nauke.

Dragi roditelji!

Ovih dana u školi istražujemo i razgovaramo o JESENI, njenim bojama, promjenama koje donosi, biljkama i životinjama. Uživajte i vi sa djecom, prošetajte obližnjim parkom i posmatrajte prirodu. Uočavajte kako se razlikuju boje lišća sa različitog drveća, istražite zašto se priroda mijenja, kako to utiče na nas, i o svemu drugom što vas zanima.

Zabavite se prikupljajući plodove jesni (kesten, šipurak, orahe, opalo lišće...); pitajte starije članove porodice šta se od ovih plodova sve može uraditi i napraviti.

Odaberite najljepše listove, presujte ih i pošaljite nam. Od njih ćemo praviti zanimljiva umjetnička djeca u razredu.

Hvala vam na pomoći!

Nastavnik/ica

Rekli su o istraživačkoj domaćoj zadaći i učenju izvan škole:

Nastavnici	Roditelji	Učenici
Podstiče kreativnost, Oduzima im puno za pripremu zadataka i pripremu roditelja; Uvijek ista grupa roditelja sarađuje; Učenici su motiviraniji za rad; Roditelje pridobijamo da budu aktivni partneri; Nadareni učenici posebno iskazuju svoju kreativnost.	razvija širok spektar sposobnosti i pozitivno utiče na razvoj ličnosti; Podstiče djecu da razmišljaju i pronalaze samostalno informacije.	Volim da istražujem zato što učim o svemu što me zanima o nekoj temi, a nastavnik/ica to uvijek nagradi pohvalom i dobrom ocjenom.

Veoma je važno već od najranijeg perioda kod djeteta razvijati radne navike od kojih će neke samostalno obavljati. Potrebno je već od prvog razreda pokušati uspostaviti naviku kod djeteta da samostalno radi domaće zadatke. S obzirom da nam u prvi razred dolaze djeca sa različitim predznanjima, radnim navikama i zrelosti, veoma je važno pronaći jedinstven koncept uvođenja domaćeg zadatka kako jednima ne bi bio prelagan (prejednostavan i nezanimljiv), a drugima pretežak. Iako većina djece koja dođe u prvi razred čita ili iščitava to ne znači da mogu razumjeti pročitano, ni zapamtiti ono što smo tražili od njih da urade kao domaći zadatak. O navedenim činjenicama trebaju razmišljati i nastavnici u predmetnoj nastavi, kada se učenici po prvi put susretnu sa njihovim predmetom. Prilikom uvođenja domaće zadaće nastavnici treba da se rukovode interesima i iskustvom učenika.

KORAK 2.

Kako bi podržala samostalnost djece u izradi domaće zadaće u prvom razredu nastavnica je smatrala da bi mogla započeti koristeći udžbenik koji je dostupan svima, ali i različite zabavne aktivnosti koje su uključivale i roditelje i djecu (priča o imenu, na koga ličim...i sl.). Pošla od jednostavnijih zadataka (bojenje, docrtavanje, povezivanje...) i na taj način poticala učenike da prate njena uputstva. Na početku je objašnjavala roditeljima i učenicima da samostalno trebaju zaokružiti zadatak za domaću zadaću, jačajući njihovu odgovornost, samostalnost i samopouzdanje. Pored toga, svakoga dana je provjeravala da li djeca zaista razumiju svrhu domaće zadaće, i koja su očekivanja od njih.

Kada učenici uspostave radnu naviku samostalnog zabilježavanja i evidentiranja domaćeg zadatka u udžbeniku, veoma brzo može doći do smanjenja motivacije za rješavanje domaćeg zadatka koji je prejednostavan i uvijek po istom šablonu. Važno je da nastavnik u pravo vrijeme pređe na složenije zadatke.

KORAK 3.

Nastavnica je shvatila važnost pronalaženja različitih načina motivisanja svih učenika koji redovno rade domaću zadaću, pa je uvela Zid za zadaće, u koji su djeca upisivala da li su donijela zadaću i da li im se dopadao rad na njoj. Također, promišljala je o načinima na koji može uključiti i motivisati učenike koji neredovno učestvuju u izradi domaće zadaće, nastojeći uvidjeti uzroke koji do toga dovode. Postepeno je davala složenije i izazovne zadatke koji su zahtijevali korištenje dodatnih izvora znanja, izbor za dublje istraživanje onoga što ih zanima, realizacija intervju i sl.

Veoma važan segment u održavanju i poboljšavanju učeničke motivacije jeste napraviti refleksiju na urađeni domaći zadatak, pohvaliti učenika za urađeno, ali i dati i adekvatnu povratnu informaciju.

Malo drugačija domaća zadaća

Sada je pravo vrijeme da uvedemo MINI PROJEKAT – ISTRAŽIVAČKI DOMAĆI ZADATAK. U započinjanju ovakvog načina rada bitno je istaći jasna očekivanja od djece, ali i od roditelja. Takođe, vrlo je važno usmjeriti se na određenu temu istraživanja. Da bi zadržali učeničku motivaciju započeti ćemo tako što ćemo učenike pitati šta oni žele da istražuju o određenoj temi. Npr.

Koji aspekt/dio ovog područja me posebno zanima?	Šta tačno želim da saznam iz ovog aspekta/dijela područja?	Gdje i kako to mogu da otkrijem i saznam?
--	--	---

Sljedeći važan korak jeste upoznati roditelje sa temom kojom ćemo se baviti naredni period (sedmicu, mjesec itd.), ali i osmisлити zadatke kojima ćemo uključiti roditelje u radu na temi.

KORAK 4.

Kod uvođenja učenika i roditelja u sam proces učenja kroz istraživanje, nastavnici postavljaju jasne ciljeve i očekivanja. U razrednoj nastavi roditelje uključujemo u komunikaciju putem pisma za roditelje, koje će najaviti određenu temu i saopćiti roditeljima na koji način će sudjelovati u istraživanju sa svojim djetetom. U predmetnoj nastavi se od učenika očekuje veća samostalnost i saradnja sa nastavnikom (istražuju u parovima, u grupama).

Takođe, vrlo je važno da uvažimo i ideje roditelja, gdje će oni na posebnom obrascu ponuditi termine kada su dostupni za saradnju, kao i svoje lične resurse koji će biti podrška samom istraživanju na određenu temu. Kako bi učenička motivacija u izvršavanju svojih obaveza oko domaćih zadataka bila kontinuirana, važno je uključiti refleksiju, ali i osmisлити kreativan obrazac za praćenje i evidentiranje učeničkih zalaganja i redovnog izvršavanja obaveza oko istraživačkog domaćeg zadatka.

U našoj praksi kod uključivanja roditelja u proces saradnje sa svojom djecom u istraživačkom domaćem zadatku i učenju izvan škole susrećemo se sa određenim poteškoćama: dodatni vremenski angažman, dodatni materijal za rad, poteškoće u animiranju roditelja, saradnja sa jednim te istim roditeljima, nerazumijevanje od strane menadžmenta škole itd. Veoma je važno pronaći načine da planiramo korake koji će nam pomoći da preventivno djelujemo.

Roditelji i dileme o domaćoj zadaći

- Šta da radim kada dijete ne želi da radi domaću zadaću?
- Kako da pomognem djetetu da riješi težak zadatak?
- Koliko trebam pomagati djetetu, a kada da ga/je pustim da radi sam/a?
- Šta kada ni ja ne znam pomoći djetetu?
- Kako da potaknem odgovornost kod djeteta?

Istraživanja pokazuju da većina roditelja želi pružati podršku djeci u izradi domaće zadaće ali, između ostalog, ne znaju kako. To posebno dolazi do izražaja kod predmeta poput prirodnih nauka (matematika, fizika, hemija, biologija), jer su možda i sami imali problema s tim predmetima. Međutim, važno je da ne ispuste iz vida svoje druge uloge poput motivatora i supervizora, postavljača pitanja, dobrog slušača, podršku u traganju za izvorima informacija i dr. Podrška i interes koje samo roditelji mogu iskazati osnažit će učenike da se i sami više potrudite oko savladavanja gradiva.

Smjernice za roditelje koji imaju dileme oko domaće zadaće

Roditeljska uključenost u rad djeteta na školskim obavezama i roditeljske aspiracije bitno utiču na uspjeh u školi pokazala su istraživanja. Roditelji koji su uključeni u rad svog djeteta, koji prate i pomažu njihovo učenje, bitno pospješuju njihovo školsko postignuće. (Hill, 2001; prema: Suzić, 2005).

Najčešća pitanja roditelja:

Kako pisati domaću zadaću?

Dajte djetetu do znanja da je zadaća njegova obaveza i da je pokušaj samo uraditi, ali da ćete vi biti na raspolaganju ukoliko mu pomoć bude potrebna. Ako dijete učestalo zaboravlja zadaću, nabavite mu mali blok u koji će zapisivati zadaću i obaveze za slijedeći dan. Dobro je biti u kontaktu s drugom djecom iz razrednog odjeljenja i njihovim roditeljima, tako da povremeno možete provjeriti šta dijete ima za zadaću. To ne smije postati pravilo, već izuzetak

Trebam li sjediti uz dijete ako ono samostalno piše zadaću?

Nemojte sjediti kraj djeteta kada mu pomoć nije potrebna, dozvolite djetetu da pokušaj samo. Nemojte se nametati pri pisanju ako to nije potrebno.

Trebam li brisati djetetove pogreške u zadaćama?

Ukažite djetetu na pogreške, ali ih nemojte vi ispravljati jer će se dijete poslije oslanjati na vas. Nemojte rješavati zadatke umjesto djeteta jer tako razvijate neodgovornost. Nemojte brisati napisano ili nacrtano, nemojte trgati stranice sveske, već savjetujte dijete da ispravi ono u čemu je pogriješilo.

Koliko vremena treba dijete provesti u pisanju zadaća?

Vrlo je važno s djetetom dogovoriti način i vrijeme pisanja zadaća. Vodite računa da dijete ima svoje obaveze, te da ono nije uvijek spremno pisati zadaću kada to vama odgovara. Ako je dijete prije podne u školi, ono tamo uči, radi, piše, razmišlja, igra se i umori se. Kada dijete dođe kući, potrebno mu je dati neko vrijeme da se odmori, jede i igra se. Zato je dobro s djetetom zajedno napraviti dogovor - plan učenja, koji će ovisiti o rasporedu djetetovih aktivnosti. Dobro je dnevni raspored zapisati na papir i staviti na vidno mjesto u djetetovoj sobi. U tome treba biti dosljedan, uporan, ne mijenjati pravila i ne popuštati. Učenici u predmetnoj nastavi trebaju samostalno da naprave plan izrade domaće zadaće.

Šta da radim ako dijete odbija pisati zadaću?

Ako dijete odbija pisanje zadaće, razgovarajte sa djetetom i pokušajte saznati uzrok. Kontaktirajte nastavnike, možda oni znaju razlog. Nemojte prijetiti kaznom, posebno nekom koju nećete ispuniti. Manja je greška pustiti dijete da ode bez zadaće, nego narušavati roditeljski autoritet. Ne dopustite odgađanje dnevnog plana. Objasnite djetetu da ste mu vi na raspolaganju u ono vrijeme koje ste zajedno dogovorili za učenje i da mu nakon to vremena više nećete pomagati – budite u tome dosljedni.

Na koji način trebam pomoći svojem djetetu u pisanju zadaća?

Budite strpljivi. Objasnite mu što mu nije jasno, nemojte mu davati gotova rješenja. Budite na raspolaganju kada dijete zatraži pomoć. Ako dijete samo napiše zadaću, pregledajte je da bi pružili djetetu osjećaj sigurnosti. Ako vi niste kod kuće dok dijete samo piše zadaću, trebate naknadno prekontrolirati zadaću.

Vaša očekivanja trebaju biti realna s obzirom na djetetove mogućnosti, ali opet ne preniska. Nemojte svoje dijete uspoređivati s drugom djecom u razredu i očekivati da ostvaruje bolje rezultate od drugih. Potičite ga da uči radi sebe, a ne radi ocjene. Kod učenika u predmetnoj nastavi, zbog obima zadaće, nije uvijek moguće prekontrolisati sve, nego se preporučuje razgovarati sa djetetom kako bi utvrdili da li je izvršilo domaću zadaću i periodično provjeriti sa nastavnikom/icom.

Zašto moje dijete ima tako puno zadaće?

Nastavnik ima veliku ulogu u kreiranju domaćih zadaća. Zadaća treba biti dobro osmišljena, svrsishodna i prilagođena uzrastnim mogućnostima učenika. Ponekad se zadaća prilagođava i individualnim sposobnostima pojedinih učenika. Ukoliko imate pitanja vezana uz domaće zadaće, porazgovarajte s nastavnikom/icom. Nemojte prigovarati pred djetetom jer time narušavate odnos vašeg djeteta i učitelja.

Trebam li ispitivati dijete gradivo koje je učilo?

Neka djeca lakše pamte ako vide tekst, nekima je lakše ako ga čuju, drugi vole crtati ili pisati, a treći hodaju dok uče. Važno je samo da pomognete djetetu da otkrije koji mu stil učenja najviše odgovara i kojom metodom najlakše pamti. Povremene provjere znanja u vrijeme koje je za to određeno su dobre i pokazati će vašem djetetu da ste uključeni u njegova nastojanja i da mu želite pomoći. To nikako ne bi trebalo raditi pod prisilom niti u neadekvatno vrijeme. U početku je dijete potrebno usmjeravati i nadzirati, pregledavati mu domaće zadaće, kontrolirati zadatke za vježbu, ispitivati ga gradivo i pomagati mu oko nejasnoća.

Trebam li nazvati druge roditelje da provjerim zadaću?

Nemojte svakodnevno zvati druge roditelje da bi pitali šta je za zadaću. Tako ćete naučiti svoje dijete da samo sluša i pamti zadaću, a ne da se oslanja na druge. Razvijate stav – odgovornost za izvršavanje svojih obaveza.

Dragi roditelji!

Ukoliko ste osjetili zadovoljstvo na kraju realizacije zajedničkih aktivnosti vezanih za istraživačku domaću zadaću, i dali podršku svom djetetu u učenju izvan škole, s pravom možete reći za sebe da ste super roditelj!

Nastavnica

UMJESTO REFLEKSIJE

Ček lista provjere uspješnosti u učionici

Za svaku od navedenih obilježja nastave procijenite u kojoj je mjeri zastupljeno u vašoj učionici, tako što ćete obojiti kružić pored tvrdnje.

o – Ne opaža se / Nije primjenjivo	+/- Nedovoljno prisutno			+ Dovoljno prisutno		
Da li:	o	+/-	+			
Postavljam jasne ciljeve istraživačkog domaćeg zadatka i upoznajem roditelje sa istim	0	0	0			
Pripremam materijale, pisma za roditelje, radne listove za učenike, i upoznajem ih sa koracima izvođenja istraživačkog domaćeg zadatka	0	0	0			
Kontinuirano pratim tok rada i zajedno sa učenicima reflektujem na urađeno	0	0	0			
Stavljam naglasak na razumjevanje, a ne samo na zapamćivanje sadržaja	0	0	0			
Postavljam pitanja koja potiču na razmišljanje	0	0	0			
Modelujem i direktno poučavam učenike o tome kako samostalno učiti, rješavati određene zadatke ili vježbati	0	0	0			
Tražim od učenika da opisuju i objašnjavaju korake koje koriste u radu na nekom zadatku	0	0	0			
Potičem učenike da prate i provjeravaju svoje urađene zadatke (npr. da uočavaju i ispravljaju greške, provjeravaju rješenje do kojeg su došli)	0	0	0			
Tražim od učenika da procijene vlastiti rad i napredovanje	0	0	0			
Ohrabrujem učenike da daju svoje lično mišljenje i kritički osvrt na sadržaje koje uče	0	0	0			
Povezujem nastavne sadržaje i zadaću s primjerima iz svakodnevnog života i prijašnjim znanjima i iskustvima učenika	0	0	0			
Zadajem domaće zadatke koji omogućuju primjenu znanja ili vještina na svakodnevne situacije	0	0	0			
Potičem učenike na samostalno vođenje bilježaka i organiziranje sadržaja koji se uči (npr. izdvajanjem glavnih ideja i pojmova ili izradom jednostavnih prikaza)	0	0	0			
Osiguravam povezivanje sadržaja različitih predmeta	0	0	0			

VODIČ KROZ PLANIRANJE

Nastavnici za nastavnike

Centar za obrazovne inicijative

STEP BY STEP

Kralja Tvrtka 1, 71 000 Sarajevo

Tel. +387 33 66 76 73

Fax. +387 33 26 79 90

E-mail. office@coi-stepbystep.ba

www.sbs.ba